Humán erőforrás, mint modernizációs tényező a XXI. század elején (Bemutató)

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) 2003. szeptember 26–28. között Marosvásárhelyen szervezte meg a XII. Közgazdász Vándorgyűlését. Az RMKT a 2003-as évre a Humán erőforrás, mint modernizációs tényező a XXI. század elején tematikát tűzte ki vándorgyűlése központi kérdésévé, tekintettel e kérdéskör aktualitására, fontosságára, és figyelembe véve azt, hogy a humán erőforrás-menedzsment egyike azoknak a területeknek, ahol a hazai menedzsment-gyakorlat, -kultúra, illetve -oktatás a legsúlyosabb hiányokkal küszködik. Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy ezen a területen még igen sok tennivaló van. A problémák egy része abból ered, hogy számos vállalatnál mind a mai napig nem ismerték fel, hogy a személyzeti tevékenység a menedzsment egyik legfontosabb része. Az itt dolgozók hatásköre sok esetben még mindig csak a munkaüggyel kapcsolatos adminisztratív tevékenységekre korlátozódik. A vezetés nem tekinti igazi partnerének az ezen a területen dolgozókat. A személyzeti menedzsment gyakorlati vonatkozásai mellett különös fontosságot kell tulajdonítanunk az oktatás kérdéseinek. A fejlett menedzsmentkultúrával rendelkező országokban a személyzeti menedzsmentprogramok és -kurzusok sokaságával találkozhatunk mind az iskolarendszeri, mind az iskolarendszeren kívüli képzés területén. A Közgazdász Fórumnak ez a száma teljes egészében a marosvásárhelyi vándorgyűlés előadásait tartalmazza. Mivel úgy tekintettük, hogy a közel 150 résztvevőn túl, akik jelen lehettek a marosvásárhelyi rendezvényen, sokkal szélesebb réteget érdekelnek az ott elhangzott érdekes és tanulságos előadások, úgy döntött a fórum szerkesztősége, hogy azokat ebben a különszámban közreadja.

A rendezvény két részből állt: plenáris előadások; szekcióülések. Az első előadó, **Bodó Barna**, a Babeș-Bolyai Tudományegyetem Politológia Tanszékének előadótanára a humán erőforrás-menedzsment és demokrácia viszonyáról értekezett. Öt kérdéskört tárgyalt, ezekre próbált választ keresni előadása folyamán: A demokrácia genézise. Létezik-e közjó? Mit kapott a poltikatudomány a közgazdaságtól? Mit adott a politika a közgazdaságnak? **Fazekas Károly**, a budapesti Közgazdaságtudományi Kutatóközpont igazgatóhelyettese bemutatta a külföldi működőtőke-beáramlás hatását a munkaerőpiac regionális különbségeire. Magyarországi kutatások alapján az előadás a működőtőke-beáramlás jellemzőiről és annak a foglalkoztatásra, munkaerő-gazdálkodásra és az ország regionális különbségeire tett hatásairól szólt. Magyarországon észrevehető, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok és a bővülő munkahelyteremtésre képes hazai tulajdonú vállalati szféra egyre inkább koncentrálódik a már amúgy is fejlett térségekben, és a már korábban is fejletlen térségek továbbra sem tudnak teljesíteni. Szakadás van az országon belül, és ez nagyon veszélyes folyamatnak tekinthető. Regionális különbségek alakultak ki a béreket illetően is. Igen jelentős különbségek vannak a hazai és külföldi tulajdonú vállalatok bérezése tekintetében, ezért a magas bérkülönbségek arra ösztönzik a vállalkozót, hogy vándoroljon. **Pitti Zoltán**, a Budapesti Közgazdasági és Államigazgatási Egyetem Kisvállalkozásfejlesztési Központjának tudományos főmunkatársa az EU jelenlegi tagállamainak versenyképessége és az újonnan csatlakozók felzárkózási esélyei kérdéseiről tartott előadást. Az EU-csatlakozásig hátramaradt időszak „fenntartható gazdasági növekedésének" központi kérdése lesz a munka- és tőkeintenzív teljesítmények alakulása, s ezzel együtt a vállalkozások belső és külső versenyképességi jellemzőinek alakulása. A makrogazdaság szabályozói nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy csak az a nemzetgazdaság lehet versenyképes, amelynek vállalkozásai is versenyképesek. A mikrogazdaság döntéshozói pedig nem feledkezhetnek meg arról, hogy csak azok a vállalkozások maradhatnak versenyképesek, amelyek termékei is megfelelnek a szigorú piaci követelményeknek. **Péter Gábor**, a sepsiszentgyörgyi SKR Consulting Co. igazgatója előadásában arra a kérdésre kereste a választ, hogy: Mitől függ egy ember teljesítménye? – Mire használható az akcióelmélet? A plenáris előadások sorát **Györfi Mária**, a Maros megyei Munkaügyi Igazgatóság igazgatónője zárta. A munkaerőforrás demográfiai tényezője Maros megyében című előadásában, statisztikai adatokra alapozva, bemutatta Maros megye jelenlegi demográfiai helyzetét.

A szekció üléseken a jelenlévő közgazdászok négy nagyon érdekes kérdéskört tárgyaltak.

Az első szekcióban az erdélyi magyar középiskolai gazdasági szakképzés kérdéséről értekeztek. Vitaindító előadásában **Gazdag Ildikó**, a sepsiszentgyörgyi Közgazdasági és Közigazgatási Iskolaközpont igazgatónője az iskola szerepét és fontosságát elemezte a gazdasági kultúra kialakításában. **Somai József** előadása, hangsúlyozta a középiskolai magyar nyelvű gazdasági szakoktatás gondjait és kilátásait. A második szekció a munkaerő kérdésével foglalkozott, s főleg a versenyképesség témát vitatta. **Péter Gábor**: Kivel? – A kiválasztás útvesztői című vitaindító előadásában bemutatta, miért fontos, hogy a megfelelő pozícióba a megfelelő ember kerüljön, illetve annak módját, hogyan lehet kiválasztani a megfelelő személyt. A harmadik szekció a bérezés és versenyképesség kérdését tárgyalta. A **Colțea Tibor** RMKT-alelnök által vezetett szekció és az általa tartott vitaindító érdeklődést váltott kit a résztvevők körében. Az előadó a bérezés kérdését több szemszögből mutatta be: az állam, a politikusok, a makrogazdaság, vállalkozó és munkavállaló szemszögéből.A negyedik szekció a munkaerő-gazdálkodás, -szabályozás kérdéskörével foglalkozott. **Kerekes Károly** parlamenti képviselő bemutatta az új munkatörvénykönyv által előírt jogi felelősséget. A szekciók munkálatait élénk szakmai viták kísérték.

Ajánljuk ezt a számot a gazdasági humán erőforrás iránt érdeklődő olvasóknak

Ciotlăuș Judith

Humán erőforrás-menedzsment és demokrácia avagy: mi lesz a negyedik kaszttal?

BODÓ BARNA

Az igazi demokrácia nem jogegyenlőséget jelent, hanem a társadalom minden tagja számára maradéktalan esélyegyenlőséget. Az előadás felelet arra a kérdésre, hogy fatalitás-e a demokrácia?

Előadásom címe talán meglepő kapcsolatot idéz egy általános politológiai kérdés és egy közgazdaság-politikai kérdés között, ugyanakkor jogos a kérdés: miért pont most, miért pont ezen a helyen foglalkozzunk ezzel a kapcsolattal?

Azonnali válasz helyett – reményeim szerint maga az előadás lesz a válasz – a kérdések száma és szintje szaporítható, hiszen – miután az előadást vállaltam – két út áll előttem és, gondolom, bármilyen előadó előtt, aki ezzel a kérdéssel szeretne vagy akar foglalkozni: tartok egy veretes előadást a kérdés összes elméleti fogódzóival, kezdve az Adam Smith-i és David Ricardo-i hagyománnyal. Azért idézem ezt a két személyt, mert mindkettőt elsősorban a közgazdaság tartja számon, és másodsorban voltak a politikai filozófia művelői. Továbbá e keretben érinteni illik az emberi jogok harmadik hullámát jelentő szociális jogokat, amelyek napjaink tematizációs folyamataként egy új diskurzust jelentenek mindarról, amit tennünk kell, akkor, amikor egyrészt a harmadik világ haraghulláma közepén vagyunk, ahonnan mindegyre érkeznek az európai (típusú) helyzetértelmezést tagadó (fájdalmas) jelzések. Másrészt Európa keleti felén igenis az a bizonyos „európai" áll az érdeklődés középpontjában, miközben Észak-Nyugat-Balkánon visszatérő kérdés, hogy az embert milyen szociális jogok illetik meg.

Ebbe a kérdéshalmazba beletartozik egy sor – tudatosan vagy nem, de – megélt vonatkozás, így a környezetvédelem megannyi kérdése, melyekkel szembetalálkozunk, és tudjuk ezekről, hogy emberi jogainkkal kapcsolatos, alapvető elvi kérdésekhez vezetnek el. Utalnék arra a hatalmas szemléletváltásra, amely valamikor a hetvenes évek környékén következett be, és általában az első Rio de Janeiro-i nyilatkozathoz szokták ezt kötni. Nemrég, alig három évtizede ismerte föl az emberiség, hogy a természet nem az övé: mi a természetet nem megörököljük, hanem kölcsön vesszük használatra az unokáinktól. Tehát úgy kell továbbadni mindazt, ami nekünk az élet lehetőségét adja, hogy a jövőben ne legyen gondok forrása. Csak egyetlen egy utalás: az időjárás tapasztalható szélsőséges alakulásának okát-okait pontosan nehéz megjelölni, de hogy ebben benne vannak azok az utóbbi fél évszázad során hozott rossz környezeti döntések, amelyekre annyi a példa térségünkben, abban én biztos vagyok.

A demokrácia egyik klasszikus kérdése az egyenlőségre vonatkozik. Az egyenlőségről szólva nem jogegyenlőségre, hanem esélyegyenlőségre utalok. Jogegyenlőségről könnyű szólni, ez jogalkotási kérdés. A létező törvény – lehetőséget teremt. A polgárt érdeklő kérdés: hogyan léptetik életbe? A törvény megvalósulásának a lehetőségét nevezzük esélynek, és gondunk az esély egyenlősége: ezt kell biztosítani. Hogy például minden kisebbségi ugyanolyan eséllyel – a többségiekével azonos feltételek mellett – járhasson anyanyelvi iskolába. A törvény a keret, ennek kitöltése a mindennapok döntéseit meghatározó konkrét lehetőség. Miközben törvény szavatolja az anyanyelvi kisebbségi oktatás megszervezését, a Năstase-kabinet – gazdaságossági szempontú – körzetesítési politikája kisebbségi iskolákat sorvaszt el, mindenekelőtt a szórványban.

Illendő volna a maga jelentőségében és átfogó voltát érzékeltetően feltenni a kérdést: miként kell kezelni a diverzitást, miként rendezkedik be a társadalom a – kulturális – másság kezelésére? Mert miközben szólamokat hallunk arról, hogy mindenkinek helye van a Nap alatt, a köznapi gyakorlat szerint szinte nincs terület, ahol a másság fájdalmas kizárására ne lennének példák. A törvény alkalmazója – egy állami hivatal – kidolgoz egy megoldási változatot. A jó javaslat kidolgozójának nem csupán alaposan ismernie kell a kezelendő helyzetet, de értenie is kell azt – empátiát követelő módon. Milyen egyedi megoldást alakíthat ki az a többség, amely a peremhelyzet sajátosságait nem, vagy csak mint kuriózumot ismeri? A diverzitás tisztelete – vagyis: elfogadása – azt jelentené, hogy a döntés felelőssége a sajátost hordozó kérdésekben átkerül a másságot hordozók közösségéhez, illetve első lépésként vétójoguk van az alkalmazandó megoldást illetően. Hol állunk mi ettől…

Hadd sokasítsam azon témákat, amelyekről úgy érzem, ebbe a témakörbe tartoznak: Irak még mindig egy fájlón zajló történet. Zajló: áldozatokkal és hatalmas dilemmákkal. Hatalmas dilemmákkal, hiszen mindannyiunk számára nagy kérdés, az általános igazság nevében mikor és hogyan lehet beavatkozni. Ha figyelmeztetnének, hogy ez nem tartozik ide, akkor azt mondom, igenis ide tartozik. A demokrácia a má-

sok sorsa feletti döntést nem sajátítja – nem sajátíthatja! – ki, mindenki elsődleges felelősséggel bír önnön sorsát illetően. És ismert a régi, megszívlelendő mondás: a demokrácia nem exportáru, az ember és környezete mindenhol sajátos együttest alkot, amelynek lététől nem lehet eltekinteni, az általános – demokratikus – elvek és szabályok e helyi keretben kell, hogy érvényesüljenek. Minden társadalmi folyamat egyfajta demokrácia-címkét visel, de ha ezt a címkét rosszul ragasztjuk föl, akkor az egész hiteltelenné válik. Nem véletlen, hogy Bush népszerűségi mutatója zuhanórepülésben van, és nincs kizárva további zuhanása.

És még nem szóltam olyan klasszikus kérdésekről, mint a normális élethez való jog. Egy ilyen vita önmagában is érdekes volna, hiszen az a bizonyos „normalitás" hely és történelmi idő függvénye...

A dilemmákat tovább nem sorakoztatom. De jeleznem illik, mi lehetne a másik változat jelen előadás felépítésére. Olyan dilemmákkal áll(hat)nék önök elé, hogy kinek, mely társadalomkutatási terület képviselőjének a tiszte elsődleges választ keresni a ma kínzó kérdéseire? Miért éppen a politológus kapjon külön szerepet ebben a sorban? Mely tudományág tiszte megfogalmazni azon alapvető kérdéseket, amelyekhez a továbbiakban minden további – kapcsolódó – terület munkása viszszatér? Az bizonyos, hogy foglalkoztatással kapcsolatos kérdésekről elsődlegesen nem politológustól várnak véleményt. Ott vannak a közgazdászok, az őket segítő statisztikusok, a népesség mobilitását vizsgáló szociológusok – de talán a pszichológusok is közelebb állnak egy ilyen kérdéscsomaghoz klasszikus értelemben.

Milyen kérdésre keresünk választ – ez a lényeg. Például arra: mit jelent egy Suzuki összeszerelő üzem 500 kilométerrel odébb telepítése? Nyilván: nem a mérnöki feladat megoldása érdekel, még a pénzügyi vonatkozások is másodlagosak. De igenis általános és sokak felelősségére apelláló kérdés: milyen emberszemlélet húzódik meg egy ilyen döntés mögött? Ha egy gyár bizonyos gazdasági környezetben befuccsol, annak oka többnyire gazdasági tényezők összejátszása. A globalizáció gazdaságpolitikája viszont felépít gazdaságilag, szakmailag és emberileg egy üzemet, s darab idő múltán odahagy mindent, és továbblép más terepre. A termék továbbra is kell, nincs – nem lehet – szó krízisről, az üzem nem befuccsol, hanem arrébb viszik. Vagyis a gazdaság nem válik a helyi világ részévé, nem épül bele szervesen, nem alakul ki vele és általa egy sajátos helyi kultúra, hanem olyanszerűvé válik, mint a ránk törő nyári zuhé, amely rövid idő múltán tovatűnik. Milyen világ az, adódik az önkéntelen kérdés, ahol a gazdaság nem helyhez és időhöz kötött, hanem vándorló jelenséggé alakul? Miként válik/vált lehetővé a gazdaság ilyetén önmozgása? Mit jelent mindez szociálisan?

Ismételten kérdem, kinek kell megkeresni a választ? Mondhatjuk-e azt, hogy a válasz a politológusé, akinek tiszte a társadalom működésének a vizsgálata, aki megpróbál az okoktól a felelősségek megnevezésén túl az elképzelhető stratégiákig és a megtervezendő folyamatokig eljutni, illetve azt kell mondanunk, hogy a kérdés közgazdasági. És én azt mondom, hogy senki sem sajátíthatja ki a válasz lehetőségét, a felelősség több terület művelőjére kiterjed. A közgazdasági vonatkozás tagadhatatlan. De az a politológiai is, amennyiben a globális világban a tér és idő általunk megszokott egysége megszűnik, másként működik a társadalom. A gazdaság térbelisége és időbelisége nem feltételezi egymást kölcsönösen az eddig megszokott módon, valami megváltozik napjainkban, amit a tudatalattink adottként kezelt, megváltozott anélkül, hogy erre külön figyeltünk volna. Egy ilyen helyzetben az ipartelepítéssel kialakuló, és a gazdaság térbeliségét jelentő szociális háttér megkérdőjeleződik.

És látjuk: ez ma lehetséges. Vígan arrébb tolnak egy gyárat több száz kilométerrel, ahol a dolog kezdődik elölről. Vajon meddig megy/mehet ez így? Valami megváltozott, lényegileg változott meg. Hogyan is állunk a demokráciával? Kinek van joga beleszólni ebbe a dologba, ki fogja ezt eldönteni? Szokás hivatkozni David C. Kortenre. Tudom, hogy ő igazából egy erős intuícióval megáldott látnok, és kevésbé a módszeresen dolgozó tudós kategóriája, de Korten az elsők között figyelmeztetett arra, hogy bizonyos alapvető gazdasági kérdések kikerülnek a közösség kontrollja alól. A közösség ezeket nem tudja befolyásolni, mert a döntéseket a politikán kívül hozzák meg. A közösségnek csak arra van lehetősége, hogy a politika folyamatait ellenőrizze valamennyire. Együtt van a Suzuki kérdésében a politika és a gazdaság, csakhogy a gazdaság önhatalmúlag megy a saját útján, és képtelenek vagyunk mindazoknak a problémáknak a kezelésére, amelyek a gazdaságon túli szférában jelentkeznek egy ilyen döntés folyamán. Ez humán erőforrás kérdése? Igen, de több ennél: mi lesz a polgárral? Helyzete olyan, mint az utasé, aki kifizette a jegy árát, de félúton kiteszik, s talán azt sem mondják – pardon… Mondhatjuk: új típusú kiszolgáltatottság, ettől még kezeletlen az új helyzet.

Ez a szavunk is kopott, hogy új. Új helyzet – van ennek tartalma, hogy új? Megjelenik valami képszerűen önök előtt, ha azt mondom, új helyzet? Alig-alig. Naponta új helyzetek előtt állunk. Szükségünk volna egy XXI. századi nyelvújításra is. Miért? Hogy megfelelő erejű kifejezésekkel rendelkezzünk, amelyek megjelenítik a drámai dilemmát.

Kérdésünk: mi lesz itt a polgárral, mi lesz az emberrel? Mirleau úgy fogalmaz: mi lesz a negyedik kaszttal? Bár a

szakirodalomban jelen van az árja kérdés, a demokráciaelmélet foglalkozik vele, mégis – a történelmi ballaszt miatt – kicsit félve használjuk ezt a szót. Mi is az árja kérdés? Az árja kérdés a szanszkritológiában a négy kaszt kérdése. Az első kaszt volt a papoké, a második volt a katonáké, a harmadik a kereskedőké, a negyedik a dolgozóké. Ezért utaltam a címben a negyedik kasztra. Mi lesz a negyedik kaszttal? Mi lesz azokkal, akik egyszerűen csak dolgozni szeretnének? Ezt a kérdést föl lehet vezetni elit-tömeg dichotómiában, hogy mi van az elittel, meg mi van a tömeggel, és föl lehet vezetni általános politikai filozófiai kérdésként, hogy mi a helyzet a közjóval abban az értelemben, ahogy az ókoriak megfogalmazták. Mit jelent a működő demokráciák rendszer-meghatározása: eco-social market-economy, vagyis ökológiai megalapozottságú szociális piacgazdaság? Miként van ebben együtt a piac és a szociális dimenzió?

Egyáltalán, ha már ilyen sokat beszéltem bevezetésként, tegyük fel a kérdést, mi lesz a demokráciával? Nem intézményi értelemben és nem is procedurálisan. Ezekre biztonságos válaszaink vannak. És a Tocqueville-től ismert társadalmi demokráciára sem gondolok, az egyenlőség eszméjét senki nem bántaná – bevallottan. Gazdasági értelemben sem foglalkoznék a demokráciával, nem utalnék a gazdagság-szegénység kérdéskörét érintő méltányosság elvére sem. Erkölcsi értelemben tartom ide illőnek a kérdést.

A tanárember gyakran érez késztetést arra, hogy körbekérdezzen, mert izgalmasak szoktak lenni ezek a dolgok. Mindannyian tudjuk, mit értsünk demokrácián, erkölcsi olvasatunk is van, és amikor valamilyen értelmezést kell(ene) adjunk rá, bizony nagy gondban vagyunk. Nem tudom, érzik-e a belső nyugtalanságot, ha most önök közül valakinek kellene felvázolni, mit értsünk demokrácián, mit mondana, hogy eléggé átfogó legyen, de ne is folyjon szét, legyen benne rendszer, érintse a lényeget. Valljuk be, a kérdés olykor a politológust is megzavarja.

Van egy hétköznapi demokrácia-megfogalmazásunk, ezt szoktuk általában használni. A populista politikusok általában ezzel szokták etetni a választópolgárt: a demokráciában mindent szabad, amivel mást nem zavarok. Helytelen. Ebből éppen az értéktartomány hiányzik, és ha eltekintek az értékektől, rögtön nagy gondban vagyok, nem csak azért, mert a demokráciát procedurális kérdésként kezelem – ami egyike a felmerülő vonatkozásoknak. Átmeneti korban a procedúra nagy kérdés a demokráciát illetően, viszont egyre inkább térünk vissza, szerencsére, az értékrendszerhez. Nem mindenki: Plano-Riggs-Robin politológiai szótára elkerüli a bőség ezen zavarát – nem foglalkozik a fogalommal. Tekintsük ezt amerikai pragmatizmusnak? De a – G. Hermet és munkatársai által jegyzett – francia szakszótár sem elégíti ki kíváncsiságunkat: bár szól konszociációs és korporatisztikus demokráciáról, taglalja a képviseleti és a közvetlen demokráciát, külön foglalkozik az ipari demokráciával – erre még visszautalunk –, mégis mintha megkerülné a lényeget. A demokrácia egyik legtalálóbb meghatározását Bryce adta meg, aki szerint a demokrácia egyenlő megbecsülése azonos értékű embereknek.

Ismételten kérdem: kinek a feladata a válaszadás ezekre a kérdésekre, kitől kell várnunk a választ? A politikustól? Ő nem kerülheti meg a kérdést... A társadalomtudományok művelőjétől? Neki életcélja a válaszkeresés: leír, megmagyaráz, de a beavatkozás, a tett másokra tartozik... A költő, a művész? Amennyiben a művész a társadalom lelkiismerete – mindenképpen. És most mégis azt mondom, hogy a válasz mindanynyiunk felelőssége, és ez nem jól hangzó választási szöveg, hanem egyetlen esélyünk. Jeleznünk kell, és minél hangosabban, hogy mit tartunk elsődlegesnek, milyen értékek elsődlegesek számunkra. Ha valami változott, az éppen a felelősség általánossá válása: sorsomról lehessem szavam nekem is. Ma egyre inkább minden vonatkozásban az egyetlen helyes álláspont: ne bízzam másokra az engem is érintő kérdést. Minden szakma, minden szakterületi képviselői szóljanak bele az alapkérdésekbe.

Miről fogok tehát a továbbiakban beszélni? Először is a demokrácia geneziséről, utána a közjóról, létezik-e közjó és miként létezik, majd nagyon röviden arról, hogy mit kapott a politológia, a politikai filozófia a közgazdaságtól, ennek kiegészítéseként pedig arról beszélnék, hogy mit adott a politológia a közgazdaságnak, és végül arra térnék ki, hogy fatalitás-e a demokrácia.

A modern demokrácia kialakulásánál a szociális érzékenységgel megáldott gondolkodókat találjuk – az igazi demokráciáról beszélek, és nem a sokat idézett ókori demokráciáról. Közismert, a demokrácia ókori kitaláció. Azt általában elfelejtik hozzátenni, hogy az ókori görögök a demokráciát a legelfogadhatóbb rossznak tartották. Itt egy kicsit a mai értékvilágunk úgy vetül rá az ókorira, hogy át is minősíti az egykori helyzetet, talán mert a legitimitásra mindig szükség van.

A demokrácia kialakulásához az a két gazdasági gondolkodó járult hozzá alapvetően, akik elsőként keresték a választ a kérdésre, hogyan is működik a társadalom. Adam Smith és David Ricardo voltak ezek. A gazdasági alapból indultak ki, és eljutottak általános politikai következtetésekhez. A nagy igazságtalanságok láttán az utópisták – Saint-Simon, Owen, Fourier – tették fel a kérdést: mit lehetne tenni az elesettekért. Ugyanők jutottak el, szinte kötelező módon, a kérdéshez: mit nevez(het)ünk életnek? Az utópis-

ták alapvetően járultak hozzá mindahhoz, ami a szociális gondolkodás kialakulását jelentette, hiszen azt vetették föl, hogy miért nem jut semmi egyeseknek, és miért jut másoknak a soknál is több. Egyszerűen: mi jár az embernek. Megfelelő áttétekkel ez vezetett el a szociáldemokrácia megjelenéséig, és ezeket az alapértékeket ma mindenki vállalja. A kereszténydemokrata pártok európai szövetsége, a European Democratic Union, az EDU tagjai is ökológiai szociális piacgazdaságot akarnak. A szociális egyértelműen a társadalmi igazságosságra utal. Persze ezt nagyon könnyű kijelenteni, kérdés: miként biztosítható?

Idézetek sorolhatók a demokrácia működését illetően, én egy 1863-as Abraham Lincoln idézetet veszek elő, amelyet gyakran szokás idézni, miszerint a demokrácia: „Government of the people, government by the people, government for the people".

Azt hisszük, hogy egyszerű, nagyon egyszerű a képlet: a nép a nép által és a népért kormányoz. Kérdezzük meg önmagunkat: úgy érezzük polgárokként, hogy részesei vagyunk a hatalomnak? Ugyan, dehogy vagyunk részesei. Folyamatosan azt érezzük, hogy kimaradunk döntésekből. A Lincoln-féle megfogalmazás olyan szépen szól, annyira érthető, hogy alig foglalkozunk vele. És ha ezt a szöveget áttenném Sztálinnak a szájába? Elképzelhető volna, hogy Sztálin ilyet mondjon? Valljuk meg: igen. Hiszen mindaz, amit ő hirdetett, ezekkel a kifejezésekkel szintén leírható. Itt van a döbbenet. Ha nem Lincoln mondta volna az idézett szöveget, talán fenn sem marad. Mivel egy hiteles ember mondta, idézzük. Sőt: azt mondjuk, milyen szép és milyen jó. És ha kérik, tegyük át egy másik értéktartományba, és rádöbbenünk, hogy ott is él a szöveg, akkor látjuk, valami nagy baj van a demokrácia-meghatározásunkkal. Igazából nem értjük, hogy a nép által. Minket mindig kormányoznak. Az egész demokratikus hatalomgyakorlásunk egy pillanatnyi aktus, amikor a szavazócédulát beejtjük. Jó, Svájc azt mondja, hogy közvetlen demokrácia. Hogyha holnap kimegy a nép, és szavaz arról, hogy a városi pályaudvar elé milyen ernyő kerüljön szép dolog, de megkérdem: valóban szükséges? Lényegileg igen, nem eljárásilag. Az eljárás legitimál. Így a demokrácia legitimációs eszköz. Nagyon sok esetben legitimálunk dolgokat, anélkül, hogy a dolgok lényegét megnéznénk.

Talán mégis inkább: a népért. Mennyire lehetséges az egyenlőség? Jól tudjuk, lehetetlen. Politikai értelemben még tán megvalósítható, hiszen mindenkinek a szavazata ugyanannyit ér, de ezen túl már ez az egyenlőség is kérdőjeles. Értelmezhető. Tiszta véletlenül Hildegard Puwak miniszter asszonynak a családja nyerte meg azokat a brüsszeli pénzeket nyújtó pályázatokat. Miért nem a Kerekes Jenő bácsi családja nyerte meg? Vagy bárki másé? Rendben: a Puwak-féle pályázatok jók voltak. De ennél többről van szó: két családi pályázó nyert. Elhiszem, Puwak tételesen nem nyúlt bele a dologba, de abban is biztos vagyok, ha Puwak nem miniszter, akkor nem nyer a fia is és a férje is, maximum csak az egyik. Nem állítom én azt, hogy Puwak korrupt, hanem azt kérem, tegyük fel a kérdést, mekkora az esélye annak, hogy egy családban egyszerre, ugyanabban a kiírásban, ketten nyertes pályázatot adjanak le. Nagyon jól tudjuk: ennek a gyakorlati lehetősége nulla. Ilyen nem történik. Vagyis: nem vagyunk egyenlők.

A demokráciát értelmezhetjük valaki azon jogaként, hogy a nép nevében, a nép által végrehajtandó szabályokat – törvényeket – alkosson. És akkor eljutunk az érdek fogalmáig. Aki szabályt alkot, annak milyen érdekei vannak? Láttuk a polgár esetét az igazságossággal. Marad a rend – ez mindenki érdeke. Valóban? A hagyománytiszteletet úgy is értelmezhetem: ne borítsd fel a rendet. Az első három kasztnak ez az érdeke – világos, hogy miért. De miért volna ugyanez a negyedik kaszt érdeke is – azé a dolgozóé, aki csak virtuális részese a hatalomnak? Ezért aztán az öntudatosodó negyedik kaszt, a polgár nem csupán változtatni akar, de új rendszert is a rend mögé. Értékekről szól.

Ha megnevezzük az értékeket, amelyek valamilyen módon segítenek rangsorolni, akkor változik a helyzet. Milyen értéket veszünk be? A munka alapvető érték, ezt már nagyon régen így tekintjük. A család megint alapvető érték. Valamit még ide szoktunk sorolni, és itt most egy kicsit dilemmázok, a haza. Mi a haza? Például 2003-ban a kisebbségi magyarok részére mi a haza? Hallom a választ: ez a haza, nem az a haza. Nem a Petőfi által értelmezett haza. Érdekes, a többségnek is gondja van a haza fogalmával. Ha megkérdezünk fiatalokat, román és magyar diákjaim egyaránt vannak, azt tapasztalom, a román diákok körében nagyobb az elvándorlási szándék, mint a magyarok körében. Mi a haza? Hol van, mi az a kölcsönös kapocs? Ha a negyedik kasztról beszélünk, akkor haza ott van, ahol nekem esélyem van. Ahol úgy érzem, hogy ami bennem van, kibontakoztatható és megvalósítható. Ha ezt nem érzem, akkor a haza üressé válik.

Átmenetileg úgy tűnt, értéket tételezve megoldást találtunk a fő kérdésre, de nem : csak a kontextus változott. A demokrácia-értelmezés nyer ez által, és ha demokráciát mondunk, immár nem csupán valódi részvételre gondolunk, a szavazatok egyenlőségére, a választhatóságra, a szabályok betartására, de olyan nyilvános probléma-lista (prioritások) összeállítására is, amely már valóban túlmutat a procedúrán, és kiterjed a méltányosság kérdéseire is. És ezen a ponton eljutunk a gazdaság kérdéséig, nem csak azért, mert innen származik a pénz, hanem mert a gazdaság feltételez egyfajta ter-

vezhetőséget, és ennek megvan a maga külön logikája.

Demokrácia-élményünk sok szempontból meghatározó. Mit szólnak önök egy olyan kijelentéshez, hogy Romániában a demokráciát olykor erőszakkal kell érvényesíteni. Kérem, ne derüljenek a kijelentésben feszülő logikai ellentmondáson, és ne gondolják azt sem, hogy légből kapott: egy RMDSZ-es honatya állítása. Azt magyarázta politikusok társaságában, hogy ha valaki nem érti a demokrácia működését, hát erőszakot kell alkalmazni. Jó tudom: hiányzó politikai kultúra... De ha valaki nem érti, és kötelezik, attól a lényeg nem változik. Ugye, csak sorolom a dilemmákat, és önök azt mondhatják, hogy egész érdekes, de mégis kellene valami kapaszkodó. A demokráciát számunkra a valódi részvétel jelenti. Ha valóban érezzük azt, hogy a folyamatok részesei vagyunk. Értünk és általunk történnek a dolgok. Csakhogy: itt van a közhangulat kérdése. Ki miben bízik? Visszatérő refrén: lehet, hogy a dolog máshol működik, de Romániában/Erdélyben bizonyosan nem működik. És ha így állunk hozzá, nem is fog működni, mert kizárjuk, kiiktatjuk ennek lehetőségét.

Románia, általában külső hatásra, elindít egy-egy folyamatot. Nemrég a politikai döntéshozatalban való szélesebb részvétel érdekében született meg két jogszabály, az egyiket a parlament szavazta meg, a másikat kormányrendelet formájában léptették életbe. Az egyik az átláthatóságra, a transzparenciára vonatkozik, a másik pedig a fontos döntések kötelező nyilvános vitájára. Bizonyos kérdéseket nyilvános vitára kell bocsátani, másként nem lehet határozni. Ha mi annyira bíznánk abban a rendszerben, amennyire sajnos nem bízunk, akkor a lehetőségen kapva kapnánk. Akkor például egy szemétlerakó telep esetében, amit ideraknának a hátunk mögé, és nyilván ez nekünk így nem kell, akkor tömött sorokban mennénk a szeméttelepről elmondani véleményünket. Temesvári helyzetet idézek. A megye területét két szeméttelep fogja átfogni a távolabbi jövőben, erre készített elő pályázatot a megye. Az egyiket el kellett indítani, pontosabban mindenféle papírokat készítettek elő. Ez Temesvár határába kerülne, arra a zöld területre, amely Temesvárt összeköti Újszentes községgel, ahol jelentős a helyi magyarság, magyar a polgármester. Meghirdettük az úgynevezett népgyűlést. Ne mondjam el, hogy hányan jöttek el. Az emberek nem azért maradtak távol, mert nem érdekeltek, hanem mert nem bíznak a rendszerben. Úgy vélekednek: hiába jövök el, a végén úgyis azt csinálják, amit akarnak. Aláírást gyűjtöttünk. Összegyűjtöttünk negyvenezer aláírást a szeméttelep ellen. Erre mit tesz az a párt, amellyel az RMDSZ aláírta az együttműködési nyilatkozatot, összegyűjt sokezer aláírást mellette – de nem a helyszínen, hanem távoli falvakban. Brüsszelben, ha eljut odáig a dolog, azt látni, jó adag aláírás van mellette is, ellene is. Erre mondja a polgár, hogy minek is vegyek ezekben a dolgokban részt?

A bizalmatlanságot a hivatal gerjeszti, amikor úgy gyűjt aláírást, úgy használja a demokrácia eszköztárát, ahogyan azt nem szabad. Kérdés az átláthatóság. Európai csatlakozási előírás a politika különböző kulcshelyzeteiben az átláthatóság. Tudják önök, hogy a minap milyen jogszabályt fogadott el a kormány? Nem a parlament, a kormány. Létrehozták azt az országos adatbázist, ahova beöntenek a polgárokról minden elérhető és elképzelhető adatot – mindenkiről mindent tudni fognak. Csak azt nem tudjuk, hogy mi célból kellett ezt az adatbázist létrehozni, és hogy ki felügyeli – mert a parlament nem. Tehát miközben átláthatósági törvényt alkot Románia a demokrácia érdekében, veszi magának a bátorságot a kormány, és ezt a titkosszolgálat (SRI) által előkészített törvényerejű rendeletet útjára engedi. Személy szerint abban bízom, hogy alkotmányossági kérdés lesz belőle, és oda kerül, ahová való – a politikai lomtárba.

Áttérnék a közjóra. W. Lippmann a rövidre sikeredett XX. század elején figyelmeztet – hanyatlik Nyugat. Miért? Miért van az, hogy a XX. század első évtizedeiben minden összeomlani látszik? Címszavakban: Mussolini, Hitler, s mögöttük a roppant gazdasági és értékválság. Mi lesz a haladás korával? Ki mit rontott el? Milyen értékek nevében kell fellépni? Mi a közérdek, és ki jeleníti meg? A közjó kérdése valamikor hihetetlenül fontos volt: közösség és az érdekében való munka. Nem kívánok erről hosszan beszélni, de ha egyesek fogódzót keresnek, gondoljanak Madáchra, mindenekelőtt a Tragédia tudósára. Az író látott és láttatott. Kérdezi: kik és miként kell szolgálják a közjót? A XX. század első fele a Nyugat hanyatlása címszó alatt fut, folyamatos identitáskrízisek jellemzik a nyugati kultúrákat és társadalmakat, és erről írja meg elemzését Walter Lippmann. Könyvét a két világháború között kezdte el írni, mely csak a II. világháború után jelent meg. Amikor a közjót és a haladást veti össze, arra a következtetésre jut, hogy beszélhetünk közjóról, közérdekről, de végül eljutunk oda, hogy nem tudjuk meghatározni, mi a közérdek.

Egyesek azt mondják: közvélemény. Megkérdeztem az előbb Maros megye tanácselnökétől, Virág Györgytől, igaz-e az, hogy Florea polgármester kétszer olyan népszerű, mint a két magyar alpolgármester. Válasza: igen is és nem is. Az eredmény attól függ, hogyan kérdezzük meg a polgárt. Volt egy felmérés, és valóban hetvenvalahány százalékos népszerűsége van Floreanak, és harminchét talán Csegzinek, meg harminchat Fodornak, de az a kérdés, hogy mit kérdeztünk a polgártól. Nekem nincs közvéleményem. Önnek sincs közvéleménye. Önt egy válaszra provokálják. És úgy válaszol, ahogyan kérdezték. Fel lehet tenni úgy a kérdést, hogy Florea

fölénye mutatkozzon meg. Folyamatokhoz annyiban viszonyulunk, amennyiben közvetlen részesei vagyunk. Különben a kérdéshez viszonyulunk. Egy magyar vásárhelyi is elégedett lehet Floreával, amiből még nem következik az, hogy inkább őt támogatná, mint valamelyik magyar alpolgármestert, akikkel szemben különben lehetnek elvárásai.

Nehéz a közérdeket behatárolni, hiszen mindig valamilyen relációban mondom el azt, hogy mit szeretnék, mik a prioritásaim. Az iskolaügy elsődlegességét nem tagadja azon idős ember, akinek roppant anyagi gondjai vannak, aki szociálisan elesett. Lehet(né)nek bizonyos kérdések, amelyeket örökérvényűnek tekinthetünk. Éppen ezek vezetnek vissza azokhoz az alapértékekhez, amelyekről nagyon nehéz beszélni, hiszen elvben érvényesek, de a gyakorlati életben nagyon nehezen érvényesíthetők. Sokkal egyszerűbb, ha egy-egy konkrét példát elemzünk, és ne haragudjanak, ha egy igen égető napi kérdést tárok most önök elé. Hogy enyhén szólva krízis van az egészségügyben, azt nem hiszem, hogy bárkinek külön ecsetelni kellene, szerintem ezt mindenki elismeri. Megkérdeztük csoportosan, nyilvánosan, hogy miért van ez? Felléptünk, kivonultunk, tüntettünk? Én nem tudok róla. Valamelyik szakmai egyesület, valamelyik civil egyesület, egy szakszervezet kiáll és követeli: tessék itt rendet teremteni, megnevezni és megbüntetni a vétkest.

Mi történt itt? Azt hiszem, nagyon sokan tudják, hogy mi történt itt, kiszivárogtak bizonyos dolgok. Én személy szerint egy szabadegyetemen tudtam meg, hogy mi történt, amikor egy közbekérdezésre egy parlamenti képviselő válaszolta azt, hogy az egészségbiztosítónak a pénzét zárolta a kormány, mert akkora volt a kormány költségvetési hiánya, hogy az európai menetelésben ezt nagyon fekete pontként írták volna be, és ezért fogta magát a kormány, és átvezényelte az egészség-biztosító pénzét a költségvetésbe, hogy a hiány kisebb legyen. Ebből alakult ki az a helyzet, amelyről mindenkinek vannak közvetlen tapasztalatai. Egy esetet idéznék. Bekerült egy temesvári kórházba egy fiatalember, közlekedési balesete volt. A szülők ott voltak mellette. Egy bizonyos gyógyszerre lett volt szüksége, a korháznak nem volt. Este a hozzátartozó kiment a gyerek mellől, és valahol lepihent. Reggelre a gyerek meghalt. Nem volt meg az a gyógyszer, nem volt mit beadni. A szülő alig tudott szóhoz jutni: miért nincs meg az a gyógyszer? Miért nincs pénz rá? Miért nem szóltak neki, megvette volna. Ha van gyógyszer, a gyerek ma is élne.

Ha azt mondom, hogy az egészségbiztosító pénzének átirányítása politikai banditizmus és egy az egyben a kilencvenes bányászjárás mellé állítható, akkor tessenek velem vitatkozni, ha akarnak vitatkozni. Ez pont olyan politikai banditizmus, mint ami akkor történt. Csak sokkal finomabb eszközökkel, sokkal kevésbé tudatosítjuk, hogy mi történik. Nem volt durva fellépés, csak hatalmas hiány. És csendben tűrjük, bízunk abban, hogy személy szerint megússzuk a következményeit. Orvosi ügyekben amúgy sem szoktunk keménykedni. Hátborzongató, hogy senki meg nem mozdult. És beszélünk a demokráciáról. Beszélünk a demokráciáról, akkor, amikor politikai banditizmus van, hiszen azért, hogy kifelé az ország arca szebb legyen, embereket kiteszek a halálnak, és bele is halnak. És most azt mondja a drágalátos kormány, hogy kifizeti az egészségbiztosítónál felgyűlt adósságokat. A jó kormány jön és fizet. Kérdem: milyen jogon zárolta a pénzt? Ki fogja megszámolni, hogy hány ember halt meg? Hol van, kérdem én nyomatékosan, hol van az orvosok felelőssége? Hány orvos tiltakozott? Ők mindenkinél jobban ismerhették a helyzetet.

Humán erőforrás – a mi kérdésünk. Ha a negyedik kaszt hallgat, a leginkább érintett nem emeli fel szavát, akkor mi lesz az elsődleges felelősséggel? Milyen a felelőssége a dolgozónak? Miért fogadjuk el, hogy megtörténjenek velünk az események? Mondhatjuk, hogy ronda a kormány, de a demokrácia közegében a felelősség nem szűkíthető le egyetlen tényezőre. A bemutatott példa gerjeszti a kérdést: mennyiben rendelődik alá a humán erőforrás kérdése olyan általános szabályszerűségeknek, amelyeket mindannyian el tudunk fogadni, és mennyiben olyan mögöttes érdekeknek, amelyek hatására, lám, így alakul a történet. Meddig munkavállaló az ember, és mikor vált át polgárrá? Mintha a munkahelyünkre nem vinnénk be polgár mivoltunkat, letesszük az ajtónál, mint nem odavaló batyut.

A közjót nehéz rangsorolni, de az bizonyos, a szegénység közrossz. Visszatérő kérdése minden társadalomnak, bár nem olyan régóta. Ma általában illik a szociális kérdésekre odafigyelni, lám tej és kifli program nálunk. Az már csak pikantériája a dolognak, hogy a kormány által futtatott tej és kifli programban a pénznek mintegy fele önkormányzati pénz. Ez megint a román demokrácia egyik csinossága, hogy mást ne mondjak.

Különben az első hatalmas szegénység elleni programot Lyndon B. Johnson indította a hatvanas évek közepén, megmagyarázható módon. Ismert, hogy Kennedy legyilkolása után mekkora válság volt az amerikai társadalomban. Kellett valami, ami eltereli a közfigyelmet, másra irányítja – ez volt a szegénység. A szegénység mint tematika legitimizál. És Lyndon B. Johnsonnak legitimációra volt szüksége. Ha a szabadság világaként vallott és vállalt társadalomban nem lehet (máig) megtalálni a gyilkost, az egész társadalom egy hihetetlen krízistömeggé alakul át – és elővették a szegénység kérdését. Lyndon Johnson akkor azt ígérte, hogy pár év alatt megoldja a kérdést, hogy mit oldott meg, az egy más kérdés.

Lényeg az, hogy azóta a kormányzatok az egész világon ennek a kérdésnek külön fejezetet szentelnek. Ma már a szegénység elvezet a szociális jogok kérdéséhez, hogy méltányossági alapon mi jár az embernek, s eljutunk az emberi jogok harmadik hullámához. Ezek biztosítása hozhatja el a szociális békét. Kialakul az, amit ma a politikatudomány úgy nevez, hogy közpolitika. Más szóval szakpolitika. A meghozandó politikai döntések szakpolitikai kérdésekké fogalmazandók át, és az önök segítségével kell megtalálni a választ rá. Nem a politikusé a feladat. A politikusi feladat annyi, hogy tudja, kit kell megkérdezni. Tudja, kihez kell fordulni, kivel együtt kell a kérdésre a választ megfogalmazni.

Nézzük a továbbiakban meg, mit kapott a politikai filozófia a gazdasági rendtől? Először is az értékmentesség gondolatát, hiszen a gazdaság keresletben és kínálatban gondolkodik, és nem értékekben. Eladható? Szükség van rá? Ez a szemlélet procedurális szempontból komolyan hatott a politikára, hiszen világossá vált, hogy vannak dolgok, amiket ügyrendi szempontból nagyon le kell szabályozni, mert ha kiveszem belőle az értéket, akkor az egész ott marad csupaszon. Ha nem tudom értékérvekkel fenntartani a döntésemet, akkor a döntés meghozatali módja válik fontossá, a procedúra. A döntési eljárások vonatkozásában sokat kapott a politika a gazdaságtól. Különben a XX. század első felének pozitivista politikatudománya tagadja a politikai filozófiát. Idejétmúltnak tekintették, hogy a klasszikusok által taglalt kérdések nem is fontosak. Az ötvenes években jelentette ki az angol P. Laslett, hogy a politikai filozófia halott. A XX. századnak talán két legnagyobb filozófusa, Weber és Wittgenstein nem is foglalkoztak politikai filozófiai kérdésekkel. Wittgenstein számára a nyelvfilozófia volt a fontos, hogy mit miként fogalmazunk meg. Pedig már a század közepén létezett néhány műhely és jelentős alkotók – R. Aron, H. Arendt, F. Hayek, K. Popper, Leo Strauss, de talán mindenek előtt Rawls – akik révén a politikai filozófia visszakerült az érdeklődés homlokterébe. Általuk ismét figyelmet szentelnek olyan kérdéseknek, hogy mi az igazságos rend, mi a béke, mi a hatalom, az uralom, a szolgaság, az egyén, a közösség, a szabadság. Egyre többet foglalkozunk az idő fogalmával, sőt maga a hatékonyság is filozófiai kérdéssé vált. A modern világ a hatékonyságot, ha jól tudom, Machiavellinek köszönheti filozófiai értelmezésben, mert ő beszél valamilyen kiszámíthatóságról, amit virtunak mond, és ez igázza le a véletlent szerinte. Ha valami kiszámítható, akkor a folyamat belátható, és akkor beszélhetünk haladásról. Haladás nem csupán az anyagi feltételek változása, hanem az élet rendjéé is.

Ma reggel egy kolléga megkérdezte, miért hoztam magammal ezt a könyvet. Egy példát szeretnék mondani, s ezzel közeledem előadásom vége felé. Nagybányai egyetemi tanár, Valer Gabrian, elkövetett egy könyvet, a címe Demokrácia és társadalmi igazságosság. Témánkba vág. Illetve vágna, ha szakmunka volna. A szerző professzor, doktor, inzsiner, satöbbi. Volt pártaktivista, bányamérnök – ma oktat. Sajnos. A kötet hátlapján bejelenti az olvasónak, hogy „megalkotott egy szikrát" („Am conceput o scânteie."). Szerintem a szikra nem lehet megkoncipiált, vagy kipattan, vagy nem – de legyen ez egy stiláris kérdés. Ez az úr írt egy könyvet, most szeptemberben jelent meg. Van egy nagybányai hallgatóm, és azt a szerencsétlenséget követte el a leány, hogy ezt a könyvet dolgozta föl szakdolgozati témaként. Olyasmit tartok a kezemben, amit tiltani kellene mindenütt a világon, és ezt egy romániai állami egyetem egyik professzora adta ki. Azt mondja a professzor bácsi, hogy az emberiség jövője a demokrácia és szociális igazság. Ez rendben van. A gond ott kezdődik, ahogyan e kérdéseket kezeli. Teóriát alkot, eredetit. Azt mondja, hogy az embert négy alapvető erő jellemzi, a fizikai, a szellemi, a jó és a rossz. Ugye tetszik, az utolsó kettő, a különálló jó és rossz erő. A fizikai a testben, az izomrendszerben, a szellemi az idegrendszerben lakozik, a másik kettő az emberben. Ez is érdekes: az izomrendszer és az idegrendszer nincs az emberben? És akkor az emberiség jövőjét meghatározza képlettel, mert azért mérnök. És a jövő egy arány, amely egyenlő a jó erő törve a rossz erővel. És van egy szorzószám is, amellyel ő operál… Ha csak ennyit mondok, önök jópofaságnak veszik, és tán élvezik a dolgot, de ha elkezdik olvasni, akkor borzasztóan fölháborodnak. Olyan megfogalmazásokra bukkanunk, amelyek azokban a bizonyos ötvenes években voltak lehetségesek. Például: az ember élő tőke. Azután: az ember forradalmasítja önmagát. A történelem alaptörvénye: tulajdon-felhalmozás bármi áron.

Romániában vagyunk, 2003-ban, és egy állami – akkreditált – egyetem professzorának a művét ismertetem. Amelyet kiadott valaki, mert azt hitte, szakmunkát nyújt egyetemistáknak. A könyvet elkoboztam: ilyet fiatal kezébe csak akkor adok, ha biztosan mozog a szellem világában. És kell a kötet bizonyságaként annak, mik történhetnek meg mifelénk. Magamfajta aszerint is tájékozódik, milyen könyvészetet használ a szerző. A könyv első bibliográfiai tétele a Biblia – én ilyet tudományos munkában nem láttam. A Biblia nem bibliográfia. Ha a Bibliát tudományos bibliográfiának nézem, akkor valami eszméletlen nagy baj van. Ezután következik Darwin, Eminescu, Engels, Hegel, Kant, Lenin, Marx, és Voiculescu, aki egy anatómia könyv szerzője. Ennyi. Illetve: a România Mare hetilap kollekciója. Többek között azért kell a demokrácia és a humán erőforrás kérdésével itt is, máshol

is alaposan foglalkozni, hogy ilyen és hasonló munkák ne születhessenek meg.

Térjek rá, immár röviden arra, hogy mit nyújthat a politika tudománya a gazdaságnak. Nem az érdekes most, hogy miként van jelen az állam a gazdaság világában, hogy gazdasági szereplőként miként viselkedik az állam. A kérdés az, hogy mit várunk/várhatunk el az államtól, milyen feladatok hárulnak az államra? A gondviselő állam tehervállalása széles körű, a polgárnak gondját viseli. Az éjjeliőr-állam felügyeleti feladatot vállal, szerepét szűken értelmezi. Nem kívánok a kérdés fejlődéstörténetén végighaladni, az alapdilemma a leírtakból kiderül: mit, mennyit vállaljon a politika intézményrendszere. Ideális esetben a politikacsinálás sok szereplő társadalmi önigazgatása, de jeleztük ennek a korlátait. Akkor pedig külön meg kell határozni, milyen szabályozó és támogató szerepet kell szánni a politikának (államnak) a gazdaság vonatkozásában. Az ugyanis világos, hogy sem a jogrendszer, sem a pénzügyi rendszer, sem a közigazgatás rendszere nem zárható ki a képletből, pedig mindhárom a politikához kötődik.

Első megállapításunk, hogy a politika világa megnyílik, más tényezőkkel együtt hoz döntéseket. Például egy atomerőmű esetében a politika a tudomány és a gazdaság tényezői nélkül nem dönthet. Az állam ilyenkor sem éjjeliőr, sem gondviselő – hanem partner. Egyike a hálózat meghatározó elemeinek. R. Dahl jelzi – utaltam rá az előadás elején –, hogy egyesek felteszik a kérdést: szükség van-e demokráciára a gazdasági életben? „Szemtelen” kérdés, hiszen a gazdaság nem politika szabályai szerint hozza döntéseit, egy tulajdonos esetében legitimitásról szólni értelmetlen dolog. A céget nem kormányozni kell, hanem vezetni. Az is érdekes kérdés: van-e munkahelyi egyenlőség? A termelés világába nem vihetők be a demokrácia procedúrái, legfönnebb bizonyos szociális vonatkozásokat illetően. Ami vitathatatlan: a közpolitika hatására a vezetés jellege változik meg, kialakul az alkalmazott véleménymondó szabadsága és felelőssége. Az alkalmazott nem sima beosztott – partner.

Végezetül arról beszélek, hogy fatalitás-e a demokrácia. Hubert de Mirleau teszi fel a kérdést, és tovább is megy: miként tételezzük ezt a fatalitást? Hogy számunkra a demokrácia cél vagy eszköz. Ha szabadságjogokról beszélünk, ha az értékekről beszélünk, ha az alapfokon kijáró tiszteletről beszélünk, különböző idegen elemek, itt az idegent nem megbélyegzésként használom, hanem más kultúrájú elemek jelennek meg egy közösségben, s azoknak milyen joguk van, továbbá ha a közvélemény hatásáról beszélünk, akkor világos, hogy fatalitás a demokrácia, nem élhetünk nélküle.

Mit biztosít a demokrácia? Esélyt arra, hogy a kérdéseket helyesen fogalmazzuk meg. Hogy lássuk, a felelősség és a döntés nem lehet általános. Sartori, a demokráciaelméletnek élő klasszikusa, tételesen kimondja azt, amire már utaltam: a demokrácia legitimitás-elvként győzött. Amire ma nem kerül demokrácia-címke, az társadalmilag eladhatatlan. A kérdés csak az, hogy mit címkézünk fel a demokrácia legitimitás-elvével, és hogy kik használnak hamis címkét.

A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire 1992–2001 között**

FAZEKAS KÁROLY*

A külföldi működő-tőke beáramlása a magyar gazdaságban jelentős fejlődést eredményezett ugyan, de tovább nem oldotta meg a régiók között fennálló különbségeket.

A külföldi tulajdonú vállalkozások területi eloszlása a fogadó országokban kedvelt témája az elmúlt évtized közgazdasági és regionális gazdaságtani kutatásainak. Az új gazdaságföldrajz elméleti meggondolásai és a tapasztalatok egyaránt azt mutatják, hogy a vállalatok területi eloszlása nem egyenletes a piacgazdaságokban, a vállalatok bizonyos térségekbe agglomerálódnak, és a külföldi és hazai tulajdonú vállalkozások területi eloszlása jelentős mértékben eltér egymástól (Krugman, 1991a, 1991b, 2003; Krugman–Venables, 1990). Ez a tény azzal a következménnyel jár, hogy a külföldi működőtőke be- és kiáramlása, a külföldi tulajdonú vállalatok térnyerése vagy visszaszorulása jelentős hatással van a gazdaság és a munkaerőpiac regionális különbségeire.

A témával foglalkozó szakirodalom alapján úgy tűnik, hogy a külföldi működőtőke térnyerése egy-egy országban növeli a helyi munkaerőpiacok között meglévő regionális különbségeket (Iammarino–Santangelo, 2000.) Ez a hatás különösképpen fontos Magyarországon, ahol folyamatosan növekszenek a helyi munkaerőpiacok, kistérségek közötti regionális különbségek, ahol a helyi munkaerőpiacok markáns polarizációja kö-

* igazgatóhelyettes, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest

** Az előadás a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési program keretében folyó „Tudás alapú gazdaság és munkaerőpiac Magyarországon a XXI. században” című kutatási program eredményein alapul.

vetkezett be a rendszerváltást követő években (Fazekas, 2002). Az ország egyre inkább kettészakad a Budapest–Bécs, Budapest–Graz tengelyek körül elterülő fejlett, magas foglalkoztatottsággal, alacsony munkanélküliséggel jellemezhető „nyertes" térségek, valamint az ország déli, keleti perifériális területein elhelyezkedő, kevésbé urbanizált, alacsony foglalkoztatottsággal és magas munkanélküliséggel jellemezhető „vesztes" térségekre. Ugyanebben az időben, azaz 1990–2001 között a külföldi érdekeltségű vállalatok részesedése az összes vállalati létszámból 27 százalékra, a saját tőkéből 42 százalékra, a hozzáadott értékből 45 százalékra, az exportból pedig 81 százalékra növekedett (KSH, 2003).

Nem kétséges, hogy a külföldi tőke ilyen mértékű térnyerése jelentős hatással volt a gazdaság, a munkaerőpiac és a foglalkoztatás regionális különbségeire. A tanulmány a külföldi tulajdonú vállalatok megnövekedett jelenlétének regionális hatásaival foglalkozik. Bemutatjuk a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatokban meglévő álláshelyek területi eloszlásának jellemzőit, és megvizsgáljuk, miként hatott a külföldi tulajdonú vállalkozások térnyerése a munkapiac regionális különbségeire. Vizsgálatunk a társas vállalkozások álláshelyeit öleli fel. A vállalati szektor méreteiben, foglalkozási szerkezetében, területi eloszlásában az elmúlt években végbement változások meghatározó szerepet játszottak a munkaerőpiac jellemzőinek alakulásában.[1]

A felhasznált adatok

A hazai és külföldi tulajdonú vállalatok (HTV-k és KTV-k) területi eloszlását a KTK–KIST adatbázisból származó változók felhasználásával vizsgáljuk. Az adatbázis a hazai és külföldi tulajdonú vállalatok kistérségi szintre aggregált adatait és az elemzéshez szükséges kistérségi szintű háttérváltozókat tartalmazza. A vállalatokra vonatkozó adatok forrása a KSH vállalati mérlegbeszámolókon alapuló KSH–APEH adatbázisa. A kistérségi szintű háttérváltozók a KSH TSTAR településszintű és a FH–REG településszintű változóinak aggregálásából származnak. Az adatok az 1993–2001 közötti évekre vonatkoznak. A kistérségi szintű adatbázis összeállítása során korrigáltuk az eredetileg a vállalati központok településkódja szerint aggregált kistérségi adatokat. A vállalati mérlegbeszámolók az 1997–2001 közötti évekre tartalmazzák a vállalatok telephelyeinek településkódjait és a telephelyek létszámadatait. Azoknál a vállalatoknál, amelyeknek több kistérségben is volt telephelyük, a vállalatok adatait létszámarányosan szétosztottuk az érintett kistérségek között.

A hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok abszolút és relatív területi koncentrációjának alakulása 1993 és 2001 között

A külföldi és hazai tulajdonú vállalatokban foglalkoztatottak létszámára, illetve létszámarányaira vonatkozóan két adatforrás áll rendelkezésünkre. A Foglalkoztatási Hivatal Bértarifa-felvételének adatai szerint 2002-ben az öt fő feletti vállalatokban foglalkoztatottak 27 százaléka dolgozott többségi és 3 százaléka kisebbségi külföldi tulajdonban lévő vállalatnál.[2] A KSH–APEH vállalati adatbázisa a társaságiadó-bevallást benyújtó vállalatok adatai alapján készül. 2001-ben a vállalatok statisztikai állományi létszáma 2,233 ezer fő volt, ebből 591 ezer fő (26,5 százalék) dolgozott külföldi tulajdonú vállalatban, 508 ezer fő (22,7 százalék) pedig többségi külföldi tulajdonú vállalatban (KSH, 2003).

1. ábra
A munkaképes korú népesség, a KTV és HTV foglalkoztatottak területi koncentrációja Magyarországon 2000-ben (Lorenz-görbék)

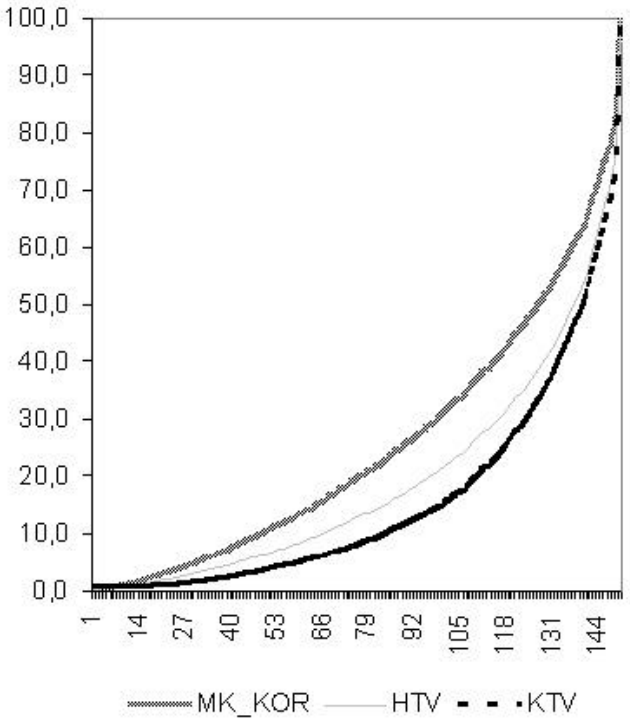

Forrás: KTK Regionális adatbázis.

A hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatott létszám kistérségi szintű területi eloszlásáról a KSH–APEH adatbázisa ad használható információt. Az 1. ábrán látható Lorenz-görbék jól érzékeltetik, hogy a vállalati szektorban foglalkoztatottak területi koncentrációja lényegesen meghaladja a munkaképes korú népesség területi koncentrációját. 2000-ben a munkaképes korú népességre vonatkozó Gini-index 0,5, a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatot-

[1] A költségvetési szféra méretében, területi eloszlásában nem történt jelentős elmozdulás az elmúlt években. A foglalkoztatottak 14 százalékát alkotó „nem alkalmazotti" státusban lévő munkavállalók területi eloszlásának alakulása viszont fontos összetevője a munkaerőpiac regionális folyamatainak (Köllő–Vincze, 1999).
[2] Forrás: Foglalkoztatási Hivatal Bértarifa-felvétele. A felvétel az öt főnél több foglalkoztatottal rendelkező vállalatokra terjedt ki.

takra vonatkozó Gini-index 0,63, illetve 0,71 volt. A nagyfokú koncentráltságra jellemző, hogy a kistérségek felső 10 százalékában élt a munkaképes korú népesség 47,7 százaléka, a hazai foglalkoztatottak 55,3 százaléka és a külföldi tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak 59,3 százaléka. A kistérségeket beazonosítva, kiderül, hogy mindhárom sokaság döntően a fővárosba és néhány urbanizált térségbe koncentrálódott. A munkaképes korú népesség 17,1, a hazai vállalatok által foglalkoztatottak 23, a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottaknak pedig 23,5 százaléka egyetlen térségben, a fővárosban található meg. Az egyenlőtlenségi mutató értéke mind a külföldi, mind a hazai tulajdonú vállalatok esetében nagyfokú időbeni stabilitást mutat.

Magától értetődő, hogy a vállalati álláshelyek olyan magas népsűrűségű, urbanizált térségekbe koncentrálódnak, ahol kellő számú és megfelelő képzettségű álláskereső áll a betelepülő vagy a foglalkoztatást bővítő vállalatok rendelkezésére. Annak érdekében, hogy az adottságként jelentkező munkaerő-ellátottság hatásán túli koncentrációt kimutassuk, az abszolút koncentráció mutatószámai mellett szükséges az úgynevezett relatív koncentrációs indexek számítása. Ennek képlete a Függelékben található. Az indexek azt mutatják, hogy az i régióban a t évben a régió részesedése a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak összlétszámából hogyan aránylik a régiónak a munkaképes korú népesség összlétszámából való részesedéséhez. Ha a mutatószámok értéke az adott régióban kisebb/nagyobb, mint 1, akkor ez azt jelenti, hogy a régiónak a külföldi vagy a hazai tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottakból való részesedése kisebb/nagyobb a régiónak az aktív korú népességből való részesedésénél.

A kistérségeknek a hazai és a külföldi vállalati foglalkoztatottakra számított koncentrációs indexei közötti korreláció 2000-ben 0,367 volt. Ez arra utal, hogy bár az abszolút koncentráció mértékében nincs túl nagy különbség a hazai és a külföldi foglalkoztatottak között, a hazai és a külföldi tulajdonú foglalkoztatottak területi eloszlása jelentős eltéréseket mutat. A 2. ábra a külföldi, illetve a hazai tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottakra vonatkozó relatív koncentrációs indexek nagysága szerint számított felső kvartilisbe tartozó kistérségek területi eloszlását mutatja. Látható, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak relatív koncentrációja különösen magas az ausztriai határ menti régiókban, de a keleti országrészben is vannak magas relatív koncentrációjú területek. A hazai tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak relatív koncentrációja ugyanakkor nem mutat szembetűnő eltérést az ország keleti, illetve nyugati térségeiben.

2. ábra

A relatív koncentrációs index nagysága szerint a felső kvartilisbe tartozó kistérségek 2000-ben

Külföldi tulajdonú vállalatok

Hazai tulajdonú vállalatok

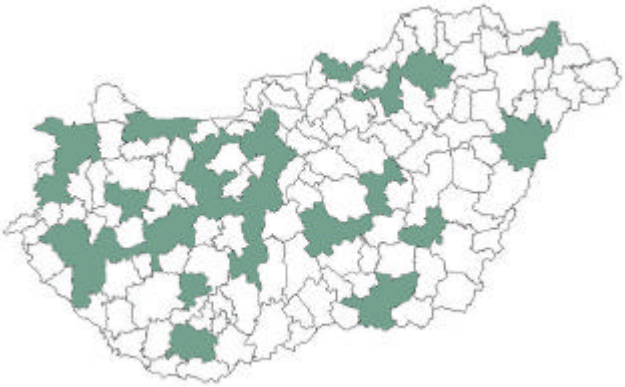

Forrás: KTK Regionális adatbázis

A hazai és a külföldi tulajdonú vállalati foglalkoztatás relatív koncentrációját magyarázó tényezők

A vállalati foglalkoztatottak területi koncentrációját befolyásoló tényezők önálló hatásáról fontos információt kapunk, ha néhány, megfelelően kiválasztott területi változót felhasználva keresztmetszeti regressziós függvényekkel becsüljük a kistérségek relatív koncentrációs indexeit. Az elmúlt években született tanulmányok (Fazekas 1996, 2000, 2000b, Ábrahám–Kertesi, 1999; Nemes Nagy 2003.) számítási eredményei egyaránt azt mutatják, hogy Magyarországon a térségek gazdasági lehetőségeiben, foglalkoztatási kapacitásaiban meglévő regionális különbségeket alapvetően három tényezőcsoport magyarázza: a térségek ipari hagyománya, a földrajzi helyzet és a népesség iskolai végzettsége. A következőkben néhány, a fenti tényezőket mérő változóval

$$KÜLF_I_{it} = b_1 + b_2ISKOLA_{it} + b_2IPAR_{i,90} + b_3TÁVOLSÁG_i + b_4AUHATÁR_i + u$$
$$HAZ_I_{it} = b_1 + b_2ISKOLA_{it} + b_2IPAR_{i,90} + b_3TÁVOLSÁG_i + b_4AUHATÁR_i + u$$

ahol:

KÜLF_I	= külföldi tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak relatív koncentrációs indexe
HAZ_I	= hazai tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak relatív koncentrációs indexe
ISKA	= a hét évnél idősebb népesség által elvégzett iskolai osztályok átlaga
IPAR	= az iparban foglalkoztatottak aránya 1990-ben
TÁVOLSÁG	= a térségközpont távolsága közúton az osztrák határtól (km)
AUHATÁR	= dummy változó. Ausztriával határos kistérség = 1, egyéb kistérség = 0
bjk	= regressziós koefficiens
U	= hibatag
T	= a megfigyelés éve (t = 1993–2001)
I	= kistérség sorszáma (i =1–150)

becsüljük a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok relatív koncentrációs indexeit a fenti egyenletek szerint:

Az adott időszak egyes éveire vonatkozó ismételt becslések segítségével megállapítható, mely változóknak van szignifikáns hatásuk a vállalatok területi koncentrációjának alakulására, kimutatható a hatás iránya és a változók magyarázó erejének időbeli alakulása. A regressziós becslések eredményeit a Függelék F1. táblázata tartalmazza. A kiigazított R^2-ek a külföldi tulajdonú vállalatokra vonatkozó becsléseknél 0,36 és 0,51 között, a hazai tulajdonú vállalatoknál 0,42 és 0,55 között mozognak.

A 3. ábra a két vállalatcsoportra számított becslések standardizált regressziós együtthatóinak időbeli alakulását mutatja 1993 és 2001 között. Az eredmények összhangban vannak a vállalkozások területi koncentrációjával foglalkozó empirikus tanulmányok eredményeivel. Látható, hogy:

– az iskolázottságot és az ipari örökséget mérő változók várakozásunknak megfelelően mindkét vállalatcsoportban szignifikáns pozitív hatást mutatnak a vizsgált időszakban. Mind a hazai, mind a külföldi vállalatok azokba a régiókba koncentrálódnak, ahol viszonylag iskolázott a népesség, és már a rendszerváltás idején is viszonylag magas volt az iparban foglalkoztatottak aránya;

– a hazai tulajdonú vállalatok csoportjában a földrajzi

3. ábra

A standardizált regressziós koefficiensek időbeli alakulása a relativ koncentrációs indexek becslőfüggvényeiben 1993-2001 között

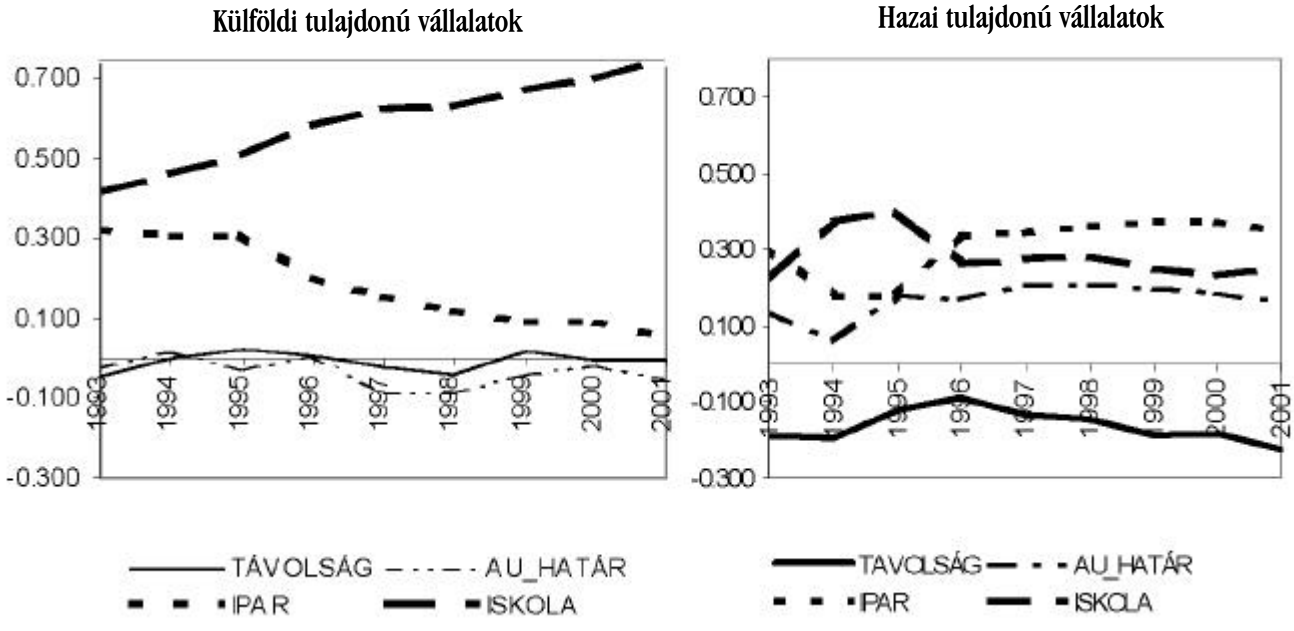

Forrás: KTK Regionális adatbázis

Forrás: KTK Regionális adatbázis

helyzetet jelző változók nincsenek szignifikáns hatással a vállalatok koncentrációjára. Az iskolázottságot jelző változó hatóereje szignifikáns és folyamatos növekedést mutat, míg az ipari örökséget jelző változó hatóereje folyamatosan csökkent az elmúlt években. A nyers adatokból ismert tendenciák tehát a többi tényező hatását kiszűrve is megmaradnak;

– a külföldi tulajdonú vállalatok csoportjában mind a négy változó szignifikáns hatást mutat. A külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak az ország nyugati részén található, képzett munkaerővel rendelkező ipari térségekbe, ezeken belül is különösképpen az osztrák határ menti térségekbe koncentrálódnak. A változók magyarázó ereje nem változott jelentős mértékben az elmúlt évek során.

A munkaképes korú népesség iskolai végzettsége tehát igen fontos magyarázó tényezője mind a hazai, mind a külföldi vállalatokban foglalkoztatottak térbeli eloszlásának. Az ISKOLA változó természetesen több, a térség urbanizáltságával összefüggő externális hatást is megragad.

Azokban az urbanizált régiókban, ahol viszonylag magas az iskolai végzettség, nagy a szolgáltatási szektor aránya, fejlettebb az infrastruktúra, nagyobb a vállalkozások, a civil szervezetek, a kulturális intézmények sűrűsége is. Az utóbbi jellemzőket mérő változóknak azonban az ISKOLA változó mellett nincs szignifikáns hatásuk a becslőfüggvényekben, és ha bármelyiket kicseréljük az ISKOLA változóval, akkor csökken a becslőfüggvény magyarázó ereje.

Regionális különbségek a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok bérszintjében, termelékenységében és a termékegységre eső bérköltségben

Annak ellenére, hogy a kilencvenes évek végén számos szakmában már munkaerőhiány volt a fejlett régiókban, és az ezekben a régiókban fizetett bérek jelentősen meghaladják a fejletlen régiók bérszintjeit,[3] továbbá a központi és a helyi önkormányzatok számos eszközzel próbálták növelni az elmaradott régiók tőkevonzó képességét, a fejlett régiókban működő vállalkozások mégsem mozdulnak el a fejletlen régiók felé, és nem változtak a beruházók telephely-választási preferenciái sem. Éppen ellenkezőleg, az alacsony foglalkoztatási rátájú régiók részesedése csökkent, a magas foglalkoztatású régiók részesedése pedig növekedett a külföld tulajdonú vállalati foglalkoztatásból az elmúlt években. A 4. ábra azt mutatja, hogy a vállalati szektorban 1993 és 2000 között bekövetkezett nettó létszámbővülés miképpen oszlott meg a kistérségek 1993-as munkanélküliségi ráták szerint számított kvartilisei között. Az összes létszámbővülés 80,4 százaléka a külföldi tulajdonú vállalatok csoportjában következett be, és a növekmény kétharmada a munkanélküliségi ráta szerinti alsó kvartilisbe tartozó térségekre jutott.

Ha a regionális bérkülönbségek mellett a regionális termelékenységkülönbségeket is tekintetbe vesszük, nem nehéz megérteni, hogy miért vonakodnak a vállalatok a növekvő szakemberhiány ellenére a fejletlen régiókba telepíteni üzemeiket.

4. ábra

A külföldi és hazai tulajdonú vállalatokban foglalkoztatottak számának változása a munkaképes korú népesség százalékában az 1993. évi munkanélküliségi ráták nagysága szerint képzett kvartilisekben 1993 és 2000 között

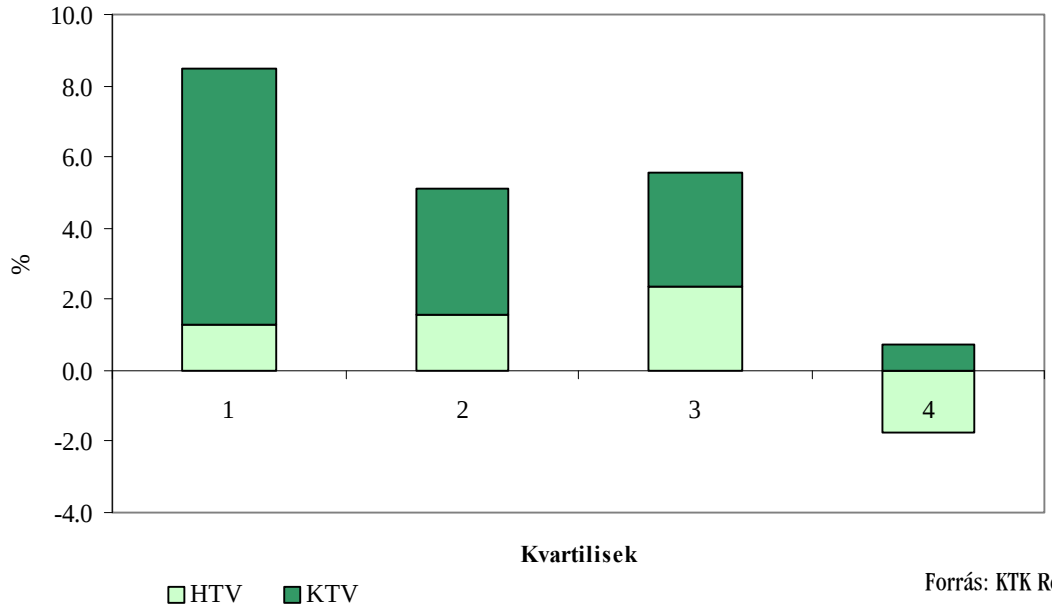

Forrás: KTK Regionális adatbázis.

[3] Köllő János (2003) számításai azt mutatják, hogy a regionális bérkülönbségek az összetételhatásoktól megtisztítva már korántsem olyan nagyok, és csökkenő tendenciát mutatnak.

5. ábra

A bérek, a termelékenység és a termékegységre jutó bérköltség regionális aránya a foglalkoztatási arány szerinti felső és alsó kvartilisbe tartozó kistérségekben működő vállalatoknál a feldolgozóiparban 2000-ben

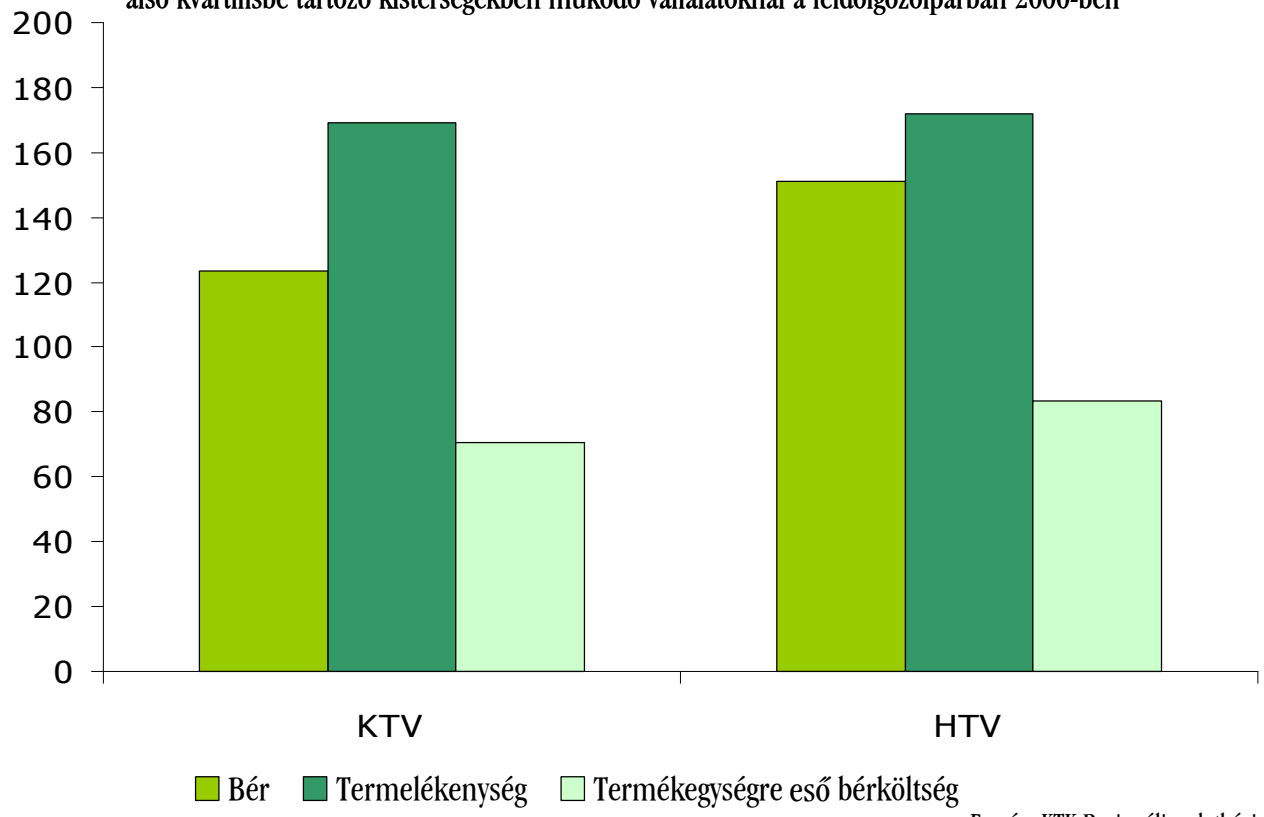

Forrás: KTK Regionális adatbázis.

Az 5. ábra a bér, termelékenység és termékegységre jutó regionális munkaerőköltség-különbségeket mutatja a feldolgozóiparban, külön a külföldi és külön a hazai tulajdonú vállalatok csoportjában. A régiókat a foglalkoztatási ráta szerint osztottuk négy csoportba. Látható, hogy a mutatók regionális különbségei jelentősek mindkét vállalatcsoportban. A bérek magasabbak a magas foglalkoztatottságú régiókban, és alacsonyabbak az alacsony foglalkoztatottságú régiókban, de a jelentős termelékenységkülönbségek miatt a termékegységre jutó munkaerőköltség a fejlett régiókban jóval alacsonyabb, mint a fejletlen régiókban.

A regionális termelékenységkülönbségeket a régióspecifikus jellemzők (logisztikai adottságok, a nagyvárosi agglomerációk által nyújtott externáliák) megléte vagy hiánya mellett számos vállalatspecifikus tényező befolyásolja. Ilyen tényezők például az ágazati

6. ábra:

A termelékenység alakulása a munkanélküliségi ráta nagysága szerint az alsó és a felső kvartilisben muködő feldolgozóipari vállalatokban

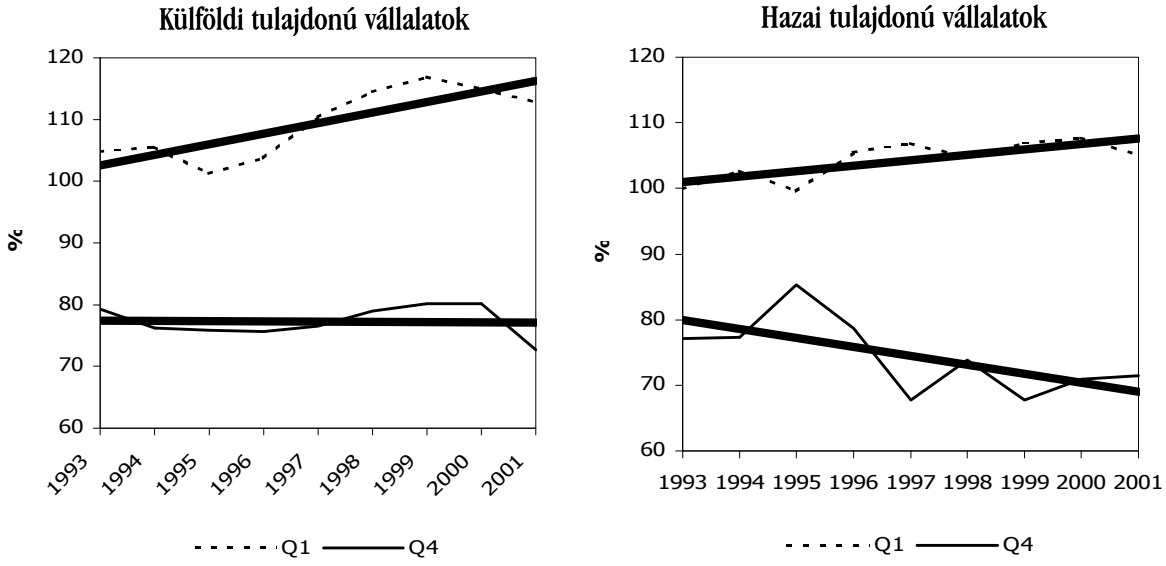

Forrás: KTK Regionális adatbázis.

Megjegyzés: Q1 = alsó kvartilis; Q4 = felső kvartilis; Termelékenység = egy főre eső nettó árbevétel

összetétel, a technológia fejlettsége, az adott régió vállalataira jellemző tőke- vagy munkaintenzív technológiák. A rendelkezésünkre álló adatbázis sajnos nem alkalmas a régió- és vállalatspecifikus hatások elkülönítésére. Mindenesetre a „jó" és a „rossz" régiók közötti regionális termelékenységkülönbségek időbeli alakulása mind a külföldi, mind a hazai tulajdonú vállalatok csoportjában figyelemre méltó tendenciát mutat. A 6. ábra a foglalkoztatási ráta nagysága alapján a felső és az alsó negyedbe tartozó kistérségekben működő külföldi és hazai tulajdonú feldolgozóipari vállalatok termelékenységkülönbségeinek időbeli alakulását mutatja 1993 és 2001 között. Látható, hogy a termelékenységkülönbségek mindkét csoportban növekedtek az évek során.

A regionális termelékenységkülönbségek növekedése részben a regionális hatások egy speciális fajtájából, nevezetesen az adott régióban működő külföldi és hazai tulajdonú vállalatok között közvetlenül (például a beszállítói, kooperációs kapcsolatok révén) vagy közvetve (például a vállalatok közötti munkaerő-áramlás révén) meglévő, úgynevezett regionális spillover hatásokból[4] adódik.

A közép-kelet-európai országokban vagy éppen a Magyarországon meglévő spillover hatásokkal foglalkozó empirikus tanulmányok általában alátámasztják, hogy valóban léteznek ilyen hatások: a külföldi tulajdonú vállalatok beáramlása egy-egy régióba pozitív hatással van a régióban működő hazai tulajdonú vállalatok termelékenységére (Schoors–van der Tol 2002; Sgard, 2001; Günther, 2002; Konings, 2000). Ez a hatás legalábbis részben megmagyarázza a jó és rossz régiókban működő vállalatok közötti termelékenységkülönbségek növekedését. Minél nagyobb egy-egy régióban a külföldi tulajdonú vállalatok sűrűsége, annál erősebbek a külföldi tulajdonú vállalatok felől a hazai tulajdonú vállalatok felé irányuló spillover hatások és a vállalatokat a fejlett urbanizált régiókba tömörítő agglomerációs hatások. Ezekkel arányban egyre kevésbé lehet a vállalatokat az elmaradott, alacsony termelékenységű régiókban történő beruházásokra ösztönözni.

Összefoglalás és következtetések

A külföldi tulajdonú vállalatok térnyerése jelentős mértékben hozzájárult a munkanélküliség és foglalkoztatás regionális különbségeinek növekedéséhez az elmúlt években. Foglalkoztatásbővülés összességében csak a külföldi tulajdonú vállalatok csoportjában következett be, és ez a bővülés döntő részben az ország fejlettebb, magas foglalkoztatottsági rátával jellemezhető területeire esett.

A külföldi tulajdonú foglalkoztatottak relatív koncentrációja a nyugati határhoz közeli, kedvező földrajzi fekvésű, iskolázott népességgel rendelkező urbanizált ipari régiókban volt magasabb az átlagosnál. Az iskolázottság és az ipari hagyományok a hazai tulajdonú vállalatok területi eloszlását is befolyásolják, de a nyugati határtól való távolság hatása nem volt kimutatható ebben a vállalatcsoportban. A vállalatok területi eloszlásának alapvető jellemzői nagy stabilitást mutatnak. A „jó" és rossz" régiókban működő vállalatok közötti jelentős és növekvő termelékenységkülönbségek is hozzájárulhatnak ehhez a stabilitáshoz. A regionális termelékenységkülönbségeket meghatározó vállalatspecifikus és régióspecifikus tényezők mellett a külföldi tulajdonú vállalatok felől a hazai tulajdonú vállalatok felé irányuló pozitív spillover hatások is szerepet játszhatnak abban, hogy a hazai tulajdonú vállalkozások is a legfejlettebb régiókban koncentrálódnak. A fentiekben összefoglalt tapasztalatok alapján aligha várható, hogy a külföldi vagy akár a hazai tulajdonú vállalkozások áttelepülnek a leginkább elmaradott térségekbe, és így csökkennek a legfejlettebb és a legkevésbé fejlett régiók közötti különbségek. Ebből a szempontból az Európai Unióhoz való csatlakozás, a külföldi tulajdonú vállalatok további térnyerése, illetve a hazai tulajdonú vállalatok közötti kapcsolatok felerősödése inkább növeli a meglévő regionális különbségeket.

Az előzőkben láttuk, hogy a helyi népesség iskolázottsága meghatározó hatással van a kistérségek tőkevonzó képességére. Nem kétséges, hogy az iskolázottság növelése alapvető feladat, amely csak hosszabb távon, az oktatási infrastruktúra jelentős fejlesztésével érhető el. Láttuk, hogy az iskolázottság mellett a földrajzi helyzet, a térségek logisztikai adottságai és az ipari tapasztalatok megléte jelentős hatással van a térségek tőkevonzó képességére. A fejlett nyugat-európai innovációs központoktól való távolság utazási időben, szállítási költségekben mérve csökkenthető a szállítási infrastruktúra fejlesztésével, mindenek előtt az autópálya-hálózat bővítésével. Az eddigi autópálya-építések azt mutatják, hogy néhány kelet-magyarországi és északkelet-magyarországi urbanizált terület az autópálya elkészülte után viszonylag gyorsan hozzákapcsolódott a Budapest körüli agglomerációhoz.

Sokkal nehezebb kérdés, hogy mit lehet tenni az ország északkeleti, keleti és déli határ menti térségeiben lévő elmaradott, rurális, „városhiányos" térségekkel? Vajon mit hozhat e térségek számára az Európai Unióhoz való csatlakozás? A globalizáció előrehaladásával, az európai gazdasághoz való egyre szorosabb kapcsolódással járó folyamatok regionális következményeit tekintve nem tűnik valószínűnek, hogy meg lehet állítani tová-

[4] A spillover hatások magyar megnevezése még nem alakult ki a szaknyelvben (a spillover szó szerint átcsapást – mint egy hullám esetében –, átlöttyenést jelent). A kifejezés olyan externális gazdasági hatásokra utal, amelyek bizonyos jellemzők, normák, technológiák vállalatok közötti „átszivárgását" eredményezik, amely valamilyen közelség következménye. A közelség lehet földrajzi vagy egyéb, például szektorális. Ha egy nagy, minőségi igényekkel fellépő vállalkozás beszállítókkal kerül kapcsolatba, akkor sok esetben a korábbinál feszesebb műszaki feltételeket szab meg, esetenként önmaga ad át technológiát. Hasonló eredménnyel járhat, ha a fejlett technológiájú vállalkozástól kilépő dolgozó a korábban elsajátított szaktudást az új munkahelyén a termelési folyamat részévé teszi.

7. ábra:
A foglalkoztatottsági ráta nagysága szerint kvartilisekbe sorolt kistérségek eloszlása 2001-ben

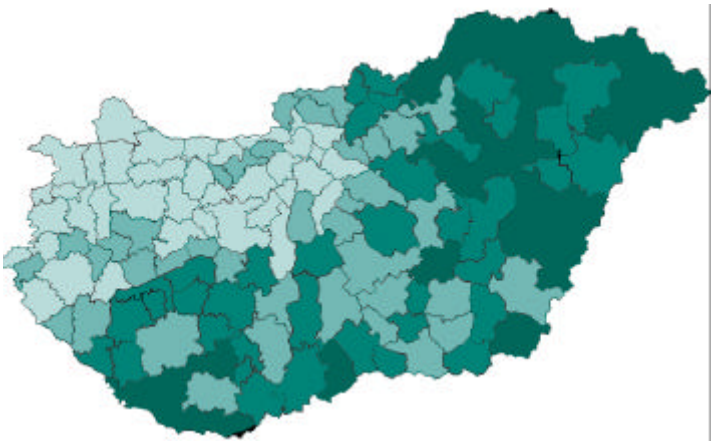

Forrás: KTK Regionális adatbázis
Megjegyzés: Sötét zöld = alsó kvartilis; Világos zöld = felső kvartilis

bi leszakadásukat és elszegényedésüket. A tanulmány végén mindazonáltal az Európai Unió kibővítésének egy pozitív regionális következményére szeretném felhívni az olvasó figyelmét.

A 7. és a 8. ábra a foglalkoztatási ráta szerint az alsó kvartilisbe tartozó kistérségeket, valamint a határ menti városok vonzáskörzeteit mutatja. Jól látható, hogy az alacsony foglalkoztatottságú kistérségek jelentős része olyan határ menti térségben van, ahol a térség korábbi vonzásközpontja (például Kassa, Nagyvárad, Arad) a jelenlegi határ túloldalán található. Nem kétséges, hogy ezek a térségek a környező országok Európai Unióhoz való csatlakozása után hosszabb távon újra a korábbi városközpontok vonzáskörzetébe kerülnek, és részei lehetnek a városok köré szerveződő helyi munkapiacoknak. A határok megszűnése így néhány, ma távoli, perifériális helyzetű, városhiányos térség számára lehetővé teheti, hogy hozzákapcsolódjanak a határ túloldalán lévő és reményeink szerint hosszabb távon fejlődőképes, urbanizált térségközpontokhoz.

8. ábra:
A határmenti térségekbe eső városok vonzáskörzetei

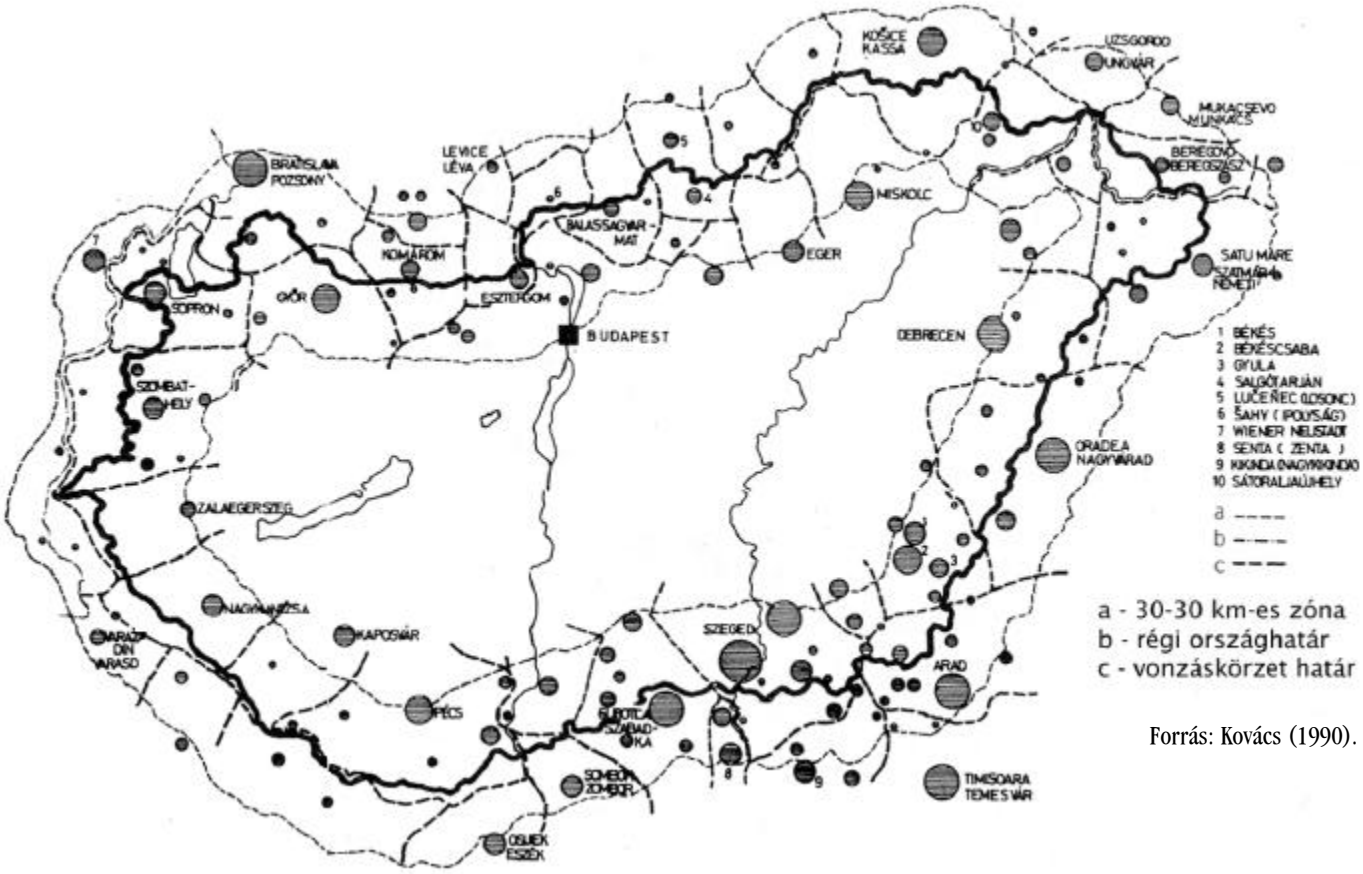

Forrás: Kovács (1990).

Forrásmunkák:

Ábrahám Árpád – Kertesi Gábor (1998): Regional unemployment rate differentials in Hungary 1990–1995. The changing role of human capital. In. Halpern, L.–Wyplosz, Ch. (szerk.): Hungary – Towards a market economy, Cambridge University Press.

Fazekas Károly (1996): Types of Micro-regions, Dispersion of Unemployment, and Local Employment Development in Hungary. Eastern European Economics, Vol. 34. No. 3.

Fazekas Károly (2000a): Regional Labour Market Differentials during Transition in Hungary. In. Petracos, G.–Maier, G.–Gorzelak, G. (szerk.), Integration and Transition in Europe: The Economic Geography of Interaction, Routledge, London.

Fazekas Károly (2000b): A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire Magyarországon. Magyar Tudomány, 2000. 7. sz., 823–840.

Günter, J. (2002): The significance of FDI for innovation activities within domestic firms. The case of Central East European transition economies. IWH Discussion Papers. No. 162.
Iammarino, S.–Santangelo, G. D. (2000): Foreign Direct Investment and Regional Attractiveness in the EU Integration Process. Some evidence for the Italian regions. European Urban and Regional Studies. Vol. 7. No. 1., 5–18.
Konings, J. (2000): The Effects of Direct Foreign Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm Level Panel Data in Emerging Economies. William Davidson Institute Working Paper, No. 344.
Kovács Z. (1990): A határ menti területek központhálózatának átalakulása az I. világháború utántól napjainkig. Földrajzi Közlemények, No. 1–2., 3–16.
Köllő János (2002): Regional differences in Earnings and Wage Costs. In. Fazekas Károly–Koltay Jenő (szerk.): The Hungarian Labour Market. Review and Analysis 2002. Institute of Economics. Budapest.
Köllő János (2003): Regionális kereseti és bérköltség-különbségek. In. Fazekas Károly (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2003. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. Budapest.
Köllő János–Vincze Mária (1999): Self-employment, Unemployment and Wages: Regional Evidence from Hungary and Romania. Budapest Working Papers on the Labour Market, BWP 99/7.
Krugman, P. (1991a): Increasing Returns and Economic Geography. Journal of Political Economy, Vol. 99. No. 33. 433–499.
Krugman, P. (1991b): History and Industry Location: The Case of the Manufacturing Belt. American Economic Review, 81., 80–83.
Krugman, P. (2003): Földrajz és kereskedelem, Tankönyvkiadó, Budapest.
KSH (2003): A külföldi működőtőke Magyarországon, 2000–2001. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
Markusen, J. R.–Venables, A. J. (1995): Multinational Firms and the New Trade Theory. NBER Workin Paper. No. 5036., február.
Nemes Nagy József (2000): The new regional structure in Hungary. In. Petracos, G.–Maier, G.–Gorzelak, G. (szerk.): Integration and Transition in Europe: The Economic Geography of Interaction. Routledge, London.
Nemes Nagy József (2001): New Regional Patterns in Hungary. In. Measburger, P.–Jöns, H. (szerk.): Transformations in Hungary. Essays in Economy and Society. Physica Verlag, Heidelberg.
Nemes Nagy József (2003): A „hely" és a „fej". A regionális tagoltság tényezői az ezredforduló Magyarországán. Budapesti Munkatudományi Füzetek. BWP 2003/5. (megjelenés alatt)
Schoors, K.–Bartoldus, van der Tol (2002): Foreign Direct Investment Spillovers within and between Sectors. Evidence from Hungarian Data. Gehnt University Working Paper, 2002/157.
Sgard, J. (2001): Direct Foreign Investments and Productivity Growth in Hungarian Firms, 1992–1999. CEPII Working Papers. No. 19.

Függelék

A) Arelatív koncentrációs index számítása

$$KÜLF_I_{ij} = (FDIL_{ij} / \Sigma_i FDIL_{ij}) / (\Sigma_j WAPOP_{ij} / \Sigma_{ij} WAPOP_{ij}) \qquad 0 < KÜLF_I_{ij} < \infty$$

$$HAZ_I_{ij} = (DL_{ij} / \underline{S}_i DL_{ij}) / (\Sigma_j WAPOP_{ij} / \Sigma_{ij} WAPOP_{ij}) \qquad 0 < HAZ_I_{ij} < \infty$$

ahol:

FDIL : külföldi tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak száma
DL : hazai tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak száma
WAPOP : munkaképes korú népesség
(i) = kistérség,
(j) = ágazat.

B) Külföldi tulajdonú vállalatok

Függö változó = KÜLF_I	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kiigazított R^2	0,363	0,377	0,428	0,390	0,465	0,504	0,510	0,486	0,489
F	22,118	23,394	28,879	24,774	33,423	38,837	39,778	36,279	36,698
Szignifikancia	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
TÁVOLSÁG	**–0,191**	**–0,198**	**–0,120**	**–0,094**	**–0,136**	**–0,149**	**–0,187**	**–0,186**	**–0,228**
	–2,385	–2,499	–4,320	–1,213	–1,876	–2,141	–2,707	–2,715	–3,232
	0,018	0,014	0,000	0,227	0,063	0,034	0,008	0,007	0,002
AU_HATÁR	**0,139**	**0,060**	**0,182**	**0,167**	**0,201**	**0,201**	**0,200**	**0,188**	**0,160**
	1,862	0,806	2,591	2,297	2,949	3,071	3,066	2,822	2,408
	0,065	0,422	0,011	0,023	0,004	0,003	0,003	0,005	0,017
IPAR	**0,305**	**0,179**	**0,182**	**0,337**	**0,346**	**0,362**	**0,375**	**0,379**	**0,350**
	3,921	2,339	2,506	4,509	4,955	5,409	5,646	5,597	5,186
	0,000	0,021	0,013	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ISKOLA	**0,214**	**0,376**	**0,403**	**0,265**	**0,275**	**0,283**	**0,251**	**0,237**	**0,256**
	2,502	4,485	5,078	3,261	3,632	3,921	3,517	3,269	3,538
	0,013	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,001	0,001	0,001

C) Hazai tulajdonú vállalatok

Függő változó = HAZ_I	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kiigazított R^2	0,418	0,457	0,476	0,483	0,485	0,474	0,492	0,547	0,593
F	27,761	32,182	34,827	35,594	36,143	34,530	36,828	45,601	54,931
Szignifikancia	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
TÁVOLSÁG	**–0,043**	**0,000**	**0,027**	**0,009**	**–0,020**	**–0,040**	**0,017**	**–0,006**	**–0,004**
	–0,558	0,006	0,373	0,119	–0,278	–0,553	0,237	–0,086	–0,058
	0,578	0,995	0,710	0,905	0,782	0,581	0,813	0,931	0,954
AU_HATÁR	**–0,023**	**0,016**	**–0,026**	**0,006**	**–0,086**	**–0,088**	**–0,037**	**–0,017**	**–0,050**
	–0,326	0,233	–0,392	0,087	–1,290	–1,302	0,561	–0,275	–0,837
	0,745	0,816	0,695	0,931	0,199	0,195	0,576	0,783	0,404
IPAR	**0,3244**	**0,310**	**0,306**	**0,203**	**0,157**	**0,125**	**0,096**	**0,093**	**0,060**
	0,393	0,000	4,389	2,941	2,293	1,810	1,423	1,452	0,0985
	0,000	0,708	0,000	0,004	0,023	0,072	0,157	0,149	0,326
ISKOLA	**0,419**	**0,466**	**0,511**	**0,583**	**0,627**	**0,631**	**0,674**	**0,701**	**0,756**
	5,148	5,912	6,667	7,754	8,450	8,478	9,260	10,254	11,686
	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

Megjegyzés: A magyarázó változókhoz tartozó cellák a standardizált koefficienseket, a t értékeket és a szignifikancia szinteket tartalmazzák.

Az EU jelenlegi tagállamainak versenyképessége és az újonnan felzárkózók csatlakozási esélyei

PITTI ZOLTÁN

A versenyképesség kulcskérdése nemzetgazdaságoktól, országcsoportoktól függően változó következményeket és módosuló feladatokat takar.

A versenyképesség a köznyelvben használatos, de nem kellően értelmezett fogalom. Úgy vagyunk vele, mint az infrastruktúrával: első hallásra értjük, ám ha értelmeznünk kell, akkor másként és másként definiáljuk. A magyar értelmező szótár szerint[1] versenyképes az, aki siker reményében vehet részt valamely versenyben. A hazai kiadású közgazdasági lexikonból sajnálatosan „kimaradt" a fogalom értelmezése[2]. A nemzetközi szakirodalom – mindenekelőtt Paul A. Samuelson munkássága nyomán – a versenyképességet egyfelől országok közötti rangsorokban, másfelől termékek összehasonlításában értelmezi.[3] Előbbi azt fejezi ki, hogy egy ország termékei mennyire állják a versenyt a nemzetközi piacokon, utóbbi viszont azt jelzi, hogy a ráfordítások egységére mennyi kibocsátás jut. Michael Porter ennél továbbmegy, s az országok, illetve termékek versenyképessége mellett – a termékek helyettesíthetőségére utalással – hangsúlyt ad az iparági, illetve regionális versenyképességnek is. Itt akár meg is lehetne állni, ám a világban zajló folyamatok már rég átléptek az elméleti iskolákon, így a globalizáció következményeként aligha kerülhető meg az országhatárokat átlépő TNC-s vállalatbirodalmak versenyképességének ügye, illetve a világrészeket átfogó régiók (triász) versenyképességének kérdése.

A versenyképességi elemzések néhány évtizedes múltra tekintenek vissza, ám az igazi áttörést – részben a nagyhatalmak közötti vetélkedés, részben a gazdaság dinamizálódása, részben az informatikai rendszerek robbanásszerű fejlődése következtében – a nyolcvanas évtized közepétől figyelhetjük meg. Ennek „kezdeti" eredményei a nemzetgazdaságok és az iparágak összehasonlításában voltak mérhetőek, majd a vállalatbirodalmak kialakulásával fokozott figyelem irányult a versenytársak eredményeinek értékelésére, s ezen belül a termékek versenyképességének vizsgálatára. Napjainkban – főként az EU működési sajátosságaiból következően – fokozott figyelem irányul a regionális egységek összevetésére, illetve a gazdasági egyenlőtlenség „mögöttes" problémáinak feltárására.

A visszatekintő elemzések azt mutatják, hogy a versenyképesség tartalma és formai megjelenése nemzetgazdaságoktól, országcsoportoktól függően változó követelményeket és módosuló feladatokat takar:

- Az USA számára a versenyképesség kulcskérdése a világ-

[1] Magyar Értelmező Szótár, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
[2] Közgazdasági Lexikon, KJK, Budapest, 1972.
[3] Paul A. Samuelson: Közgazdaságtan, KJK-KERSZÖV Kft, Budapest, 2000.

gazdaságban betöltött vezető pozíció megőrzése, ebből következően a versenyképességi kutatások legfőbb feladata a vezető pozíciót fenyegető veszélyek feltárása;

• Az EU számára a versenyképesség problémája az USA-hoz, valamint Japánhoz és Távol-Kelethez viszonyítottan jelenik meg, vagyis az EU legfőbb célja a versenyképesség fenntartása (ehhez nélkülözhetetlen a modernizációs hátrány ledolgozása), illetve az integráció erősítése révén a világgazdasági pozíció javítása;

• A magyar gazdaság szempontjából a versenyképesség kulcskérdése az integrációs vívmányok zökkenőmentes átvétele (ezzel együtt a nemzeti út megtalálása), s gazdasági értelemben pedig „térnyerés" az EU piacain, illetve a belső piaci pozíciók megőrzése.

Az elméleti kutatások egybecsengő tapasztalata, hogy az egyik legnehezebb kérdés a nemzetgazdaságot, a gazdasági ágakat, illetve vállalkozásokat érintő versenyképességi problémák megjelenítése, illetve a gyakran egymással ellentétes érdekek összehangolása. A következőkben ennek bemutatására teszünk kísérletet.

A versenyképességi összehasonlítások

A versenyképesség alakulása korábban néhány mutató követésével és a változások minősítésével viszonylag nagy biztonsággal megítélhető volt, ám napjainkban mind keményebb elvárásokkal, s mind mélyebb részletezésű mutatókkal kell megbirkóznunk. A változások lényege, hogy a piaci részesedés és az árak vizsgálata mellett növekvő szerepet kapnak a minőségi követelmények, a technikai fejlődést és társadalmi követelményeket érvényesítő szabványok, a strukturális jellemzők, valamint a hozzáadott-érték mutatók.

A versenyképesség mérésével szemben fokozódó elvárások nem ellentmondás nélküliek. Elméleti probléma, hogy a korábban használatos mutatók (lásd: GDP) egyre kevésbé elégítik ki az igényeket, ám az új mutatók – a nemzetközileg összemérhetőek – még nem alakultak ki. Gyakorlati probléma, hogy a piaci szereplők egyfajta megfontolásból az adminisztráció egyszerűsítését igénylik, másfajta megfontolásból viszont a bővebb és megbízhatóbb információ-szolgáltatásokat sürgetik. További ellentmondások hordozója, hogy míg az állam a piac működéséről és a vállalkozói döntéseket befolyásoló tényezőkről szeretne mélyebb információkat kapni, addig a gazdaság szereplői azt várják, hogy az állam ne csak gyűjtője, hanem szolgáltatója is legyen a vállalkozói döntésekhez szükséges információknak.

a.) Nemzetgazdaságok összehasonlítása

A versenyképesség – klasszikus megközelítésben – a nemzetgazdaságok egymáshoz viszonyított helyzetének változását mutatja. A napjainkban használatos értelmezés szerint „a versenyképesség egy nemzetgazdaság azon képességét jelenti, amely alkalmazásával – a nemzetközi kereskedelem támasztotta követelményeknek megfelelően – úgy képes termelni, elosztani és/vagy szolgáltatni termékeket, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka növekszik."[4] Ez a definíció a versenyképességet a gazdasági hatékonyság fennmaradásán és a nemzetgazdaság rendelkezésére álló, valamint megújítható erőforrásainak felhasználásán keresztül vizsgálja. Központi eleme az alkalmazkodás, az alkalmazkodásra való képesség, valamint annak eredménye.

A World Economic Forum által készített, az országok versenyképességét minősítő elemzések immár több év óta azonos tartalommal átfogó mutatók alkalmazásával készülnek (nyitottság, kormányzati politika, pénzügyi szolgáltatások, egyebek), míg más szervezetek (tudományos műhelyek, pénzintézetek) időről-időre változó mutatókkal dolgoznak.

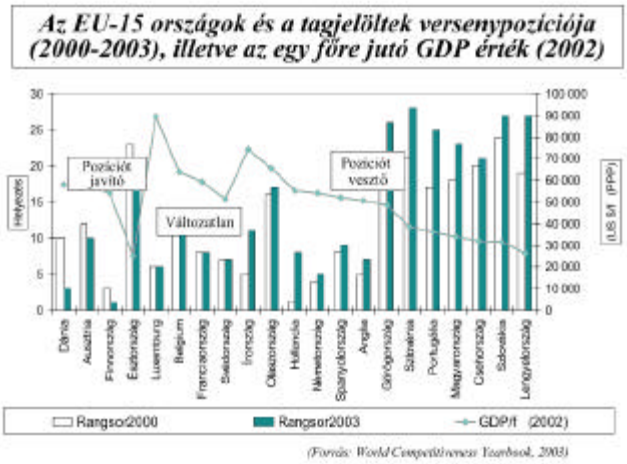

Az EU-15 országok és a tagjelöltek versenypozíciója (2000-2003), illetve az egy főre jutó GDP érték (2002)

(Forrás: World Competitiveness Yearbook, 2003)

• Nyitottság (Openness): a külkereskedelemben és a beruházás-politikában, a külföldi működőtőke-befektetések és a pénzáramlások előtt, a valutaárfolyam kiszámíthatósága és az export biztonsága;

• Kormányzati politika (Government): az állam szerepe a gazdaságban, tartalmazza az állami szerepvállalás mértékét, a költségvetési hiányt, a lakossági megtakarítási rátát, a marginális adókulcsokat és a civil szervezetek működőképességét;

• Pénzügyi szolgáltatások (Finance): tükrözik, hogy milyen eredményes a megtakarítások közvetítése a termelő beruházásokba, miként működik a pénzpiacok versenye, milyen a stabilitás, miként alakul a nemzeti megtakarítások és beruházások szintje, és adósminősítés a külső hitelintézetek részéről;

• Infrastruktúra (Infrastructure): tükrözi az utak minőségét, a vasúti közlekedés állapotát, a távközlési szolgáltatások működését, a légi közlekedés költségszintjét és az átfogó inf-

[4] Chikán Attila: *Vállalat-gazdaságtan*, Aula Kiadó, Budapest, 1998.

rastrukturális beruházásokat;

• Tudomány és technológia (Technology) mutató: tükrözi a számítógépek alkalmazását, az új technológiák elterjedtségét, a gazdaság fogadókészségét az új technológiák alkalmazására, a kutatás és fejlesztés szintjét és minőségét; elterjedtségét;

• Vezetésmenedzsment (Management): tükrözi a vezetésben (irányításban) dolgozók átfogó minőségi jellemzőit, a marketing helyzetét, az alkalmazottak képzési és ösztönzési gyakorlatát, a kártérítési rendszer működését, a belső pénzügyi ellenőrzés mechanizmusát;

• Munkaerő, emberi tényező (Labour): tükrözi a hazai munkaerő-piac hatékonyságát és versenyképességét. Magában foglalja a nemzetközi és a hazai munkaerőköltség, illetve a munkatermelékenység összehasonlítását, az oktatás és szakmai gyakorlat színvonalát, valamint a munka adóztatásának esetleges torzulásait;

• Szokások, intézmények (Institutions) mutatói: tükrözik az üzleti verseny kiterjedtségét, a piaci intézmények minőségét és gyakorlatát, a korrupciót, a sebezhetőségét a szervezett működés részéről.

A legutóbbi (2001. évi) jelentés szerint – az USA-ra értelmezett komplex mutatóhoz viszonyítva – Finnország (84,4%-os), Luxemburg (84,3%-os), Hollandia (82,8%-os), majd Szingapúr következik (81,1%-os) „beállási" szinttel. Az EU-tagországok közül – az említetteken túl – Dánia (80,4%), Írország (76,2%), Svédország (76,2%), Ausztria (74,7%), Németország (70,9%), Anglia (68,9%), Belgium (66,7%), Franciaország (61,6%) és Spanyolország (61,5%) szerepel még az első 25 ország között. (Érdekességként említhetjük, hogy Magyarország – 56,7%-os beállási szinttel – a 28. helyen szerepel.)

Az EU a kilencvenes évtized közepétől kezdődően saját maga is készít versenyképességi vizsgálatokat, s ennek keretében egyfelől a közösség egészét veti össze a legnagyobb versenytársak mutatóival (USA, Japán), másfelől a tagországok teljesítményeit (erős és gyenge oldalak) vizsgálja a közösség egészéhez viszonyítottan.

Az EU-tagországok gyakorlatában[5] alkalmazott összehasonlító mutatók:

• Egységérték (Unit value), amely azt méri, hogy a naturális export egysége (kg, q, t) mekkora értéket képvisel a piacon;

• Minőségi részarány (Revealed Quality Elasticity), amely a high-tech termékek részarányát mutatja az összes export-import forgalomból,

• Magas jövedelemtartalmú termékarány (Position in Price Segments), amely a magas egységárú és jövedelemtartalmú termékek részarányát mutatja az összes exportból.

Az EU-15 országokra vonatkozó versenyképességi vizsgálatok végeredménye (gyenge és erős pozíciók jellemzése) az Interneten is elérhető, és rendkívül tanulságos. A 2001. évi jelentés fontos következtetése, hogy a magas munkaerőköltséggel működő EU jövője – egyebek mellett – azon múlik, hogy a közösség milyen ütemben lesz képes növelni a minőségi kategóriába sorolt termékei arányát, illetve milyen mértékben lesz képes elfogadtatni a magasabb jövedelemtartalmú termékek exportjának növelését.

b.) Iparágak összehasonlítása

Korábbi évtizedekben az iparági összehasonlításoknak komoly súlyuk volt. Ennek alapja az volt, hogy egy nemzet gazdasága akkor lehet prosperáló, ha a változó nemzetközi gazdasági feltételek között mindig vannak olyan szektorai (iparágai), amelyek képesek a nemzetközi világkereskedelmi hatékonysági feltételeknek megfelelni. Az alapelvből következően az országok gazdasági stratégiájának központi kérdése volt a gazdaság szektor-portfoliójának lehető legkedvezőbb összetételű formálása.

A szektorok (iparágak) szintjén a nemzetközi versenyképességet – Porter alapján – a legáltalánosabban úgy határozhatjuk meg, hogy azokat a szektorokat tekintjük nemzetközileg versenyképesnek, amely szektorok vállalatai képesek a nemzetközi kereskedelem által támasztott hatékonysági feltételeknek megfelelni. Ez azt jelenti, hogy a versenyképes szektor versenyképes vállalatai

• képesek-e az importtermékek által támasztott versenyben a saját tudásbázisra épülő termékek arányát növelni,

• képesek-e termékértékesítéssel a piaci részesedésüket növelni,

• képesek-e a termelésben realizált jövedelmet a gazdaságba visszaforgatni, illetve képesek-e külföldi tőkebefektetéseket finanszírozni,

• képesek-e saját érdekeltségeikkel külföldi piacokon megjelenni, s a közvetlen szerepvállalás mellett képesek-e közvetett hatásukat növelni?!

Az ágazatok versenyképességi kérdése a világot átfogó vállalatbirodalmak kialakulása után veszített jelentőségéből. A napjainkban készülő vizsgálatok elsődlegesen egy-egy speciális ágazati (szakági) probléma feltárására, illetve megoldására szorítkoznak. Lényegében ilyennek tekinthető az agrárágazat, a hanyatló iparágak vagy a közérdekű szolgáltatások fogalomköre.

c.) Vállalatok összehasonlítása

A nemzetgazdasági versenyképesség definícióval összhangban azokat a vállalatokat tekintjük versenyképesnek, ame-

[5] *The competitiveness of European industry* – 1999 Report (Working document of the services of the European Commission), Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 1999.

lyek pozitívan képesek hozzájárulni a nemzetgazdasági szintű versenyképesség teljesüléséhez. Versenyképesek azok a vállalatok, amelyek:

- a társadalmilag elfogadható normák betartása mellett a számukra elérhető erőforrásokat minél nagyobb nyereségfolyammá képesek transzformálni,
- képesek a működését befolyásoló környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésére és az ezekhez való alkalmazkodásra annak érdekében, hogy a nyereségfolyam lehetővé tegye a tartós működőképességet,
- képesek a változó piaci (fogyasztói) szükségletekhez igazodni, illetve termékeik korszerűsítésével (tudástartalom növelésével) képesek a piaci igényeket befolyásolni.

A nemzetközi integrációk erősödése, az állami szerepkör változása s a világot átfogó vállalatbirodalmak kialakulása (lásd: TNC és MNC szervezetek) felértékelte a vállalati összehasonlítások jelentőségét. Az elemzések egy része a külső szervezetek által készített „objektív" rangsorolás, más része a piaci szereplők által készített önértékelés.

A külső szervezetek által végzett értékelések nyilvánosan elérhető információkra épülnek (tőzsdei gyorsjelentések, pénzügyi beszámolók, tenderfelhívásra adott ajánlatok, egyebek). Az informatika robbanásszerű fejlődése óriási lehetőséget adott a piaci elemzők számára, s tömegével jöttek létre az információszolgáltatásra szakosodott vállalkozások. Az „objektív szervezetek" által készített rangsorok vizsgálatának és az eredmények közreadásának alig titkolt célja az üzleti információs éhség csillapítása (lásd: TOP listák készítése és időszakonkénti publikálása), de nemegyszer – gondosan mérlegelt marketing szándékkal – maguk az érintettek rendelik meg a listák közreadását.

A versenyképességi vizsgálatok másik típusa a piaci szereplők által készített önértékelés, amelynek elsődleges célja a versenytársakhoz viszonyított „beállási szintek" vizsgálata, az üzleti stratégia megalapozása, esetleg egy-egy tenderajánlat esélyeinek szondázása. Ezek az elemzések jóval részletesebbek, ám a nyilvánosság számára alig-alig hozzáférhetőek.

d.) Termékek összehasonlítása

A versenyképesség vizsgálatának egyik legizgalmasabb területe. A termékek sajátosságaira irányuló elemzések vizsgálják az exportképességet, a műszaki színvonalat (lásd: high-tech besorolási szempontok), a tudástartalmat (hozzáadott-érték vállalati jellemzőit), valamint az ár- és költségparamétereket.

A termék-elemzések sajátossága, hogy a terméksoros adatok szintetizálásával egyidejűleg készíthetők vállalatértékelések, ágazati rangsorok, illetve nemzetgazdasági elemzések. Az ilyen jellegű vizsgálatok sajátos eredménye volt az összes exportteljesítményen belül a high-tech minőséget elérő termékek arányának meghatározása, majd az így nyert mutató alapján országrangsorok készítése. (Egy ilyen nemzetközi összehasonlításban a magyar gazdaság az első 10 között szerepelt.)

A nemzetgazdaságok, az ágazatok, a vállalkozások és a termékek versenyképességének elemző értékelése óriási lehetőség a menedzsment számára a vállalkozási stratégia megalapozásához, illetve az üzleti döntések meghozatalához, ám azzal szembesülni kell, hogy ez csak ott működik hibátlanul, ahol adottak ennek információs feltételei. Adminisztrációs háttér nélkül, nagyvonalú számviteli szemlélettel és a technikai feltételek hiányában a piac által megkövetelt igények nem elégíthetők ki.

A magyar gazdaság versenyképességi jellemzői

Részben vannak „történelmi" tapasztalataink, részben új keletű kérdéskört jelent. A gazdasági átalakulás előtt készült elemzések egy „befelé forduló rendszer" termékei voltak, s elsődlegesen a makroszintű szabályozás céljait szolgálták. A nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évtized elején a versenyképesség kérdése „időszerűtlen" volt, hiszen ennél fontosabbnak minősült a kényszerű átalakulási kötelezettség teljesítése, a túlélés esélyének megteremtése, majd a stabilizáció biztosítása. Áttörést a gazdasági növekedés beindulása, illetve a külföldi érdekeltségű vállalkozások hazai megjelenése hozott, amikor is megindult egyfajta küzdelem a piaci pozíciók megtartásáért, s láthatóvá vált, hogy ennek egyetlen útja a versenyképesség javítása.

WCR rangsor makrogazdasági mutatók alapján (1997-2002)

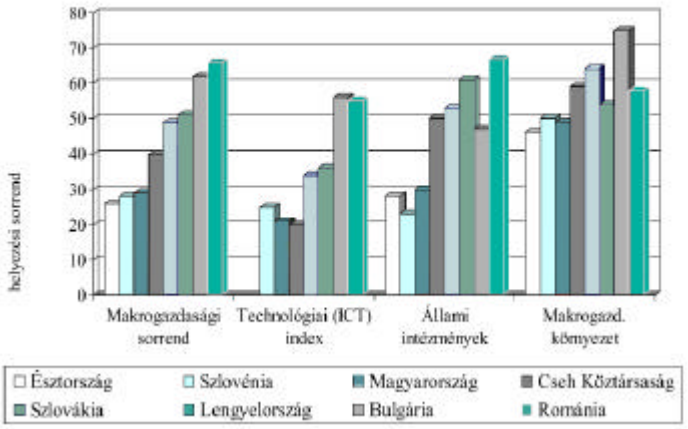

Magyarország, gazdasági eredményei alapján, állandó szereplője a nemzetközi szervezetek, illetve szakértő intézetek által készített rangsoroknak. A World Economic Forum által készített „The Global Competitiveness Report" szerint Magyarország helyzete lassú javulást mutat: míg a kilencvenes évtized közepén – összesített mutatók alapján – a 48–50. he-

lyen szerepeltünk, addig az 1998. évi eredmények alapján a 38. helyre léptünk előre. (Ugyanezen rangsorban Lengyelország a 43. helyezett, Szlovákia a 45. helyezett, míg az EU periféria országai közül Spanyolország a 26. helyen, Portugália a 27. helyen, Görögország pedig a 41. helyen áll.) A 2000. évre vonatkozó adatok szerint Magyarország további 1–2 helyet lépett előre, ám azt is látni kell, hogy a kezdeti dinamikus javulás után mind komolyabb ráfordításokkal kell kalkulálni.

Természetszerűleg jólesik a kedvező nemzetközi megítélés (kifejezetten örültünk, amikor arról olvashattunk, hogy az exporttermékeken belüli high-tech termék részarány tekintetében Magyarországot az előkelő 6. helyen látjuk), ám nem feledkezhetünk meg arról, hogy a mélyebb elemzések – ágazati sajátosságok, tulajdoni jellemzők, vállalkozási kategóriák által determináltan – tág szélsőértékeket takarnak. Érdemes ezt mélyebben is végiggondolni.

A gazdasági szereplők „belső” versenyképessége

A nemzetgazdasági teljesítmények stabilizálódása fontos, s az országrangsorokban történő felfelé araszolásunk értékelendő, ám – mint korábban utaltunk rá – nem elégedhetünk meg egy-egy mutatóval, illetve nem feledkezhetünk meg a szélsőértékek távolodásáról. Álljon itt néhány jellemző:

• Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott-érték árfolyamon számolva harmada, vásárlóerő paritáson számolva fele az EU átlagának, de a teljesítményeket egyfelől a külföldi érdekeltségű vállalkozások, másfelől a feldolgozóipar szolgáltatja;

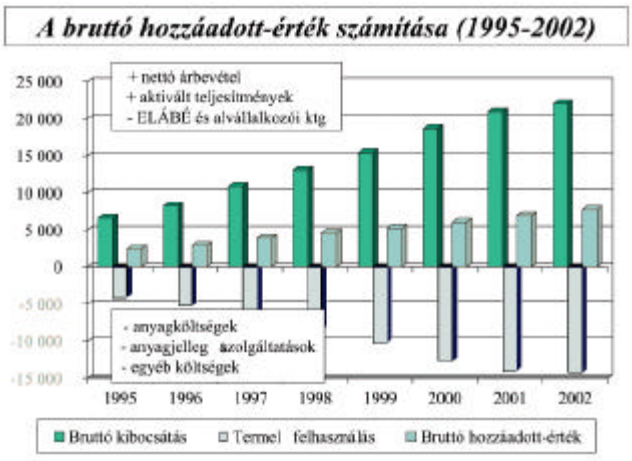

• Az egységérték mutató tekintetében (az 1 t exportból realizálható árbevétel) árfolyamon számolva negyede az EU-15 országok exportteljesítményének, s ez a mutató a hozzáadott-érték elégtelenségét jelzi;

• Exportteljesítményünk egyenetlen, pontosabban nagymérvű koncentráció jellemzi (egyfajta megközelítésben a vállalkozások összes exportjának több mint négyötödét a külföldi érdekeltségű vállalkozások adják, ágazati megközelítésben az export majd 80 százaléka a feldolgozóiparból származik, s további koncentrációt mutat, hogy az export-teljesítmény 82 százalékát a nagyvállalkozások adják), vagyis a komplementer-halmaz teljesítményei elgondolkodtatóak.

Versenyképességi adottságaink és korlátaink számbavételéhez – a ma elérhetőnél mélyebb, pontosabb és gyorsabb információk alapján – a következő tényezők elemzésére van szükség:

• vállalkozási méretek szerinti összetétel (lásd: alacsony teljesítményt regisztráló mikrovállalkozások túlsúlya);

• gazdasági szereplők és teljesítmények nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlása (exportképességünk a feldolgozóipartól függ, ám a gazdasági átalakulás a feldolgozóipar rovására megy végbe);

• a bruttó hozzáadott-érték teljesítmény alacsony szintje (bérmunka túlsúlya, illetve az alulértékelt bérek „tükröződése” a fajlagos hozzáadott-érték változásában);

• termékstruktúra összetétele (high-tech, tudástartalom, árfekvés);

• a termékértékesítés irányultsága (belföld, export);

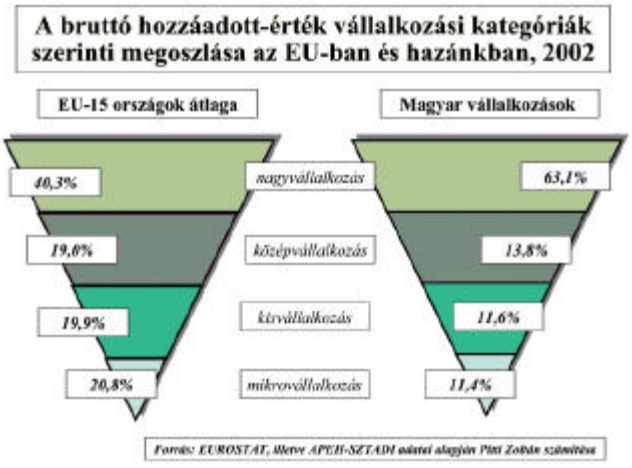

• költségstruktúra (élőmunka- és anyagigényesség), s a jövedelmezőség;

• vállalkozói vagyon alakulása (mennyiségi és strukturális jellemzők);

• a K+F tevékenység jellemzői (alacsony arány).

A gazdasági szereplők versenyképességi jellemzőinek változása részben a külső körülményektől függ (pl.: társadalmi elvárás, közgazdasági környezet), részben a belső adottságoktól, helyzetfelismeréstől és alkalmazkodóképességtől. Valójában rajtunk múlik, hogy a rövid távú taktikai lépéseknek adunk elsőbbséget, vagy vállaljuk a távlatos érdekek szolgálatát.

A termékek versenyképessége

A magyar gazdaság teljesítményeinek, s ennek következtében termékszerkezetének változása rohamléptékű volt az elmúlt évtizedben. A teljesítmények minőségi jellemzésénél

A K+F ráfordítások az EU-15 országokban és Magyarországon, 2002

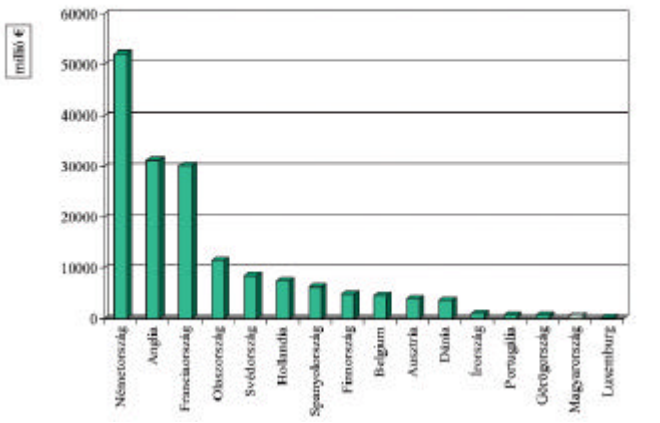

fontos mutató az export teljesítmények alakulása. Sajnálatos, de meg kell fogalmazni, hogy az exporthoz való hozzájárulás rendkívül erős koncentrációt mutat:

- A nemzetgazdasági szinten számolt export 95,2%-át a társas formában működő vállalkozások adják;
- Az exportteljesítmények 76%-át a feldolgozóipar szolgáltatja;
- A feldolgozóipari export háromnegyede mögött mindössze 40–42 high-tech követelményeket elérő termék áll;
- 82%-ot meghaladó súlya van a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak.

A belföldi piacon valamelyest jobb a helyzet, ám észre kell venni az import termékek részarányának lassú, de folyamatos ütemű növekedését, ennek révén a belső piaci verseny erősödését. S ráadásul mindehhez kapcsolódik egy olyan gazdasági átalakulás, amely a feldolgozóipar szerepének mérséklődését és a szolgáltató szektor erősödését jelzi. Ez önmagában még nem lenne baj, de azt kell érzékelnünk, hogy nyelvi korlátok és garanciális feltételek hiányában a hazai szolgáltató szektor termékei külföldön csak korlátozott keretek között értékesíthető, vagyis a szolgáltató szektor piaci lehetőségei elsődlegesen a belföldi kereslettől függnek.

Összefoglalásképpen megfogalmazhatjuk, hogy az EU csatlakozásig hátramaradó időszak „fenntartható gazdasági növekedésének" központi kérdése lesz a munka- és tőkeintenzív teljesítmények alakulása, s ezzel együtt a vállalkozások belső és külső versenyképességi jellemzőinek alakulása. A makrogazdaság szabályozói nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy csak az a nemzetgazdaság lehet versenyképes, amelynek vállalkozásai is versenyképesek. A mikrogazdaság döntéshozói pedig arról nem feledkezhetnek meg, hogy csak azok a vállalkozások maradhatnak versenyképesek, amelyek termékei is megfelelnek a szigorú piaci követelményeknek.

Mitől függ egy ember teljesítménye?—Mire használható az akcióelmélet?

PÉTER GÁBOR

Az időstruktúra a tevékenység a figyelem, az akciótér kapcsolása a munkakörökhöz a vezetők számára felbecsülhetetlen jelentőségű működési tényező.

Léptékváltás következik, ugyanis a nagy társadalmi folyamatok elemzése helyett az emberrel foglalkozzunk, az egyes emberrel. De hogy mégis egy kicsit perspektívába helyezzük a témát, elmondjuk, hogy Bodó professzor úr előadását hallgatva, egy olvasott történet juthat az eszünkbe. Ez egy kisváros állatkertjéről szól, ahol az oroszlán már közel tíz éve egy nagyon kicsi ketrecbe volt bezárva, s mindig, amikor kijött a búvóhelyéről, akkor kettőt lépett balra, kettőt lépett jobbra; ennyire futotta neki a ketrecben. A kisváros polgármesterének kislánya, az állatkertben járván, megsajnálta az oroszlánt, és rávette a papáját, hogy építsenek egy nagyobb kifutópályát az oroszlánnak. Megépítették, megvolt az ünnepélyes átadás, mindenki leste, hogy mit fog csinálni az oroszlán. Az oroszlán kijött a kifutóra, kettőt lépett jobbra, kettőt lépett balra, és továbbra is maradt ez a játék.

A Temesvár környéki szemétlerakóval tényleg az a helyzet, amit oly szemléletesen mesélt el Bodó professzor úr. És itt folytatható a gondolatmenet: mitől fog megváltozni ez a helyzet? Lehet, hogy a mi életünkben is marad a kettő lépés balra, kettő lépés jobbra?

Volt egy paternalista világ, volt szakszervezet, volt párttagság, volt nőszövetség és így tovább. Megmondták mindig és minden helyzetben, hogy mit csináljunk. Felelősséget nem kellett vállalni senkinek, az ember helyett a szervezeten volt a hangsúly.

Tudunk valamit kezdeni az újabb kifutópályával, tudunk élni újabb lehetőségeinkkel? Akár tetszik, akár nem: valójában ez nem érdekel senkit. Ha Te tudsz változtatni életviteleden, sorsodon, akkor változtass! Ha nem, akkor, mivel az élet része az elmúlás, energiabefektetés nélkül is be lehet fejezni a földi pályafutást.

A rendszerváltás óta foglalkoztat az, hogy megnyílt egy lehetőség, s nemcsak hogy nem tudjuk a saját lehetőségünket fölmérni, hanem nem is tudunk vele élni.

A továbbiakban is egy picit nagyobbra nyitjuk azt a bizonyos ollót. Állandóan halljuk, hogy reformra van szükség. Halljuk és olvassuk naponta, hogy ilyen reform meg olyan reform, meg

amolyan reform. De hogyan is néz ki a reformpiramis? Milyen is az oly sokat emlegetett gazdasági reform? Vajon ki vagy mi fogja megteremteni a gazdasági reform kereteit? A politika? Létezhet gazdasági reform a politikai környezet reformja nélkül? De ki reformálja meg a politikát? Csak az ember képes rá!

Társadalmi méretű csúsztatások özönével találkozunk naponta. Az újságokban írunk a gazdasági reform szükségességéről, írunk politikai válságról, de nem vesszük észre, hogy az ember, aki politizál, aki képvisel, aki hozzászól, aki törvényt szavaz, milyen tudattal él együtt. Vajon ő átment azon a reformon, amin át kellene nekünk is menni? Vagy személyes érdeke fűződik a humán reform elmaradásához?

Amíg nem indul el egy céltudatos humán reform, addig semmi nem fog megváltozni. Nem fog megváltozni a politika, nem fog megváltozni a gazdaság. És az egészben az a szomorú, hogy talán a hatalomnak „régi" tudatú emberekre van szüksége. A diktatúrában az ember elvesztette az arcát. Milyen jó, hogy az emberek többsége ma is arctalan! – gondolják most is azok, akik a hatalom szemszögéből szemlélik a társadalmi folyamatokat, próbálnak „rendet teremteni". Mekkora tőkét lehet ebből kovácsolni?!

Jó lenne, ha mielőbb létre tudna jönni egy olyan társadalmi méretű reform, amelynek a pillére egy következetesen végigvitt humán reform lenne. Utána jöhet a politika, majd a gazdaság sikeres reformja. Magyarország neve ma többször elhangzott. Hogy ez meg ez Magyarországon így van, Magyarországon úgy van. Nagyszerű elemzéseket lehetett látni. Fazekas úr is egy olyan elemzést mutatott be, amit jó lenne itthon is látni, Pitti úr távlatokat is mutatott. Miért? Miért van jobb helyzetben Magyarország? Mert időben kinyitotta a határait. Megjelent a tőke, s a tőkével együtt megjelent a menedzsment is.

És most egy cseh példa: néhány évvel ezelőtt a Mlada Boleslav-i Skoda autógyárat megvette a Volkswagen. Meghagyta a cseh vezetést minden poszton, és minden cseh vezető mellé odatett egy német vezetőt is. Ez a gyár évekig így működött. Át kellett venni azt a kultúrát, amit a németek képviseltek. Magyarországon akarva-akaratlanul, s ez igaz egyébként Csehországra is, valamilyen szinten végbement a humán reform.

A XX. században az „ember-tudományok" fejlődése óriási volt. Azt szoktuk mondani, és hisszük is, hogy ma már a gyakorlati emberismeret azon a szinten van, ahol a fizika, akár a kutatások oldaláról nézem, akár az eredmények oldaláról.

A múlt század harmincas éveiben nagy lendületet kapott az emberi szükségletek kutatása, mérési módszertana. Az ember belső igényeinek lehetséges száma magas. Példaként említem meg, hogy a rend emberi szükséglet. Ha valakiben a rend mint belső szükséglet alacsony szintű, akkor őt soha nem tudjuk majd rávenni arra, hogy rendet tartson maga körül. A teljesítmény felmutatása szintén emberi szükséglet! Ezt azért hangsúlyozzuk, mert a nyolcvanas években vagy erre a felismerésre épülve, vagy ezzel párhuzamosan Erdős Géza, Klein Sándor közreműködésével, megalkotta az ún. akcióelméletet.

Miért fontos egy ember teljesítmény-szükségletének, illetve magának a teljesítménynek a vizsgálata? Azért, mert egy szervezet eredményei és a munkatársak egyéni teljesítménye között szoros összefüggés van.Most, hogy a társadalmi méretű mozgásokból eljutottunk az ember mikrovilágába, egy harminc-harmincöt év előtti beszélgetésre hivatkozhatunk Kürti professzorral. Ő fizikusként hidegtechnikával foglalkozott Oxfordban, s elmesélte, hogy az atommagot már sikerült lehűtenie -273 fokra, de az elektront még nem. Azzal foglalkozott, hogy az elektronokat is lehűtse 0 Kelvin fokra. Én most pont így érezhetjük magunk. Hatalmas társadalmi mozgásoknak vagyunk tanúi, és most azt mondhatjuk: íme az ember.

Akkor, amikor teljesítmény-motivációról beszélünk, elkerülhetetlen, hogy az embert a munkakörével összefüggésben vizsgáljuk, hiszen különböző munkakörökben ugyanaz az ember különböző teljesítményeket nyújthat, illetve nyújt. Ami fontos: az eltérő teljesítményben nem a munkakör, hanem az ember a ludas.

Beszéltünk néhány szót a szükségletekről. Említettük, hogy a teljesítmény is emberi szükséglet. Az emberi szükségletek vonatkozásában a közgazdászok is szívesen hivatkoznak a Maslow-féle szükségletpiramisra. Az elmúlt évtizedben (megcsonkított formában – azaz időtengely nélkül) óriási divat lett a bemutatása, a rá való hivatkozás. Az, amit Maslow leír, jó, egyfajta sajátos rendszerezése az emberi szükségleteknek. Mondhatnánk úgy is, hogy az emberi szükségletek „társadalmi szemléletű" rendszerezése. A szükségletek rendszerének egy másik, az ember felőli megközelítése Eric Berne-től származik. Berne szükségletpiramisának alsó szintjén az „inger-éhség" van, ezt követi az „elismerés-éhség", és ezeket tetőzi be az, ami most nekünk nagyon

fontos, a „struktúra-éhség”.Ez utóbbinak a célja: az unalom elkerülése. Tehát az unalom hatásában egyenértékű a táplálékhiánnyal! Az unatkozó ember szervezete pontosan úgy megy tönkre, mint ahogyan táplálék hiányában menne tönkre.

A továbbiakban következzék néhány szó az időstrukturálási lehetőségekről. Ha egy ember egyedül ül egy szigeten, és ott képet fest, akkor teljesen világos: fantáziája és tevékenysége segíti az idő strukturálásában. Más időstrukturálási lehetőség szóba sem jöhet számára. Akkor válik izgalmassá a helyzete, amikor megjelenik a szigeten a másik ember. Amikor már ketten vagyunk, akkor szinte akaratunk ellenére elvárunk valamit a másiktól. Például „simogatáshoz” akarunk hozzájutni. Az emberek élete abban a pillanatban megváltozik, amikor valaki feltűnik mellettük, s újabb időstrukturálási lehetőségek lépnek be.

Egy csoportosulás tagjaként az időt szertartásokkal is strukturálhatjuk. Például ahogyan kalapot emelünk Kovács úrnak, aki a negyedik emeleten lakik, ahogyan hellyel kínálunk valakit az irodánkban. Ugyancsak egyfajta időtöltés, amikor két háziasszony a lépcsőházban megbeszéli, hogy milyen volt a vasárnapi ebéd, hogyan volt felöltözve tegnap este Juli. És valljuk be: ilyen lehet egy baráti találkozás is, ahol kedvenc sörük mellett a barátok kiadósan beszélgetnek a „semmiről”, „duálmonológot” folytatnak. Ez az időtöltés kategóriája. Ezeken kívül vannak az ún. játszmák és eljárások. Eljárásról akkor beszélhetünk, amikor pl. munkát végzünk, céltudatosan tevékenykedünk.

Kimondtuk a szót: tevékenység. Hallatlanul izgalmas dologról van szó. Van az ember, és van a környezete. Az ember belső világa, belső indíttatásai sokszor kerülnek összeütközésbe a környezettel. Nem teheti azt, amit szeretne. Ennek az ellentmondásnak a feloldására szükséges hidat építenünk belső világunk és a minket körülvevő környezet között. Ez a híd nem más, mint maga a tevékenység. A tevékenység ezért olyan fontos része az életünknek.

Milyen tevékenységei lehetnek az embernek? A rendőr üldözi a betörőt. Átugrik kerítésen, lót-fut, a betörő megpróbál menekülni. Itt a teremben valaki a szünetben elmélyülten zongorázott. Imre a barátunk unja az előadást, és nyilakat rajzolgat a füzetébe. Vannak olyan tevékenységek, amelyeket szívesen végzünk, és olyanok, amelyeket nem szívesen végzünk. Nézzünk meg egy következő tevékenységcsoportot. Pistinek meg kell tanulnia a román leckét, addig nem mehet le az udvarra játszani. A gyerek odaül az asztal mellé, és unott arccal elkezd tanulni. Tehát vannak olyan tevékenységek, amelyeket nem szívesen végzünk.

Ha nem haragszik meg Fazekas úr, akkor felhozzuk példának, hogy Ő szereti finomítgatni a társadalmi mozgásokat, egy kicsit erősebben fogalmazva: szívesen „totojázik” olyasmikkel, amiket mi magamról elképzelni sem tudok. Örömmel csinálja, hiszen megjön egy újabb eredmény, teljesen világossá válik az olló, szépen kirajzolódik a térkép. De hát az eredmények mögött nagyon sok sziszifuszi munka van! Azon gondolkodtunk, miközben Fazekas urat hallgattuk, hogyan lehet aprólékos munkával megbízható eredményeket kihozni. Következésképpen vannak olyan tevékenységek, amelyeket szívesen végzünk, és vannak olyanok, amelyeket nem.

Elemi tevékenység a beszéd, a járás, mindenféle kézi munka, favágás, gépbeállítás stb. A megfigyelés is tevékenység. Ma itt a securitate neve is elhangzott. Milyen lelkes munkatársai voltak, akiknek az volt az elsődleges feladatuk, hogy megfigyeljenek. Milyen örömmel kínoztak emberek embereket. Maga a gondolkodás is egy tipikus elemi tevékenység.

Az életnek van egy izgalmas területe: a figyelem. Elvileg egy időben egy ember hány dologra tud figyelni? Az életed minősége múlik azon, hogy mire fordítasz figyelmet, és mire nem. Ez a keleti filozófiában úgy jelenik meg, mint a meditáció egyik eszköze. Sokmindenre figyelünk, de mindig létezik egy dolog, amire nagyon odafigyelünk. Mondjuk, sétálsz az utcán. Látod, hogy árulnak pattogatott kukoricát, látod, hogy a fák levelei elkezdenek sárgulni, s egyszer csak szembejön veled egy igen jól öltözött, kellemes, fiatal szerelmespár. Abban a pillanatban hol lesz a figyelmed? Bárki készíthet felmérést magáról, hogy egy alkalommal a figyelme hogyan csatangol időben. Itt az előadáson is készíthető figyelemgörbe. Az ábra Laci feltételezett figyelem-időDiagramját mutatja egy értekezleten.

Laci az értekezlet kezdetén az értekezlet vezetőjére figyel. Azután elkezd rajzolgatni, utána eszébe jut, hogy otthon a fürdőszobát meg kell javítani, majd megint figyel. Igen ám, de valaki megszólította, úgyhogy válaszol a kérdéseire stb. Ha számszerűsíteni akarjuk ezt a dolgot, akkor a tapasztalat azt mutatja, hogy a nők 4–6 dologra, a férfiak 6–7 dologra képesek egyidejűleg figyelni.

Eljutottunk az akció fogalmához. Ha visszaemlékeznek, tisztelt hallgatóim, az első példának felhozott tevékenység-sorra, akkor láthatják, hogy azok mind olyanok voltak, amelyeket szívesen csináltak a példában szereplő emberek. Amikor Erdős Géza bevezette az akció fogalmát, akkor ide sorolta azokat a tevékenységeket, amiket szívesen végzünk, önként választunk, és a figyelmünket döntő mértékben leköti. Milyen lesz annak az

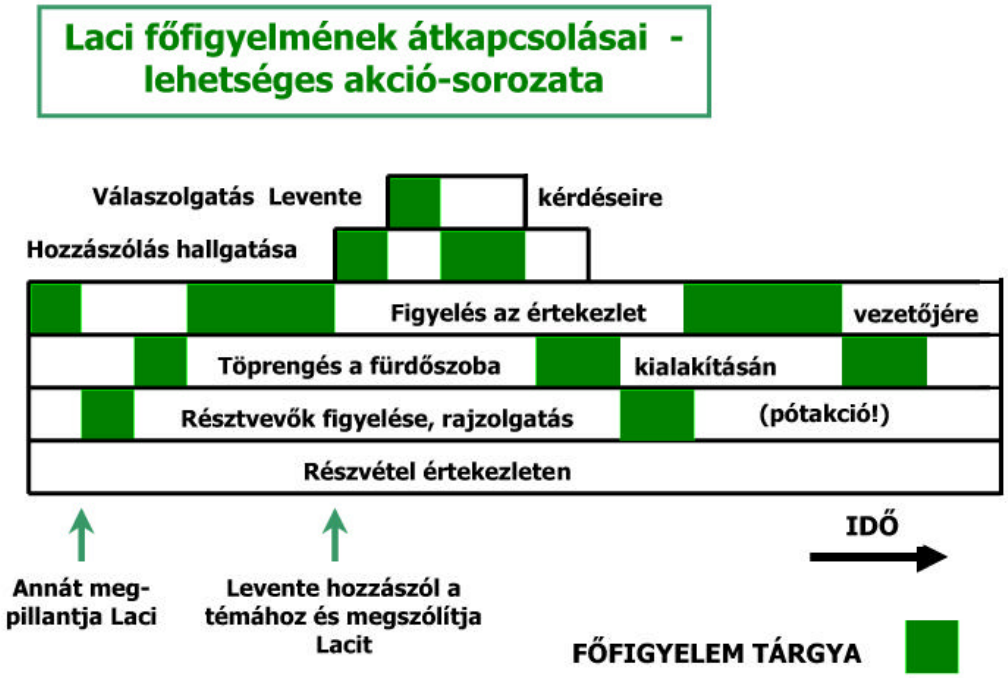

embernek a hatékonysága (teljesítménye), akinek a tevékenységét a kiemelt három kritérium jellemzi? Milyen lesz annak a titkárnőnek a hatékonysága, akit beajánlott az apja valahová, különben utálja az egészet? Mindnyájuk figyelmébe ajánljuk, hogy készítsen el magának egy olyan jegyzéket, ún. tevékenységtükröt, amely tartalmazza azokat a tevékenységeket, amelyeket szívesen végez (pl. halászat, biciklizés, táblázatok készítése, logikai feladatok megoldása), és azokat a tevékenységeket, amelyeket kevésbé szeret végezni, vagy kifejezetten utál. Ezzel a tevékenységet érzelmi oldalról közelítjük meg.

Az izgalmas kérdés a környezet kínálta lehetőségek, az ún. akciótér. Példa a közelmúltunkból: aki nagyon szereti kínozni a másik embert, micsoda ötletei támadnak, ha erre lehetősége nyílik. A securitate annak idején megadta ehhez az akcióteret. Sorsdöntő számunkra, hogy az a környezet, amelyben élünk és dolgozunk, milyen akcióteret bocsát rendelkezésünkre.

Ezekkel a kérdésekkel az akcióelmélet foglalkozik, s a következő három tételbe sűrítette kutatási eredményeit:

I. Mindenkihez tartozik egy akcióhalmaz, mely a számára ténylegesen szóbajöhető akciókat tartalmazza fontossági sorrendben. Az akcióhalmaz tartalma és sorrendje tanulással, tapasztalattal, egyéni fejlődéssel változik, de adott időintervallumban egy-egy személyre nagymértékben jellemző.

II. Tevékenysége önkéntes megválasztása során az egyén elsősorban akcióhalmaza magasabb értékű elemeit választja (minőségi akcióigény). Ha ezt bizonyos korlátok (külső és belső feltételek) nem teszik lehetővé, akkor a sorrendben lejjebb álló akciókat próbálja megvalósítani. (Az egyén általános közérzete, munkához való viszonya függ attól, hogy milyen mértékben képes magasabb értékű akciókat végrehajtani, vagy mennyire kénytelen lejjebb adni. Ha a sorrend alsóbb részére szorul, az kedvetlenséget, kisebb-nagyobb lelki és fiziológiai gondokat okozhat.)

III. Minden embernek folyamatosan szüksége van megfelelő mennyiségű akcióra (mennyiségi akcióigény). Az időegységenként szükséges akciómennyiség az egyénre jellemző, csak lassan és kismértékben változtatható. Az ember mindenáron kielégíteni igyekszik mennyiségi akcióigényét, akár az értelmi szempontok figyelmen kívül hagyása, akár a társadalmi előírások súlyos megsértése árán is.

Az ember-tudományok egyik sajátossága az, hogy egy tétel érvényesülése szempontjából közömbös, hogy az ember tud-e róla vagy sem. Ez igaz az akcióelméletben is.Közérzetünk szempontjából legfigyelemreméltóbb a harmadik tétel. E szerint az embernek folyamatosan szüksége van megfelelő mennyiségű akcióra. Tehát, ha akcióként tudsz egy tevékenységet végezni, kiemelkedően fontos, hogy elegendően sokáig tudd végezni az akciót. Ezt nagyon jól tudják a halászok, akik a parton ülnek, s számukra az akció: arra várnak, hogy a hal bekapja a horgot. Ez most nem arról szól, hogy velünk születik egy akcióhalmaz, s ez kitart életünk végéig, hanem a körülmények változásával ezek megváltozhatnak.

Vezetők esetében felbecsülhetetlen jelentősége van annak, hogy a vezetők tisztában legyenek az egyes munkakörökhöz kapcsolódó akcióterekkel, illetve munkatársaik, a felvételre várók akció igényével. A munkatársak teljesítményét akkor is érdemes akcióelméleti megközelítésben felmérni, prognosztizálni, ha nonprofit vagy egyéb törvényhozó-végrehajtó szervezetről van szó.

Az előadást azzal a kívánsággal fejezzük be, hogy az elkövetkező évek ajándékozzák meg a jelenlévőket sokkal több akciólehetőséggel, mint amennyiben eddig volt részük. Továbbá a jelenlevő vezetőknek – a nagyobb teljesítmény elérése érdekében – azt ajánljuk: mielőbb elemezzék munkatársaik akcióigényét és az egyes munkakörök akcióterét.

Maros megye munkaerőforrásainak demográfiai tényezői

GYÖRFI MÁRIA

Tovább romlik Maros megye demográfiai helyzete.

A demográfia a népességelemzés tudománya: a népesség számát, összetételét, a népesedési folyamatok összességét, összefüggéseit és trendjeit vizsgálja.

A népességre vonatkozó adatokat valamennyi tudomány felhasználja, a közgazdaságtan ezeket alapadatoknak, tevékenysége kiindulópontjának tekinti. Elsősorban azért, mert a népesség gazdasági aktivitás, foglalkozás, társadalmi-gazdasági helyzet és szakképzettség szerinti megoszlása a gazdaságstatisztikának alapvető fejezete, így a munkaerő nagyságának és összetételének alapos ismerete a gazdasági tevékenység egyik legfontosabb tényezője. Másodsorban azért, mert bizonyos mutatók felmérése csak a népszámlálás segítségével történik, ez az egyetlen adatforrás például az aktív lakosság számának megismerésére.

1. Az össznépesség száma és megoszlása

2002. március 18-án Maros megyében 580 851 személyt számoltak össze, 4,8%-kal kevesebbet, mint 1992-ben és 4%-kal kevesebbet, mint 1977-ben. Folytatódik, tehát, a megye népességszámának csökkenő trendje, ami 1990–1991-ben alakult ki.

Maros megye népességszáma alakulásának egyik sajátos jellemzője a vándormozgalom. Pontosítva: a sajátosság abban rejlik, hogy a megyéből kivándoroló lakosok száma

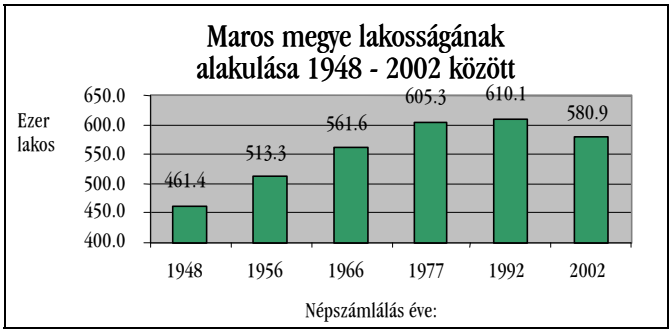

miatt bekövetkező népességveszteség súlyosabb, mint a természetes népszaporulat csökkenéséből, illetve a természetes fogyásból keletkező veszteség. A vándormozgalom – ezen belül pedig a munkaképes korú népesség kivándorlása – az oka mind az 1992-ig megnyilvánuló alacsonyabb szintű átlagos évenkénti szaporodásnak, mind az 1992 után megnyilvánuló népességszám gyorsabb ütemű csökkenésének.

Ugyanakkor a vándormozgalom negatív hatást gyakorolt a népesség nemek és település szerinti megoszlására. 1992-ig, az iparosodással párhuzamosan, növekedett a városi népesség száma és aránya, főleg a faluról történő be-

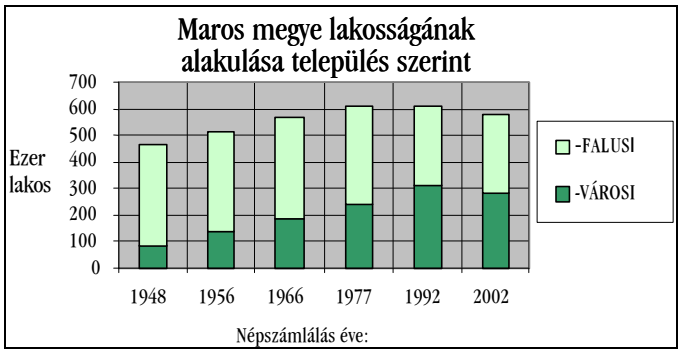

vándorlás következtében, 1992-től a trend iránya megváltozott.

Növekvő tendencia mutatkozik a nők arányának alakulásában is. Megyénk népességének elnőiesedéséhez, az úgynevezett demográfiai elöregedés mellett, a vándormozgalom is hozzájárul, lényeges módon a férfiak kivándorlása.

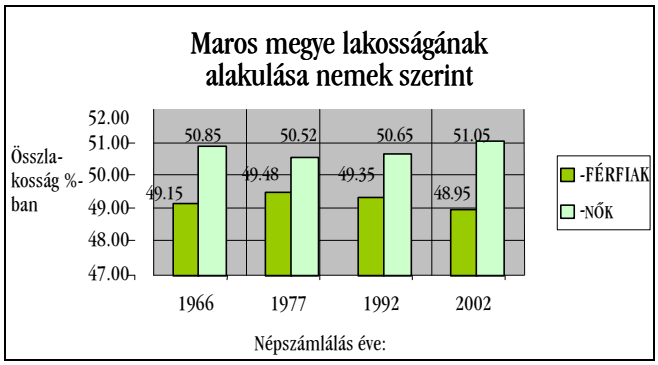

A népesség nemek és életkor szerinti megoszlását az úgynevezett korpiramis teszi áttekinthetővé, a népesség elöregedésével egy időben.

Maros megye lakosságának etnikai megoszlása

	Népesség száma	Népesség aránya
Összesen ebből:	580.851	100,0
Román	309.375	53,3
Magyar	228.275	39,3
Roma	40.425	7,0
Német	2.045	0,3
Más nemzetiség	731	0,1

A Maros megyei népesség alakulásának egy másik sajátos jellemzőjét az etnikai tényező határozza meg.

Minden nemzetiség népességszáma és aránya más-más

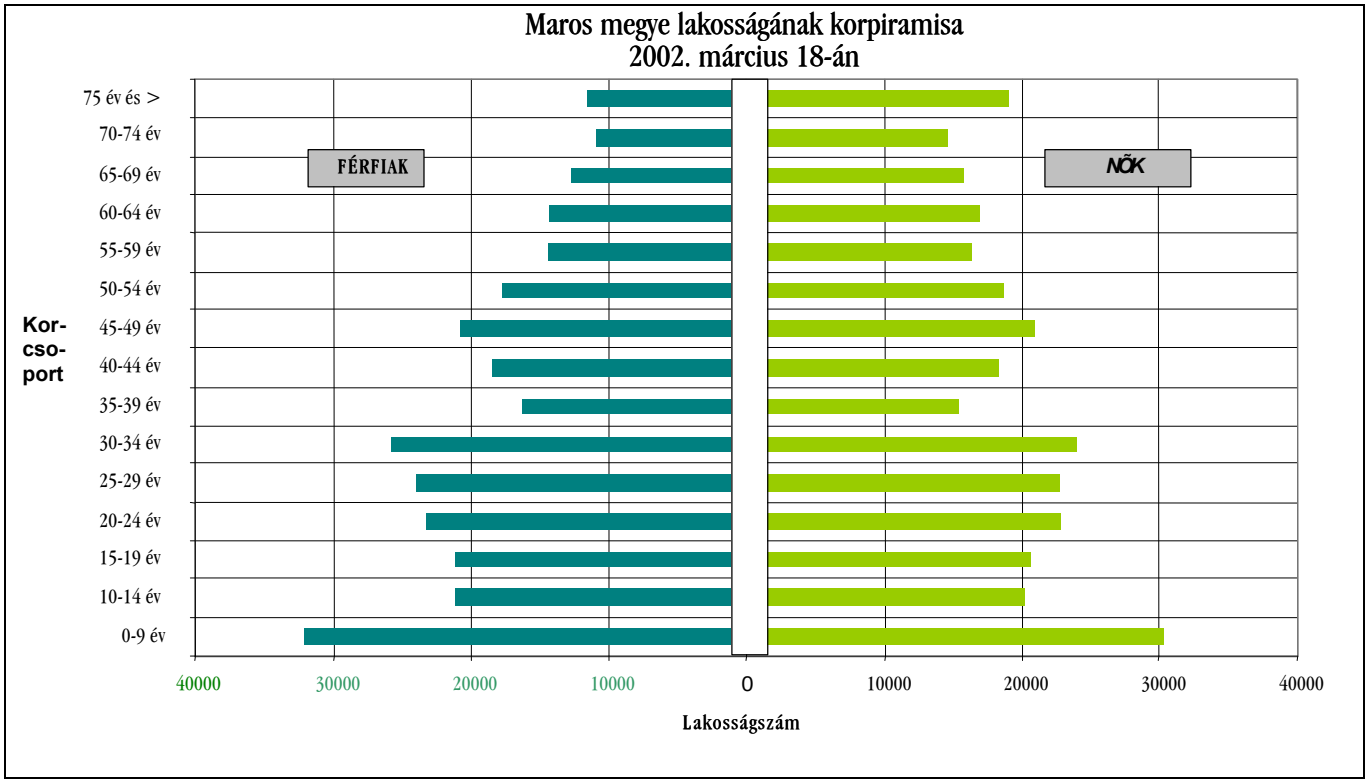

módon alakult, mind a sajátos demográfiai magatartásnak megfelelően, mind valamennyi külső tényező (például a vándormozgalom) hatására. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a többnemzetiség pozitívan befolyásolta megyénk össznépességének alakulását.

2. A népesség foglalkozási és társadalmi-gazdasági struktúrája

A munkaerőforrás legfontosabb minőségi tényezőjét az iskolai végzettség fejezi ki. A 2002-es évi népszámlálás erre vonatkozó adatai azt mutatják, hogy megyénk népességének 84,5%-a bizonyos iskolai végzettséggel rendelkezik; továbbá,

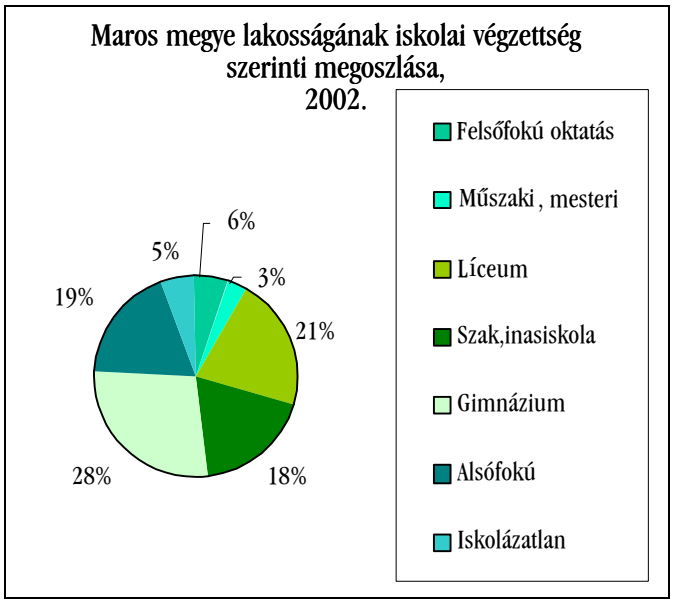

hogy 16,9%-a alkotta a népszámlálás idején az oktatásban részesülőket.

A 10 éven felüliek 94,7%-a legalább alsófokú oktatásban

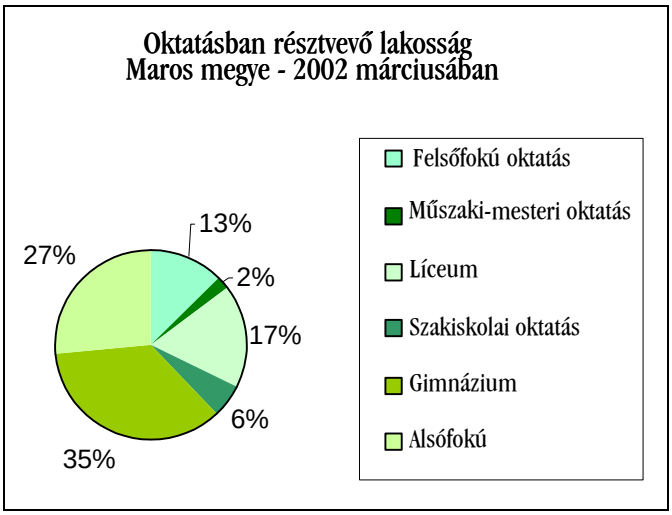

részesült, 75,2%-a legalább középfokú oktatásban (gimnáziumot, szakiskolát, középiskolát vagy műszaki-mesteri iskolát végeztek), 5,7%-a pedig felsőfokú oktatásban részesült.

Előreszámítások, elemzések esetén célszerű az oktatásban résztvevő népesség összetételét figyelembe venni: pozitív jellemző például az a tény, hogy az oktatásban részesülők 12,7%-a jelenleg egyetemi vagy főiskolai tanfolyamo-kon vesz részt.

A munkaerő teljes elemzéséhez szükséges mutatókat csak népszámláláskor mérik fel, az aktív és az inaktív népesség feltérképezése által[1].

[1]A mai dátumig nyilvánosságra hozott, a népesség gazdasági helyzetére vonatkozó népszámlálási adatok csak 2002 március 11-17 közötti idoszakra terjednek; így az aktív lakosság csak azokat a 14 éven felüli munkaképes személyeket számlálja, akik a megnevezett héten termelési vagy szolgáltatási viszonyokat folytattak, illetve rendelkezesre álltak ilyen nemu viszonyok folytatására.

Maros megye aktív népessége 2002-ben 208 389 személyt jelentett (az össznépesség 35,9%-át), az inaktív népesség te-

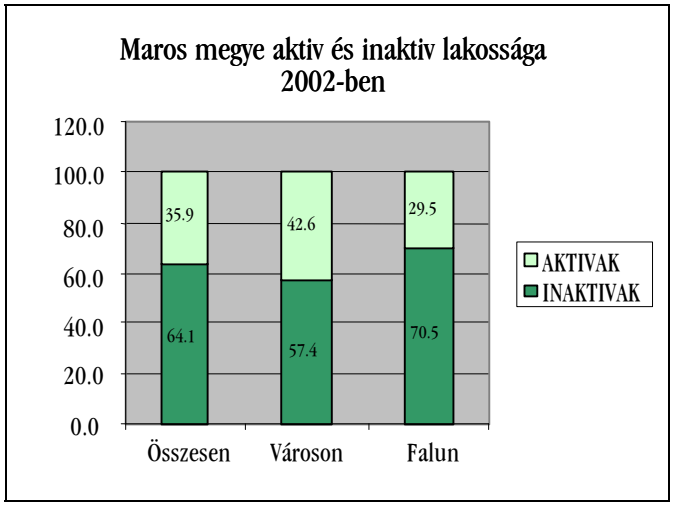

hát 372 462 főt számlált (az össznépesség 64,1%-át).

A városi lakosság aktivitási aránya magasabb (42,6%), mint a falusi lakosságé (29,5%).

1992–2002 között csökkent megyénk népességének aktivitási aránya, így a kereső-eltartott arányszám növekedett: 1000 aktív személyre 1787 inaktív személy jutott; városon alacsonyabb szintű ez az arányszám (1349), de falusi viszonylatban 2391 inaktív személy esik 1000 aktív főre.

A foglalkoztatott személyek száma 185 713 fő volt és az aktív lakosok 89,1%-át képezte. 22 676 személy munkanélkülinek vallotta magát, ezek 32,8%-a, illetve 7446 személy első munkahelyét kereste (tehát az iskola elvégzése után nem jutott munkahelyhez).

A foglalkoztatott népesség megoszlása foglalkozási csoportok szerint, a foglalkoztatott népesség százalékban való megadásával, a következő volt: kisiparosok – 25,1%, ipari gépkezelők – 12,6%, mezőgazdasági dolgozók – 12,3%, technikusok, mesterek – szintén 12,3%, szolgáltatási dolgozók – 10,4%, más foglalkozásúak (segédmunkások, értelmiségiek, hivatalnokok) – mind kisebb arányúak.

Feltűnő, hogy a kisiparosok és segédmunkások foglalkoztatottsági aránya alacsonyabb szintű, mint az aktivitási arányszám, ami azt jelenti, hogy ezeken a foglalkozási csoportokon

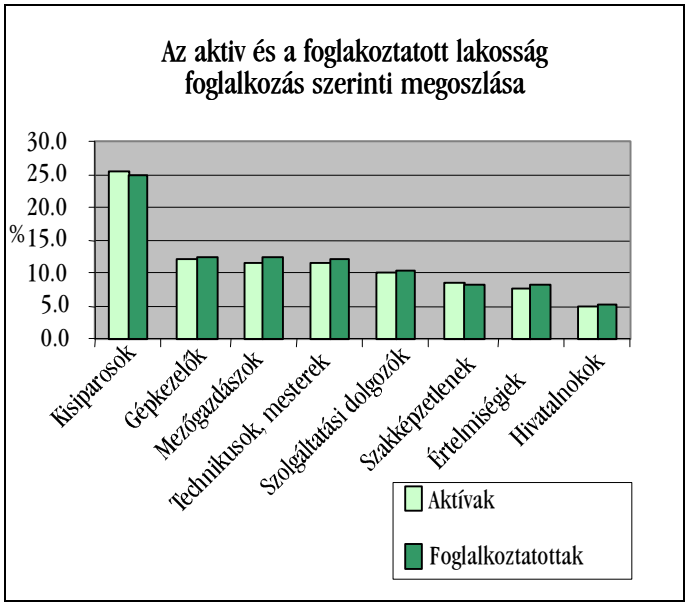

belül a munkanélküliek aránya magasabb szintű.

A foglalkoztatott népességet illetően, különbségeket észlelhetünk városi-falusi viszonylatban, a következők szerint:

– a mezőgazdasági dolgozók és a segédmunkások aránya magasabb falun, mint városon;

– a kisiparosok és az ipari gépkezelők aránya kb. egyszintű városon és falun;

– az értelmiségiek, hivatalnokok és a szolgáltatási dolgozók aránya magasabb városon, mint falun.

A foglalkoztatott népesség foglalkozási viszony szerinti

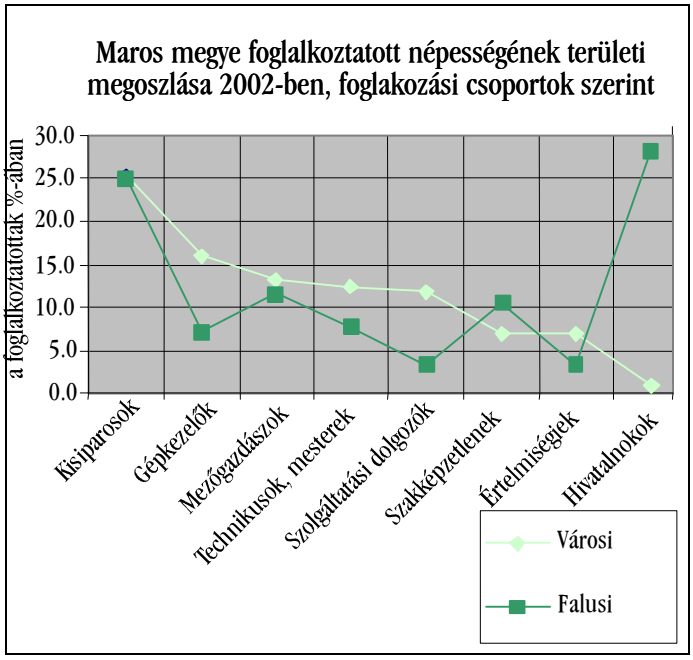

megoszlása a következő: 85% alkalmazásban álló, 8% segítő családtag, 5% önálló dolgozó, 2% üzletember és társtulajdonos, a mezőgazdasági társulatoknak és a szövetkezeteknek a tagszáma elenyésző.Az alkalmazásban állók 65%-a és az üzletemberek 77%-a városon él, az önállóan dolgozók és segítő családtagjai túlnyomó része viszont falun.

Az iskola szerepe a gazdasági kultúra kialakításában

GAZDAG ILDIKÓ

Gazdasági kultúra nélkül nincs haladás. Kialakítását már az óvodában kell elkezdeni.

A polgári társadalmak kultúrájának meglehetősen hosszú ideje szerves része a vállalkozás, a gazdaság kultúrája. A sajátos román társadalom- és gazdaságfejlődés következtében a gazdaság világában kívánatos magatartás és gondolkodás értékei hazánkban nem kristályosodtak ki olyan markánsan, mint a hagyományos polgári társadalmakban. Az 1990-es években lezajló társadalmi rendszerváltás hatására egy új, az előzőtől eltérő szerkezetű társadalmi rendszer alakul ki Romániában, mellyel párhuzamosan új társadalmi cselekvési tér formálódik. Ez a társadalmi rendszerváltás az értékek, a tulajdonhoz való viszony, az emberi kapcsolatok területén is korszakváltást hozott. Olyan új fogalmakat és jelenségeket kell értelmezni, illetve újraértékelni, mint például öntevékenység, autonómia, hatékonyság, pluralizmus, illetve tulajdon, érték, tudás, bűn, büntetés, bűnhődés.

Az emberek döntő hányadát felkészületlenül érte az, hogy együtt kell élni a kockázatokkal, a bizonytalansággal. Mindez akkor is igaz, ha tudjuk, hogy a szocialista rendszernek az olyan pozitív alapértékei, mint a biztonság, egyenlőség, kiszámíthatóság csak nagyon korlátozottan valósultak meg a gyakorlatban. Ennek ellenére az emberek kiszámíthatónak és biztonságosnak érezték azt a világot, kevéssé érzékelték az egyenlőtlenségeket. A piacgazdaságra való áttérés mindennek az ellenkezőjét hozta számukra. A változások nyomán csak nagyon nehezen tudják elfogadni az értékrendszerben végbemenő átrendeződést. Nagyon nehéz a gazdaságról, a társadalomról való gondolkodásba bevinni azt az új kultúrát, amelynek lényege a kockázatvállalás, a bizonytalansági tényezőkkel való együttélés, az új feltételekhez való gyors alkalmazkodás, mert erre eddig nem szocializált a szűkebb és tágabb társadalmi, gazdasági feltételrendszer.

Mi a gazdasági kultúra?

A gazdasági kultúra valójában olyan kultúraelemekből tevődik össze, amelyek más életszférákban is alkalmazhatók. A piacgazdaságról azt tanítjuk, hogy ennek a társadalom-, illetve gazdaságszervezési formációnak azért van számottevő előnye minden más, eddig ismert formával szemben, mert alapvető elvei az élet más területein is alkalmazhatók. A normálisan működő piacgazdaság olyan alapelveiről van szó, mint a vállalkozó szellem, a szereplők korrekt versenyzése, a kialakult versenyszabályok betartása, a hatékonyságra való törekvés. Ezek olyan elvek, értékek, amelyek a társadalom egészében, így magában az iskola világában is érvényre kell hogy jussanak. Megkockáztatom, hogy a piacgazdaság működéséhez szükséges kultúra kialakítása szempontjából nem elsősorban az iskola által közvetített ismereteknek, hanem sokkal inkább az értékeknek, az iskola belső világának, szemléletmódjának van jelentősége.

A gazdasági kultúra valójában nagyon egyszerűen, néhány képességgel leírható. A gazdaság világa a benne részt vevő embertől állandó mérlegelést, racionális kalkulációt követel. E nélkül nincs sem vállalkozói, sem menedzseri szintű gazdasági tevékenység. A vállalkozás döntések sorozatát igényli. A vállalkozás tehát a változó helyzetekhez való alkalmazkodás, a változó helyzetekben való folyamatos döntéshozatal. Ehhez szorosan hozzátartozik egy szintén fontos képesség: a kockázatvállalás. Ezek a képességek persze feltételezik egymást, hiszen a kockázat vállalására való készség nem nyilvánulhat meg kontroll, mérlegelés nélkül.

A gazdasági kultúra következő fontos eleme a versenyhez való viszony. Ez egyrészt annak az alapvető morális értéknek az elfogadását jelenti, mely szerint hosszú távon a szabályokat betartva lényegesen többre lehet jutni, mint ügyeskedéssel. Másrészt a versenyhelyzetekkel járó stressz tűrését és azt is jelenti, hogy a gazdaság világában kitartásra, a kritikus helyzetek feletti úrrá levésre van szükség. A gazdasági kultúrának épp ezért fontos része a fizikai, pszichikai és morális állóképesség, amelyet az oktatásban, az iskolai nevelésben kell megalapozni, azoknak a személyiségjegyeknek a fejlesztésével, amelyek ehhez az összetett állóképességhez szükségesek.

A gazdasági kultúra fejlődését, s ezen keresztül a polgári társadalom, a gazdaság megerősödését számottevően tudja gyorsítani az oktatás, ha megfelelően költenek rá. Az oktatás közvetlenül is és közvetetten is hat a gazdaságra. A közvetlen hatás abban jelentkezik, hogy okosabbak lesznek a gazdaság szereplői, jobban működik a gazdaság, fejlettebb technológiákat lehet alkalmazni nagyobb hatékonysággal. Ennél is fontosabb azonban a közvetett hatás, az, amelynek eredményeként nő a társadalom általános kulturáltsága, más lesz az emberek közötti kapcsolat, más lesz a kommunikáció stílusa, az emberek jobban értik azt a társadalmat, amelyben élnek, s ezáltal talán jobban magukénak is tekintik. Ez a polgárosodás és a gazdaság fejlesztésének végső értelme.

Mit kíván a gazdaság az iskolától?

Iskolarendszerünk viszonylag hatékony a szakmai képzésben, de a vállalkozói szellem fejlesztésében nagy a lemaradás. Miért vált ez jellemzővé? A pedagógusok közé évszázadok óta olyanok verbuválódtak, akiknek az erkölcs és a tudás volt a legfőbb érték. Akiben volt vállalkozó szellem, az eleve nem is ment pedagógusnak, hiszen tudta, hogy a képesítéséhez viszonyítva mindig ez volt és máig is ez maradt a legrosszabbul megfizetett szakma. Oktatási rendszerünk sokkal nagyobb súlyt helyezett a tárgyi tudásra, mint az életrevalóságra. Az államnak is ilyen iskolára volt szüksége a rendszerváltásig. Az iskolától azt várta el a hatalom, hogy mindenki tudjon írni és olvasni, a tanulók legjavának egy-két százalékából pedig papokat, pedagógusokat és köztisztviselőket képezzenek, akikkel szemben a fő követelmény az erkölcsösség és a tudás legyen. A javukra szolgált, hogy eleve irtóztak minden vállalkozástól. Az iskolarendszer ezt az elvárást kiválóan teljesítette. A szocialista rendszernek ugyan megsokszorozódott az értelmiséggel szembeni mennyiségi és a szakmai tudás, sokoldalúság iránti igénye, azonban továbbra sem igényelte a vállalkozó szellemet. Mivel a gazdasági kultúra elsődlegesen attitűdöket, értékeket, morális beállítódásokat jelent és nem annyira ismereteket, ezek kialakítása a család, a tömegkommunikáció, az iskola közös feladata.

A gazdasági döntések meghozatalához sokkal kevésbé van szükség a lexikális ismeretekre, és sokkal inkább a rendszerezésre. A konkrét ismeretanyag sokkal kisebb szerepet játszik. Igazán arra van szükség, hogy valaki tudja, milyen információforrásokhoz kell nyúlnia, a különböző helyekről bejövő információkat egymással kapcsolatba tudja hozni, s ezekből legyen képes következtetéseket levonni.

A mai gazdaság – mint ahogy az egész életünk – állandó kooperációt igényel. A kooperációhoz szükséges kultúra, erkölcs hiánya iszonyatos problémák forrása. A gazdaságban létezik egy könyörtelen verseny, amelynek az a feltétele, hogy korrekt viszonyok között történjék, egyezményesen megállapított szabályok szerint. Semmiképpen nem lehet cél az ellenfél elpusztítása. Ezért vált nagyon fontos értékké a kooperáció, a versenytársak közötti kompromisszum, a korábbi versenyző felek közötti gazdasági együttműködés.

A felnövő gyereknek szembesülnie kell a mindennapi életben lejátszódó gazdasági történésekkel. Az iskolai tevékeny-ségrendszer szerves részeként be kell vezetni a gyerekeket a helyi társadalomba, a gazdasági élet folyamatába, a közéletbe.

Röviden, hogy mit vár el a következő generációktól majd az élet: Minél több vállalkozó szellemet.

A rendszerváltó folyamat meghatározó szereplője „a vállalkozó" volt. Az elmúlt időszak során azonban ehhez a fogalomhoz egyre több negatív felhang is tapadt. Így, aki ma saját erejéből, ügyességéből vállalkozóként kíván megélni, annak nem csupán a társadalmi-gazdasági környezettel, hanem egyfajta előítélettel is meg kell küzdenie. A tömegkommunikációban a vállalkozó az egyik oldalon egyenlő a maffiózóval, a másik oldalon az év embere választáson a közönségszavazatok alapján a hét legjobb közé is bekerül. Ma már mindenkinek van valamilyen elképzelése a vállalkozásról, a vállalkozóról.

A vállalkozóvá válást segítheti, hogy a közoktatásban a szakmai-elméleti tantárgyak mellett megjelent egy sajátos, a gyakorlati tevékenységre építő program, a vállalkozásoktatás, amely nem csak a leendő vállalkozóknak segítség, hanem eloszlathatja a vállalkozók iránt táplált negatív előítéletek jelentős hányadát. Azokat pedig, akik önálló vállalkozásba nem kezdtek, a hatékonyabb munkaerő-piaci fellépésben segítheti.

Mi kell az oktatáshoz?

Órakeret, kidolgozott tanterv, taneszközök és szakmai, módszertani szempontból egyaránt jól felkészült pedagógus. (Természetesen adottnak tekintve a legelemibb tárgyi és személyi feltételeket, úgymint a tantermet és annak felszerelését, továbbá az érdeklődő diákokat.)

Először leltározzuk fel, hogy az érvényben lévő kerettanterv milyen tantárgyakon keresztül teszi lehetővé a gazdasági kultúra kialakítását:

1. alsó tagozaton (V–VIII. osztály) a technológiai nevelés (educaţie tehnologică) tantárgy,
2. IX. osztályban minden technológiai ágazatban az általános technológiai ismeretek (elemente de tehnologie generala) tantárgy,
3. mind az elméleti, mind szakközépiskolákban a közgazdaságtan (XI. osztály),
4. XII. osztályban minden szakközépiskolában, valamint a szakiskolák III. évfolyamán a vállalkozásoktatás (educaţie antreprenoriala),
5. A közgazdasági szakközépiskolákban a szaktantárgyak.

A legnagyobb szerepe a Vállalkozásoktatásnak van, mert minden középfokú szakmai képzés részét képezi.

Órakeret: heti 1 (egy) óra. Kidolgozott tanterv: négy fő téma köré csoportosítja az elsajátítandó ismereteket: a vállalkozói tevékenység univerzuma, a vállalkozás beindítása és működtetése, üzleti magatartás, siker a vállalkozásban (esettanulmányok). Taneszközök: számos román nyelvű alternatív tankönyv létezik, de tartalmuk legnagyobbrészt csak

a közgazdasági szakközépiskolák diákjai számára hozzáférhető. Magyar nyelvű tankönyv nincs, szakmai, módszertani szempontból egyaránt jól felkészült pedagógus, ritka. Ma egy vállalkozás jogi értelemben történő létrehozásához szükséges ismeretek viszonylag könnyen elsajátíthatók (a sajtó, szakirodalom, tanfolyamok révén), vagy mindenki könnyen találhat segítséget (ügyvédek, tanácsadók).

A sikeres vállalkozáshoz azonban ennél jóval több kell. A vállalkozás élet- és magatartásforma, sajátos értékrend, speciális képességek és készségek használata, amelynek megfelelő színvonalú vállalkozói és szakismeretekre kell épülnie. Azok közül, akik tanítanak, nagyon sokan tisztában vannak azzal, hogy az évtizedek óta megszokott porosz tanítási módszerek korlátozzák a gyerekek számos képességének fejlődését. Éppen azokét, amelyekre napjainkban az intézményekből kikerülők boldogulásához nagyobb szükség lenne.

Nehéz változtatni a régóta tanított tantárgyak kapcsán a módszereken: ha adott minden jól bevált eszköz, biztosra mehet a tanár, nem lát rá okot, hogy változtasson, kockázatot vállaljon, többletenergiát fektessen be. A vállalkozásoktatás bevezetése, mint a képzés teljesen új területe mindenképpen változást, bizonytalanságot, kockázatot jelent, megismerése erőfeszítést kíván.

Ki tanítsa?

Az alulfizetett, az egzisztenciális gondokba egyre jobban belefáradt, rossz körülmények között élő, alacsony presztízzsel rendelkező pedagógusok önmaguk sem képesek azoknak a tapasztalatoknak a megszerzésére, amelyek ahhoz a fajta nyitottsághoz szükségesek, amelyek eredményeként az iskola fel tudja készíteni a diákokat a valóság megtapasztalására, értelmezésére. Hogyan mutassa meg a pedagógus a gyerekeknek a kívánatos állampolgári kultúrát, a különböző intézményekben tanúsítandó polgári magatartást, ha sok esetben éppen ő maga is szorong akkor, amikor ezekkel az intézményekkel kapcsolatba kerül. A pedagógusok zöme vajmi keveset tud a vállalkozás természetéről, az esetleges buktatókról, a vállalkozás világának sajátos filozófiájáról.

Napjaink sajátos dilemmája a bevezetőben jelzett értékzavar. Taníthatunk-e olyasmit, amivel magunk sem értünk egyet? A tanítás során elengedhetetlen követelmény a hitelesség. Amiben nem hiszünk, azt nehéz jól bemutatni. Egyrészről segíthet, ha tisztázzuk, milyen is valójában a vállalkozó. A Romániában napjainkban elterjedt negatív értékeket hordozó vállalkozó fogalmával a tanár valóban nem tud azonosulni, és nem is kell. Az idealizált tankönyvi vállalkozó azonban sokszor olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyekkel mi magunk is bírunk, vagy legalábbis bírni szeretnénk. Az oktatók számára az egyik gond a vállalkozói diáktevékenységek jogi rendezetlensége. A következő felvetendő kérdés az, hogy Romániában ma nincs vállalkozás oktatására alakított felsőoktatási intézmény, így a vállalkozási ismereteket a Tanügyminisztérium rendelkezése értelmében filozófiát végzett tanárok kellene tanítsák. A sepsiszentgyörgyi szakközépiskolákban végzett felmérés alapján a vállalkozásoktatást vagy filozófiatanárok, vagy mérnökök végzik, akik kellő elhivatottságot éreznek erre, illetve akik úgy látják, hogy a jelenlegi szakukra a jövőben csökkenő kereslettel kell számolniuk, tartanak tehát az elbocsátástól, munkanélküliségtől. Ezenkívül a vállalkozások jogi-gazdasági szabályozása roppant gyorsan változik. Egy ilyen irányú és megfelelő színvonalú oktatásnak rugalmasan, naprakészen kell működnie. Ez azonban a tanárok jelenlegi leterheltsége, alulfizetettsége mellett nem valósítható meg.

Mit tehetünk ?

A vállalkozói szemléletmódnak az iskolai nevelés egészére ki kell hatnia. Az elsődleges tennivaló a romániai magyar pedagógusokkal megismertetni és elfogadtatni a piacgazdaságra jellemző gazdasági kultúrát. Ehhez már létezik a szervezeti keret, az RMPSZ által szervezett BOLYAI Nyári Akadémia, amelyen több ezren vesznek részt, óvónők, tanítók, általános iskolai és gimnáziumi tanárok. Az RMKT már szervezett módszertani továbbképző tanfolyamot a közgazdaságot oktató tanárok számára, az itt szerzett tapasztalatait felhasználva kidolgozhatnánk egy olyan módszertani programot, amely segítene, hogy egész fiatalon, már az óvodáskorban megkezdődjön a gazdasági szemlélet megalapozása játékkal, majd erre épüljön tovább az iskolai nevelés. Bízom abban, hogy az RMPSZ nem zárkózik el a gazdasági kultúrát ismertető előadások, illetve módszertani tevékenységek beillesztésétől a továbbképző programjába.

Fel kellene leltározni a vállalkozást oktató tanárokat, és számukra külön tapasztalatcserét, továbbképzést kéne szervezni. Ez azért is fontos volna, mert ha nem változik a legújabb tanügyi reformtervezet, akkor mind az elméleti, mind a szakmai középiskolai oktatás törzsanyagába bevezetik a vállalkozásoktatást a IX–X. osztályban.

Talán nem vágyálom, hogy minden középiskolát végzett diák rendelkezni fog olyan közgazdaságtani, pénzügyi és jogi ismeretekkel, amelyek lehetővé teszik mikroszinten egy kisvállalkozás áttekintését, szükség esetén azok intézésében való közreműködést, makroszinten az állami gazdaságpolitikában és a nemzetközi gazdasági folyamatokban való tájékozódást, eligazodást.

Az erdélyi magyar gazdasági szakoktatás helyzete

SOMAI JÓZSEF

Az erdélyi magyarnyelvű gazdasági szakoktatásnak minőségi változásra van szüksége. Ez csak széleskörű társadalmi összefogással lehetséges.

Az alábbiakban be szeretnénk mutatni az erdélyi magyar gazdasági szakoktatás helyzetét, viszontagságait, s helyenként a szemmel látható válság jeleit, amelyek ma is jelen vannak ebben a képzési hálózatban. Az utóbbi években a romániai tanügyi törvény lehetővé tette a magyar nyelvű szakoktatást, mind az egyetem előtti, mind a felsőoktatási iskolahálózatban, azonban a magyar anyanyelvű oktatás sok évtizedes kiesése, hátrányos helyzetű újraindulása komoly feladatok elé állítja azokat a kezdeményezőket, akik megpróbálnak hozzájárulni egy arányos és minőségi magyar anyanyelvű szakoktatási hálózat létrejöttéhez. Ebben a tanulmányban megkíséreljük a romániai magyar gazdasági szakoktatás kérdéseit elemezni az oktatás középfokú szintjén, összefüggésben az egyetemi és felnőttképzéssel, amelyeket valójában egy egységes egésznek tekintünk, mivel az iskolai, egyetemi alapképzést követő permanens képzés hiányában szakembereink helytállása, versenyképessége a XXI. század kihívásainak nem tud eleget tenni.

A jelenlegi tanügyi törvény adta keret, a szakoktatást elsorvasztó hosszú évek után, az anyanyelvi szakoktatás számára kaput nyitott.

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) országos vezetősége úgy tekintette, hogy elérkezett az idő az egyetem előtti magyar nyelvű szakoktatás alaposabb áttekintésére. Figyelembe véve a magyar nyelvű középiskolai szakoktatás időszerűségét és fontosságát, és azt az észlelést, hogy ez az oktatási terület nem kap jelentőségéhez mérten megfelelő figyelmet, 1999. november 5-én, Kolozsváron értekezletet tartott. Ezt a tanácskozást egy tudatosan előkészített cselekvéssorozat követte.

Az Oktatási Minisztérium jóváhagyta a szakok széles skáláját. A líceumi szakképzési formák a legújabb hivatalos elképzelések szerint három profilra tagolódnak: (1) a szolgáltatási, (2) „a természeti erőforrások és környezetvédelem, (3) valamint a műszaki profilra. A líceumi gazdasági szakképzést a szolgáltatások kategóriájába sorolta. A második profilhoz tartoznak a mezőgazdasággal, élelmiszerrel kapcsolatos szakmák, erdőgazdálkodás-, kitermelés, fafeldolgozással kapcsolatos szakmák és a környezetvédelem. A műszaki profilhoz tartoznak az úgynevezett ipari profilok, úgymint mechanikai, gépgyártás, elektrotechnika, számítástechnika, építőipar, szállítás, bőr- és textilipar, meteorológiai mérések profilja. A 2002–2003-as iskolai évben a 67%-os elméleti oktatáshoz viszonyítva a szakoktatás aránya 35%. Az EU-trendeket követve az Oktatási Minisztérium 49%-ra óhajtja emelni a szakképzést, amely az erők még nagyobb összpontosítását kéri, tekintettel arra, hogy a magyar nyelvű szakoktatás ezektől az arányoktól igen messze áll (28%). Ezek a százalékok több mint figyelmeztetőek.

A szakközépiskola elvégzésekor az érettségi oklevél mellé technikai oklevelet is kapnak a végzősök. Mindkettőt önálló vizsgán nyerhetik el. A 10–12. osztályok részleges tanterveiben hangsúlyos szerepet kap a vállalkozási készség fejlesztése. A posztliceális képzés egészen új tanmenettel indult a keresleti igényekhez idomulva, a szakiskolai oktatásnál viszont előtérbe kerül a turisztikai szolgáltatásokkal kapcsolatos képzés.

Ez a szerkezet része az Oktatási Minisztérium által 2010-ig kidolgozott fejlesztési tervnek, melyet elfogadott a kormány is, és eljuttatott az Európa Tanácshoz, mely egyik alapdokumentuma lesz Románia csatlakozási folyamatának, eurókompatibilitást biztosítva ezen a téren az országnak.

A mi kisebbségi társadalmi feladatunk, hogy ebben az Európa konformizáló világban a humán erőforrás fejlesztése révén kisebbségi társadalmunk is versenyképes maradjon. Ezt a gondolatot el kellene helyezni valamilyen kisebbségi stratégiába, s be kell illeszteni abba az általános küzdelembe, amely tulajdonképpen az asszimilációmentes lét alapjait, a talponmaradás feltételeit teremtheti meg a teljes vertikumában kiépített oktatásszerkezet megvalósulásával. Fontos törekvés minden ágazatban, így a közgazdaság területén is létrehozni egy erős anyanyelvi szakoktatást. Korszerűvé, versenyképessé és minőségivé kell tenni azt az oktatásszerkezetet, amelyben működnie kell ennek az oktatási típusnak.

A legfontosabb a korszerű iskolaszerkezet kialakításában az iskolai autonómia biztosítása. Ez azt jelenti elsősorban, hogy az iskola típusa, az iskola arculata mindig megfeleljen a településszerkezet elvárásainak. A profilt úgy kell megválasztani, hogy az illető település gazdasági trendjeinek a fejlesztését és ennek a fejlődésnek a biztosítását szolgálja, és ennek kapcsán olyan szakmákat adni a gyerekek kezébe, amelyek azonnal eladhatóak a munkaerőpiacon, az oklevél valós értékeket takarjon és azonnal hasznosítható legyen.

Az új iskolatörvény előírja, hogy az iskolának nincs joga megszabni az iskola profilját a szülőbizottság és a helyhatóságok egyetértése nélkül. Valójában tudjuk, hogy történik a

profilok kialakítása, erős igazgató vagy gyenge igazgató, aktív vagy passzív szülőbizottság, méltányos vagy önkényes helyhatóság esetében, amelyek egytől-egyig befolyásolják jó vagy rossz irányban a profilok kialakítását.

Nagyon fontos, hogy a civil társadalom segítsen az állami közhatóságoknak, azoknak a szakminisztériumoknak, amelyeknek ki kell alakítaniuk ezt a tanügyi szerkezetet, hogy a közösségek megértsék, és szakmailag indokoltan elfogadhassák ennek az oktatásszerkezetnek a szükségességét és arányait. Múlik az elméleti líceumok mítosza, mert ismerni kell 20 évre a trendeket, tudni kell, hogy merre halad a világ, az ország. Figyelembe kell venni, hogy a regionalizmus felértékelődött, és a közép- és főiskolai képzés erdélyi szórása a regionális fejlesztés alapja.

Tekintsük meg az alábbi táblázat adatait:

Sor-szám	Oktatási fokozat	Iskolai év 2001–2002	Iskolai év 2002–2003	Növekedés számokban
1	Romániában magyarul tanulók	15814	17534	1720
2	Szakközép	7442	8401	959
3	Szak- és inasiskola	7183	7558	375
4.	Posztszekundér- és mesteriskola	1189	1575	383

Forrás: Az Institutul Naţional de Statistică évi füzetei

Ahogyan a táblázat adatai is mutatják, célirányos szakoktatás az erdélyi magyar oktatásban három szinten folyik.

A legbizonytalanabb helyzete valamely elméleti líceum mellett megtűrt osztályoknak van, mert az igazgatóságok csak érdekeik szerint kezelik az évi beiskolázások kérdését, hiszen ha valamiről le kell mondani ezek az osztályok az elsők, amelyek kiesnek. Erre az esetre ékes bizonyíték a kolozsvári Brassai Sámuel Elméleti Líceum. A líceum 2000–2001-es iskolai tanévben közgazdasági osztályt indított, azonban a 2003–2004-es iskolai évben már nincs beiskolázás az igazgatóság által felhozott következő indokok miatt: (1) veszélybe kerül az iskola, mert szakiskolává vagy iskolacsoporttá alakíthatják? (2) szaktanár-ellátottságban jelentkező hiányokból származó nehézségek; (3) a szak iránti elégtelen érdeklődés. Ezek az indokok álindokok. 2003–2004-es iskolai évtől ismét nem lesz szakoktatás a kolozsvári Brassai Líceumban. Így a nagy múltú kolozsvári gazdasági-pénzügyi oktatást feledve Kolozsváron ismét a minimálisra szűkül a középfokú közgazdasági oktatás.

Az ez évi beiskolázási számok nem igazodnak az európai uniós normáknak megfelelő úgynevezett B típusú magyar tannyelvű osztályok létrehozásához, amelyek a szakképzést lépcsőzetesen a tizedik osztály elvégzése után inasi, a tizedik után szakmunkási, s a tizenkettedik osztály elvégzése után pedig az érettségi mellett technikusi diploma megszerzését teszi lehetővé. Az ez évi beiskolázási tervek szerint a magyar diákok számára anyanyelvű szakmai képzésre továbbra is csak leginkább a mechanika meg a fafeldolgozás terén nyílik nagyobb lehetőség, s alig van beiskolázás az élelmiszeriparban, a szolgáltatásokban, a közigazgatásban, az erdészetben, a turizmusban, az állategészségügyben, a mezőgazdaságban, a műépítészetben. 2003/2004-ben például Maros megyében, ahol a lakosság aránya közel fele-fele magyar-román, 72 román tannyelvű osztály mellett csupán 17 magyar osztályban (!) irányoznak elő szakmai oktatást magyar nyelven.

Alaposabb elemzés után kiderül, hogy kevésbé lelkesítő kép alakult ki erről a közösségünknek lényegbe vágó kérdéséről. Kiderült, hogy olyan nagyvárosainkban, ahol számottevő a magyar lakosság, mint Kolozsváron vagy Marosvásárhelyen, Szatmárnémetiben, Nagyváradon, ahol valamikor több magyar anyanyelvű, önálló, pénzügyi-kereskedelmi középiskola működött (összesen 8 önálló gazdasági középiskola ebben a négy városban), hosszú időre megszakadt, s még ma sincs, vagy alig van gazdasági szakoktatás, önálló gazdasági jellegű középiskola viszont egy sincs. Azokban a városokban, ahol létezik magyar anyanyelven szakoktatás, ugyanazokkal a nehézségekkel küzdenek, mégpedig, hogy az oktatás színvonala gyenge, nincs elég képzett szaktanár, nincsenek szakkönyvek, magyar nyelvű könyvészeti anyag, felszerelés, műhelyek, számítógépes laborok, gyenge a tanári fizetés, az oktatási szakma nem vonzó a gazdasági szakemberek számára, s a tanárhiányra egyelőre nincs megoldás, ha nincs lehetőség pótbéralapot létesíteni. Ezek a körülmények meghatározzák azt a tényt, hogy nincs feltétele a minőségi oktatásnak, képtelen a versenyképesség kialakítására, ha rövid időn belül nem történik gyökeres változás.

A közgazdász szakmai kompetenciájának alapja a gazdasági szaktudás, ehhez egy megfelelő oktatási rendszer szükséges, közép- és felsőfokú oktatás közti kapcsolat megteremtésével és folyamatosságával, amely hosszú távra lehet a minőség biztosítéka.

Mindenekelőtt a reális ismeret megkívánja, hogy adjunk számot azzal a tudásszakadékkal, amelybe a hazai gazdaságtudomány és gyakorlata került a XX. század második felében. Ez a lemaradás egyelőre nő, s így csak kívánalmaktól való további eltávolodásról beszélhetünk. Rálátásunk a romániai, s különösen az erdélyi gazdaságra alig van. A hazai magyar gaz-

dasági kutatás, modern oktatási módszerek, szakmai anyanyelvű elitképzés, korszerű tananyag, publikációs lehetőségek nem jelentősek.

A közgazdász, az amúgy sem könnyű szakmában, hogy versenyben maradjon, s hivatásának eleget tudjon tenni, a szakmai kompetencia magas fokára kell emelje szaktudását. Privatizált gazdaságban kizárólagosan a szakmai értékek döntenek. Versenyképes szakmai kompetencia feltételezi egyfelől az alapos alaptanulmányokat, másfelől, a fent említett indokok miatt, az új ismeretek állandó pótlását. A behozhatatlan lemaradáson az elmúlt tíz évben egyelőre csak enyhíteni lehetett, megoldani nem. A tudásforrások egyéni kihasználásáért, ami alatt elsősorban a világhálózat kínálta, meg a szakkönyvek nyújtotta lehetőségeket, másfelől a tanulás igényének kialakítását látjuk, be kell hatolni a tudás aktuális piacára. A tudáspiac, bár tökéletlen, mert a megtérülése bizonytalan és nehezen kiszámítható, mégis a közszolgáltató és a közösségi szervezeti környezet kialakításával meghódítható.

A társaságunk célját próbálja követni, amikor a középiskolai gazdasági szakképzést prioritásai közé emelte, mert úgy tapasztalta, hogy igazából nincs gazdája ennek a területnek. Az RMKT országos vezetősége úgy gondolja, hogy szükségessé vált az egyetem előtti magyar nyelvű szakoktatás alaposabb áttekintése, valamint olyan lépések megtétele, amelyek segíthetik a különböző városokban már működő, vagy ezután beinduló gazdasági szakoktatást.

Sajnos jelenleg abból kell kiindulnunk, hogy nincsenek magyar nyelvű szakkönyveink, jól képzett szaktanáraink. A közeljövőben hangsúlyosan figyelnünk kell a képzések autorizálására, gyors, minőségileg megfelelő tankönyvek, szakszótárak készítésére és kiadására. Ebből mit vállalhat a Közgazdász Társaság?

Egy módszertani program tapasztalatai jó lehetőségnek kínálkozott arra, hogyan közelíthessük meg a szakoktatás súlyos problematikáját.

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) a múlt ősz folyamán rendkívüli programmal lepte meg a szakmát. Kétszer három modulos, csoportonként négy-négy napra Kolozsváron, Aradon és Szovátán, képzésre hívott több mint 30, gazdasági szaktantárgyakat oktató, középiskolai tanárt, nem szakmai előadások meghallgatására, hanem egyszerűen pedagógiai-módszertani ismeretekkel és fogalmakkal való barátkozásra. Ezt a képzési formát ez év őszén gazdagabb programmal (most Kolozsváron, Nagyváradon, Csíkszeredában) megismételtünk, kellemes meglepetésünkre ebben az évben a három helységben több mint 100 résztvevő volt. Ez az érdeklődés arra készteti a társaságunkat, hogy egy kimunkált és tervszerűbb továbbképzés érdekében képzési központot hozzunk létre az RMKT keretében.

Miért volt prioritása a gazdasági jellegű tantárgyak újdonságai helyett a szakmától látszólag távolabb eső módszertani kérdéseket előtérbe helyezni, akkor, amikor a gazdaságtanok oktatói számára a továbbképzési lehetőséget ez idáig a szakmában sem biztosította senki. A Bolyai Nyári Akadémia megtehette volna ugyan, de ebben a szakmában nem volt kellő szervezés, sőt érdeklődés sem. Ez mindenképpen nagy hiánya a gazdasági szakoktatásnak, azonban szaktanáraink valamelyest csak képzettek a szakmában, amennyiben valamilyen gazdasági jellegű felsőoktatási diplomát megszereztek, viszont a legtöbbjük pedagógiai, módszertani képzésben sosem részesült, különösen a bedolgozó tanárok. (tisztelet az autodidaktáknak, ha akad ilyen).

Szándékunk a középiskolai és posztliceális oktatásban és a továbbképzésben a magyar anyanyelvű szakemberképzés állami és civil keretek közötti intézményes működtetésében segítséget nyújtani. Megfelelő szakmai háttér, humán erőforrás, illetve tankönyv és egyéb szakkönyv biztosításához szándékszunk szerény lehetőségeinkkel hozzájárulni, ezt szolgálnák kiadványaink, kiadott könyveink, amelyeket térítés nélkül küldtünk minden nyilvántartásunkban szereplő gazdasági szakiskolának vagy szekciónak.

Úgy gondoljuk, hogy tevékenységünk hatékony folytatása érdekében össze kell fognunk, fel kell mérnünk a gazdasági szakoktatás és szakiskolák jelenlegi helyzetét, azokat a gyakorlati problémákat, melyekbe a szakma dolgozói naponta ütköznek az oktatás során. Közös érdekünk együttműködni ezen a téren az iskolákkal, szaktanárokkal, tanfelügyelőségekkel, szakmai szervezetekkel.

A posztliceális képzés egészen új tanmenettel indul a keresleti igényekhez idomulva, a szakiskolai oktatásnál viszont előtérbe kerül a turisztikai szolgáltatásokkal kapcsolatos képzés. Székelyudvarhelyi üzleti tudományok (tatabányai kihelyezett) főiskolája: közgazdász-kereskedelmi (marketing, vállalkozások menedzselése, turizmus, pénzügy), gazdasági szak (Brassó); könyvvitel, 3 könyvvitel, 3 kereskedelmi ügyintézés, banktisztviselő, 3 turisztikai ügyintézés, faluturizmus, pénzügyi ügynök, 2 vámügynök, szállítási ügyintéző, közélelmezés (Hargita); közgazdaság-pénzügy-menedzsment, gazdasági asszisztens, könyvvitel (Kolozs); 2 számviteli asszisztens, kereskedelmi technikus, bankhivatalnok (Kovászna); vagyonkezelő asszisztens (Maros); 2 könyvelés, adminisztráció-irodatechnika (Szatmár); könyvelésmenedzsment (Szilágy); Arad, Bihar, Fehér, Beszterce-Naszód megyében nincs semmiféle posztliceális képzés.

Egy olyan oktatási szerkezetet kell kiépíteni, amely legyen versenyképes, válaszolni tudjon a gazdasági fejlődés igényeire, és igazodni tudjon a munkaerő-piaci kereslethez, kiegyensú-

lyozott, szakmai önbizalommal rendelkező fiatalokat nevelni.

A közeljövőben, amint már az előbbiekben jeleztem, hangsúlyosan figyelnünk kell a képzések akkreditálására, minőségileg megfelelő tankönyvek, szakszótárak készítésére és kiadására, szakkönyvtárak kialakítására, különösen az érettségi tantárgyak tanításának a megerősítésére.

A jelenlegi oktatók feladata más, mint valamikor, mert más a középiskola súlya, mint régen. Az egyetemi oktatás kiterjesztése mint munkaerőforrás megnőtt, a középiskola szerepe más lett. Ettől a középiskolai szakmai oktatás jelentősége nem csökkent. Sőt, ma az általános kultúra és szakmai kultúra kialakítása mellett új feladatot is kapott, mégpedig megszerettetni a szakmát és felkészíteni felsőfokú képzésre. Hogyan szerettetik meg, hogyan készítik fel a középiskolást erre a szerepre – ez a szakoktatók dolga lenne.

A kérdésfeltevésünk ma az, hogy közösségünknek van-e kellő ereje az odafigyelésre, vagy van-e kellő energiája ebből a válságos helyzetből kilábaltatni az annyira fontos szakképzést? Azzal sem vagyunk tisztában, hogy erre kik kompetensek. Amit a Közgazdász Társaság felvállalt és tett, az csepp a tengerben.

Megvizsgáltuk hat iskolának a helyzetét, ahol összesen 1059 a tanulók száma, és 38 szaktanár tanít. Az adatok igazolják az eddig elhangzottakat. Az 57 szaktantárgyból csak 38-at tanítanak szakosok (66,6%), tankönyv csak 9 (20,9%) van, az is csak az önálló gazdasági szaklíceumban, magyar nyelvű szakkönyv 11 (25,5%), segédtankönyv 21 (48,8%) van a 43 tantárgy számára, szakkönyvtára csak egy önálló szakiskolának van, labor/műhely két iskolánál egyáltalán nincs, gazdasági gyakorlatot cégeknél vagy/és iskolánál végzik (egy iskolánál egyáltalán nincs gyakorlat), szakfolyóiratot csak egyetlen iskola járat. Az alábbi adatokból egyértelműen kitűnik, hogy csakis az önálló szakiskolák képesek a paraméterek teljesítésére. A nagy hiányokat tükröző statisztikát nullás statisztikának neveztük.

„Nullás" statisztika a gazdasági szakoktatásról, hat szakiskola adatai tükrében

Iskola / Szak	Csíki Gergely, Arad	Közg. és Közig. Isk., Sepsiszentgyörgy	Baróti Sz. D.	Brassai S., Kv.	Homo ec. Posztl. Kv.	Kós K. Sz. Udv.	Összesen
Gazd. Oszt. Létszám	102	338	184	75	30	330	1059
Szakok	Szolgáltatás	Közgazd. 174, Turizm. 98, Közig. 20, Techn. 46	Vállalkozás-ismeret 87, Társad. Tud. 97	Szolgáltatás 75	Pénzügy-számvitel 30	Számvitel 287, kereskedelem 43	10 szak
Szaktantárgy	10	14	3	7	9	14	57
Szaktanár	4	13	3	4	9	5	38
Fokozat	3 kezdő, 1 végleges	3 kezdő, 1 végl., 10 fokozat	2 fokozat, 1 végl.	2 fokozat, 2 végl.	4 fokoz. 1 végl. 4 egyéb	3 kezdő, 2 fokozat	8 kezd. 6 végl. 12 fokoz. 9 egy.
Képzés*	4 féle	3 féle	1 féle	4 féle	0	0	8
Magyar tankönyv	0	9	0	0	0	0	9
Magyar szakkönyv	2	9	0	0	0	0	11
Segédtankönyv	6	9	0	0	0	6	21
Szakkönyvtár	0	1	0	0	0	0	1
Labor/ szakműhely	1 info.	1 info, 1 könyvel.	0	0	1 info.	1 info, 1 minőség ellenőrzés	4 info, 1 könyv. 1 minőség ell.
Gazd. Gyak.	Cég 20%, Iskola 80%	Cégek, iskola	0	iskola	cégek	iskola	2c+I. 1c, 2 I
Szakfolyóiratok.	0	0	0	1	0	0	1

*Képzés: RMKT, Ady Akadémia, BBTE, Aradi Aurel Vlaicu, Bolyai Nyári Akadémia, Fokozati vizsgák, Tanfelügyelőségi képzések.

Ez a statisztika azért kapta a „nullás" jelzőt, mert összesen tragikusnak is tekinthető 27(56%) nullát mutat ki lehetséges 48-ból, és ezek közül is elgondolkodtató a tankönyvek 5 nullája a 6 lehetségesből (86%), a szakkönyvtárak 5 nullája a 6-ból (83%), vagy használt szaklapok 5 nullája a 6-ból (83%).

Ha a tanügyben valami rossz, az a szórványmegyékben még rosszabb. Ez a tétel sajnos a gazdasági szakoktatásban is érvényes, mert alig van lehetőségük a gyerekeknek gazdasági szakoktatást választani, tekintettel arra, hogy szórványmegyékben az iskola hálózatába alig fér gazdasági szakoktatás.

A legfontosabb tennivalók:

– önálló gazdasági szakiskolák létrehozása;

– lakossághoz és helyi igényekhez alakított arányos szakis-

kolai hálózat kialakítása, lépéstartás a szakmai oktatás országos növekedésével;

– tanárképzés átgondolása és bérpótlék-rendszer kialakítása, tekintettel arra, hogy a szakma bérezési szintje sokkal magasabb a tanári bérszintnél;

– tankönyvek, szótárak, segédeszközök, könyvtárak kimunkálása;

– a minőség megteremtése a versenyképesség elérése érdekében.

Úgy gondoljuk, hogy eljött az ideje az egyetem előtti magyar nyelvű szakoktatás alaposabb áttekintésére, valamint olyan intézkedések megtételére, amelyek már a jövő iskolai évtől kezdődően lendületet adhatnak az egyes városokban működő vagy ezután beinduló gazdasági szakoktatásnak.

Célunk a magyar anyanyelvű szakemberképzés állami és civil keretek közötti intézményes megvalósítása a középiskolai és posztliceális oktatásban és a továbbképzésben. Ez megfelelő szakmai háttér, humán erőforrás, illetve tankönyv és egyéb szakkönyv biztosításával oldható meg.

Továbbá úgy gondoljuk, hogy tevékenységünk hatékony folytatása érdekében fel kell mérnünk a gazdasági szakiskolák jelenlegi helyzetét, azokat a gyakorlati problémákat, melyekbe naponta ütköznek az oktatás során.

A gazdálkodókat nem csak az eredményes, piacorientált gazdálkodásra kell megtanítani, hanem a gazdasági kultúra elsajátításán túl a túlélésre, a megerősödésre, a szülőföldön való megmaradásra, a jövőbe vetett hit fenntartására kell biztatnunk, úgy az egy tömbben, mint a szórványban élőket.

Egy korszerű iskolarendszer kialakításával, az iskolai autonómia biztosításával, és nem utolsósorban a népfőiskolai mozgalom kiszélesítésével közösségünk is felzárkózhatnak a modernizáció igényeihez, az Európai Unióhoz való csatlakozás feltételrendszer megteremtéséhez.

Átgondolásra vár az egész mezőgazdasági oktatás kérdése, főleg az anyanyelvi középiskolai és felsőfokú oktatás, mert ennek teljes hiánya az egyik legnagyobb visszahúzó erő az erdélyi magyar közösség haladása számára, mely nélkül elképzelhetetlen a falu, a vidék kimozdítása a jelenlegi bénult helyzetéből.

A több mint 25 vállalkozásfejlesztő központ erdélyszerte a kis- és középvállalkozásoknak nyújtott segítség keretében igen fontos helyet kap a képzés. Kiemelkedő teljesítménnyel dicsekedhet az ASIMCOV, a Kovászna megyei Kis- és Középvállalkozók Szövetsége és a Szatmár Megyei Vállalkozók Fóruma Egyesület, mindkettő megnyert Phare programok és Új Kézfogás Közalapítvány programok finanszírozásával sorozatos programokkal, szakmai rendezvényekkel, szemináriumokkal, de a többi központ célkitűzései között is szerepel az oktatás.

A tanári felnőttképzésre a Pedagógusok Szövetsége által szervezett Bolyai Nyári Akadémia hivatott, azonban a gazdasági szakoktatásban dolgozó tanárok számára még nem alakult ki a megfelelő feltétel és működő struktúra, minek okán egyelőre az oktatási rendszeren kívüli civil szervezet (Romániai Magyar Közgazdász Társaság) vállalta magára ezt a képzést, és már ebben az évben egy Apáczai Közalapítványi program megnyerésével sikerül másodszor képzést szervezni.

Feladatok:

1. Szükséges az erdélyi magyar nyelvű közgazdászképzés helyzetét alaposan elemezni, és egy általános erdélyi oktatási stratégia részeként kezelni, szem előtt tartva a valós piaci igényeket.

2. Fontos volna a partneri viszony kialakítása az erdélyi magyar nyelvű közgazdászképzéssel foglalkozó intézmények között. Ha ez nem valósul meg, komoly problémákkal kell majd a közeljövőben szembesülniük ezeknek az intézményeknek.

3. A mennyiségi növekedés helyett nagyobb hangsúlyt kellene helyezni a minőségi követelményekre. Ez a tanári és a diákmunkára egyaránt vonatkozik. Kiemelten fontos a kutatási munka fejlesztése, a nemzetközi projektekbe való bekapcsolódás.

4. A tanár programot fokozatosan szakmai, és főleg kutatási együttműködéssé kellene fejleszteni.

5. Tanácskozás keretében tisztázni kellene, hogy mikképpen valósítható meg a román szakmai életbe való szerves bekapcsolása azoknak az erdélyi fiataloknak, akiket magyarul képzünk.

Célunk az volt, hogy felvázoljuk azokat a főbb problémákat, amelyekkel jelenleg és a közeljövőben szembesül az erdélyi magyar nyelvű közgazdászképzés, és amelyekről érdemes volna behatóbban tárgyalni és dönteni.

Forrásmunkák:

1. Kerekes Jenő, Somai József: A gazdasági oktatás története Erdélyben, in: Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából. Kolozsvár, 2001.
2. Vincze Mária: A magyar nyelvű felsőfokú gazdasági szakoktatás helyzete Erdélyben, előadás az V. Civil Fórum gazdasági szekciójában, 2003.
3. Csomós Attila: Az RMGE szerepe a mezőgazdasági oktatásban, előadás az V. Civil Fórum gazdasági szekciójában, 2003.
4. Bodó Barna (szerk.): Szórvány és iskola, Kolozsvár, 2001.
5. Az Institutul Național de Statistică évi füzetei.
6. Somai József (szerk.): A romániai magyar oktatási hálózat jövőképe, Kolozsvár, 2003.

A humán reform és a humán erőforrás-menedzsment

PÉTER GÁBOR

Az új lehetőségek kihasználásának hatékonysága következetesen véghezvitt humán reform megvalósításától függ.

Ami a humán, a politikai és a gazdasági reformot illeti, teljesen világos, hogy szükség van rájuk, és az is világos számomra, hogy az Erdélyben nem úgy fog lezajlani, mint Csehországban, Magyarországon, Szlovéniában vagy Lengyelországban. Nem úgy, hisz Romániában a privatizáció valójában nagyon vontatottan halad, a külföldi tőke lassan jön be, és egymástól nem igazán tudunk tanulni. Tehát – az oroszlános példánál maradva – egy darabig még marad: a balra két lépés, jobbra két lépés, s aztán megint balra... Meg kell találnunk a saját utat, mert a nagy hagyományokkal rendelkező nyugati demokráciákban egészen másképp alakult az ember személyisége, mint a diktatúrák megszűnését követő vákuumban, illetve eltérő kultúrák mély ellentmondásokat hordozó mezsgyéjén.

A humán reform kezdeményezői, katalizátorai itt a vállalkozó emberek lesznek, akik egyre világosabban látják, hogy cégüknél/szervezetüknél egy sikeresen véghezvitt reform a kulcsa a hosszú távú gazdasági eredményeiknek. Egészen új struktúrákat fognak létrehozni, ahol kulcskérdés lesz a humán erőforrások „kihasználása". Ebből következik, hogy a humán reform alulról fog elindulni, az egyes emberek szintjéről, a vállalkozók szintjéről.

Véletlenül úgy adódott, hogy március 15-én a Hargitán tartottunk tréninget, és néhány percre megállva, az ünnep kapcsán azt mondtam: Erdélyben a ma forradalmárai azok a vállalkozók, illetve azok a vezetők, akik belátták a humán reform szükségességét, akik hajlandók foglalkozni a humán reform végrehajtásával. Ennyit a humán reformról.

Ami az erőforrás-menedzsmentet illeti, kezdjük visszatekintéssel. A XIX. században a hangsúly nem az emberen volt, hanem a szervezeten és az ilyen-olyan kiváltságokon. Az elmúlt század ötvenes éveiben kezdődött el egy sajátos fejlődés, amelynek eredményeként a fejlett nyugati demokráciákban a középpontba az ember került. Kiépültek a szociális intézmények. Példaként említem, hogy a FIAT gyár felépítette a saját kórházát, saját iskolával is rendelkezett. Egy rendkívül sokrétű szociális gondoskodást próbáltak megvalósítani, amely azt az üzenetet hordozta, hogy nem a profit, hanem az ember számít. Ez a szemlélet rövid ideig élt, 10–15 év után összeomlott. A FIAT a csőd szélére került: kiderült, hogy az embereknek ez a megközelítése nem járt eredménnyel. Ebben az időszakban divat volt foglalkozni pl. a zene és a színek munkásokra/alkalmazottakra gyakorolt hatásával.

A múlt század hatvanas éveinek közepén erőteljes szemléletváltás következett be. A gondolkodás a gazdasági folyamatok elemzéséből indult ki, vagyis abból, hogy minden gazdasági folyamat három pilléren nyugszik: az anyagon, az energián és az emberen. Az ember újra az első helyre került, de más megvilágításban: erőforrásként került kulcspozícióba. Ebből a szemléletváltásból következett, hogy ma egy nyugati cég irányítási hierarchiájában a vezérigazgató után következő ember a személyzeti igazgató, az, aki a „humán tőkével" foglalkozik a cégnél. Új lendületet kaptak az emberrel mint munkaerővel kapcsolatos kutatások, és nagy számban jelennek meg könyvek és tanulmányok a humán erőforrás-menedzsment területén.

A modern humán erőforrás-menedzsment nem arról híres, hogy humánus, hanem arról, hogy azt vizsgálja és mutatja be, hogyan lehet az embert mint termelőerőt a legjobban kihasználni. Nyilvánvaló, hogy egy olyan piacorientált gondolkodásban, amelynek a középpontjában a profit áll, ott az anyagnak is, az energiának is és az embernek is a profitot kell szolgálnia.

Ez a gondolkodásmód azt eredményezte, hogy egy adott munkakör betöltéséhez meg kell találni azt az embert, aki abban a munkakörben a leghatékonyabban tudja ellátni a feladatát. Az elmúlt évben döbbentem rá, hogy a munkavállaló személyiségének és az ellátandó munkakörrel kapcsolatos elvárásoknak az egyeztetése önmagában igen kevés.

Nem rég egy amerikai vállalat budapesti leányvállalatánál dolgoztunk, és ott is egyértelmű volt: ha nem indulunk ki a cég és a vezetők kultúrájából, akkor hibás eredményre jutunk. Tudniillik egy dolog az, hogy van egy adott munkakör, és abba a munkakörbe kell megtalálni a legmegfelelőbb embert, de kiderült már olyan is, hogy a vezető kultúrája (személyisége) nem engedte meg, hogy egy betöltendő pozícióra a legalkalmasabb ember kerüljön.

Visszatérve a munkavállalóra és a betöltendő munkakörre: ha az akcióelméleten keresztül vizsgálom meg a helyzetet, akkor világos, hogy meg kell találni azt az embert, akinek az akcióhalmaza a leginkább fedi azt az akcióteret, amely a munkakörhöz tartozik.

Elvileg nagyon egyszerű csak akciótereket és halmazokat vizsgálni. Körülbelül két-három éve vizsgáljuk szakember-kiválasztás esetén a pályázók akcióhalmazát. Nem könnyű feladat, főleg olyan személyeknél, akik az önismeret és a kommunikáció alacsonyabb szintjén állnak. A kommunikáló képességünk alacsony szintje azt jelenti, hogy az ember a saját gondolatait, érzéseit nem tudja megfogalmazni.

Visszatérek arra, hogy adott az ember, és adott a munkakör. A munkakörhöz meg kell találni a legmegfelelőbb embert. Az ember akkor tud jól teljesíteni, ha a paraméterei a legjobban megfelelnek a betöltendő munkakörnek. Ha azt mondom, hogy paraméterek, akkor ez alatt az ember nagyszámú tulajdonságára, személyiségjegyeire gondolok.

Egy példa: az embert jellemzik a szükségletei is. Ha valaki raktáros akar lenni és az ő szükségletei között nincs ott a rend, vagy nagyon alacsony szinten van, akkor ezt az embert nem szabad raktárosként alkalmazni. Képtelen lesz rendet tartani, hiányok lesznek, fegyelmit kap, s ez az állandó stresszhelyzet nem csak az alkalmazónak, de az alkalmazottnak is rossz.

Ezért fontos a munkavállalónak is, hogy olyan munkahelyre kerüljön, ami az ő adottságainak legjobban megfelel. Amikor valakit elbocsátunk, akkor mindig meg kell neki mondani, hogy te nagyszerű ember vagy, de a tulajdonságaid nem tesznek téged alkalmassá ennek a munkakörnek a betöltésére; lehet viszont, hogy például nagyon jó ügynök lennél. Az embereket segíteni kell abban, hogy megtalálják a helyüket a munka világában. Amikor megállapítjuk valakiről, hogy egy munkakör betöltésére mennyire alkalmas, akkor egy számszerűsíthető valószínűségről beszélünk.

Sok mindent tudunk mérni, pl.: az engedelmességigényt, az autonómiaigényt, szavahihetőséget, lelkiismeretességet, vezetői képességet.

Külön területet képeznek a képességek. Azért izgalmas terület ez, mert míg bizonyos tulajdonságainkkal tisztában vagyunk, a képességeinket általában nem ismerjük. Egy embernek három erőforrása van: az ideje, az energiája és a képességei. A mondandóm és becslésem (ilyen jellegű mérésről nem tudok) ezzel kapcsolatban: a mi kultúránkban körülbelül a képességeink tíz százalékát használjuk ki. Ez egyaránt köszönhető a porosz iskolának, a porosz neveltetésnek, társadalmi tudatunknak. Akkor érezzük jól magunkat, ha mindenben átlagosak vagyunk, általában az átlagosságot vállaljuk. A sokszor hallott intelmek a következők: ne emelkedj ki a sorból, ne dicsekedj, ne mondd magadról, hogy te ilyen vagy olyan ügyes vagy, az öndicséret gyalázat. Neveltetésünk meggátol bennünket abban, hogy figyeljünk magunkra, hogy felmérjük képességeinket, és azokra alapozva építsük fel jövőnket, amelyekben erősek vagyunk.

A képességek között mérjük a vezetői alkalmasságot is. Ez azért fontos, mert csak azok lehetnek eredményes vezetők, akik rendelkeznek ezzel a képességgel. Szükséges, de nem elégséges feltétel. Amit még fontos tudni: az ember nem válik vezetővé. Az ember vagy vezető akar lenni, vagy nem. Valójában ez elhatározás kérdése. Valamikor a nyolcvanas évek elején a Miskolci Egyetemen kértek fel arra, hogy egy konferencia keretében beszéljek a vezetővé válás folyamatáról.

Én azt mondtam akkor, hogy erről nem tudok beszélni, mert ilyen nincs. Az előadást megtartottam, de más hangvételben: mindenkinek el kell döntenie, hogy vezető akar-e lenni, vagy nem. Ha vezető akar lenni, akkor érdemes tisztában lenni azzal, hogy milyenek a képességei, valóban reális-e a célkitűzése, és ha reális, akkor viszont nyíltan vállalja, hogy vezető akar lenni.

Térjünk vissza néhány szó erejéig az emberi szükségletekhez. Vezető-beosztott kapcsolatban akkor leghosszabb a produktív munkaidő, ha mindkettő szükségletei kielégítettek. Ebből következik, hogy ha egy vezető számára fontos a termelékenység, akkor tisztában kell lennie mind a dolgozói, mind a saját szükségletével, illetve ezek kielégítettségi szintjével.

Amikor szakember kiválasztására kerül sor, érdemes figyelembe venni az illető munkahely vezetőjét is. Ha a két ember kultúrája (értékrendje) jelentősen eltér, akkor a jelöltek között olyat kell keresni, akinek a személyi kultúrája közelebb áll az adott munkahelyi vezető kultúrájához. Ennek figyelembevétele még a szakmai alkalmasságnál is fontosabb lehet.

Ha megtalálod azt az embert, akire szükséged van, akkor óriási eredményeket érhetsz el.

Az emberi tényező fontossága felülmúlhatatlan, az élet minden területén.

Bérezés és versenyképesség Kelet-Európában az uniós integráció küszöbén

COLȚEA TIBOR

A munkabérek időtálló emelése csakis a hatékonyság növelésének függvényében valósítható meg, amely biztosítja a vállalat versenyképességét a világpiacon.

Colțea Tibor vagyok, egy elég régi vágású közgazdász. '74-ben végeztem a kolozsvári Babeș-Bolyai Közgazdasági Egyetemen, az ipargazdasági, azaz a mostani menedzsment elődjének számító szakon. '91-ben kerültem a magánszférába, a katolikus egyház egy aránylag jól felszerelt nyomdájában dolgoztam. '94-ben magáncéget alapítottam két partnerrel, és azóta még néhány céget menedzselek, amelyeknek többek között én is alapító tagja vagyok. Tehát a partnerek nem befektetők, nem külföldiek, nem tőkeerősek, lényegében mi építettük fel a cégstruktúrákat, s jómagam a vállalkozások menedzsment részét. Jelen pillanatban a 94-ben alapított vállalkozások közül négy működőképes, aránylag jól, hatékonyan működnek, az egyik közepes nyomda 110 alkalmazottal, a másik három valamivel kisebb. Lényegében ez a kvázi tíz eltelt év magánvállalkozása során felgyűlt tapasztalat óhatatlanul meghatározza a hozzáállásomat bizonyos szakmai kérdésekhez. Ebből kifolyólag kijelenthetem, hogy gyakorló közgazdász vagyok, reálgazdasággal foglalkozó közgazdász, az elméleti kitekintésem nem akadémiai szintű megközelítés, s ha nem is elegendőt, de megpróbáltam a témának utánaolvasni, amiről egy pár dolgot megpróbálok itt elmondani.

Először is arra térnék rá, hogy a humán erőforrás témában miért nem beszélünk a bérről, a fizetésről, tehát a humán erőforrásról pénzügyi megközelítésben. Nekem az a benyomásom, hogy ez álszemérmes magatartás, annak ellenére, hogy közgazdászok vagyunk, meglepően kevesen beszélünk róla gyakorlati megközelítésben. A bérezés mindenkit érdekel, mindenkit érint, mindenki ebből él, legalábbis a lakosság nagy többsége bérből és fizetésből él, de igazából nem szeretünk beszélni róla. Félretéve azt a nyugati gyakorlatot, miszerint a fizetésről szóló adat bizalmasnak számít, ennek ellenére megjegyzem, hogy ez eléggé fura dolog, mert szerintem nagyon is fontos tényező. Nem hiszem, hogy hangsúlyoznom kellene azt, hogy a bérek problematikája determinálja a humán erőforrást, és fordítva. Tehát minőségi humán erőforrásról nagyon nehéz beszélni, ha az nincs megfizetve, illetőleg a humán erőforrás közgazdasági értelmezése és egyáltalán a reálgazdaságban való kezelése mint költségelem, mint tervezhetőségi elem egyértelműen a béren keresztül történik. Azaz: amikor valaki reálgazdaságban kalkulál, akkor a humán erőforrással nem úgy kalkulál, mint egy elvont filozófiai tényezővel, hanem egyértelműen a bértömeget, a bért kalkulálja, mert ez az a tényező, ami valóban befolyásolja az önköltséget. Néhány mondatot akkor a bérről, elméleti megközelítésben, majd rátérek a gyakorlati tapasztalataimra.

Engem is meglepett, amikor elolvastam, honnan is ered a magyar nyelvben a bér kifejezés. A római korban a humán erőforrás még kimondottan olyan dolog volt, amit bérbe vettek, bérbe adtak. A munkaadó viszonya akkor valahogy úgy alakult, hogy a munkaerőt kölcsönözték, bérelték. Így alakult ki a mai elnevezés, a bér. Az ókorban a munkaerőt egy bérelhető valaminek tekintették, nyilván, hogy ez az alapfogalom gyakorlatilag fejlődött, átalakult, s a munkaerő már a XVIII. században áru jelleget kezdett ölteni. Mi is tanultuk annak idején, és ez a mai napig is így van, hogy a munkaerő áru, vagy legalábbis áruként kezelhető. Ha áru, természetesen piaca van, kereslet-kínálat viszonya határozza meg az értékét, mennyiségi és minőségi kritériumok szerint osztályozzák, és piaci körülmények között adják, veszik. Az is tény, hogy a XX. században a kapitalizmus fejlődése többek között olyan hatással is járt, hogy a munkabér áru jellege valamelyest gyöngült. Sajátos eloszlási viszonyok jelentek meg, megjelent a jóléti állam, amely szociális juttatás jellegű kedvezményekkel tompította a munkaerő áru jellegét. Többé-kevésbé a szocializmus átvett ebből elemeket, sőt tovább piactalanította a munkaerő fogalmát. Egy adott pillanatban, ezt mi nagyon jól tudjuk, akik megértük, a szocializmusban a dotálások a különböző árkedvezmények vagy az elferdített piaci árakon keresztül a szocialista állam segélyeket juttatott a dolgozóknak, tehát már nem egyértelműen a munkabér volt az, amiből egy egyén vagy egy család gazdálkodott. Egy egész sereg szociális juttatáson keresztül az állam eltorzította ezeket a viszonyokat. Tehát magyarán a szocializmusban egy munkavállalónak volt egy fizetése, s emellett még egy csomó mindent, ha ő nem is tudott róla, de lényegében megkapott az államtól juttatásként, üdültetésként, szubvencionált kenyérár formájában, illetve más formákban. Ez a gyakorlat valamikor a jóléti kapitalizmusban született meg, majd teljesen eltorzult a szocializmusban. Egyes szakemberek szerint ez az eltorzult jóléti rendszer nem kiváltó oka, de mindenképpen egyik oka volt a szoci-

alizmus bukásának. Egyre több elmélet támadja a jóléti kapitalizmust, az északi típusú kapitalizmust, ami lényegében még Németországra is többé-kevésbé jellemző volt az elmúlt évtizedekben, az ti., hogy nem annyira, mint a szocializmusban, de torz viszonyok alakultak ki a munkaerő bérezésében. Ezáltal a munkaerő hatékonysága csökkent. Ha összevetjük az elmúlt években az amerikai típusú liberális gazdaságot és a nyugat-európai, ha nem is jóléti, de mindenképpen egy erős szociális felhanggal működő gazdaságot, akkor nagyon sokan arra a következtetésre jutunk, hogy lényegében Amerika azért van elől GDP tekintetében, meg hatékonyságban azért tett szert ilyen előnyre Európához képest, mert a munkaerőt is áruként kezeli. Mindenki hallott arról, hogy Amerikában egy hetet dolgozol, s ha megfelelsz, megkapod a fizetésedet, és tovább dolgozhatsz. Nincsen kemény munkatörvénykönyv, a szociális védőháló pedig hiányos. Ezt lehet szeretni, nem szeretni, de mindenképp figyelembe kellene venni.

Eljutottam én is a címhez, vagyis: bérek és versenyképesség Kelet-Európában az uniós integráció küszöbén. A gyakorlati mindennapokban az egyik legégetőbb probléma, ami szerintem begyűrűzik a kelet-közép-európai valóságba, hogy a bérek tekintetében nagyon kemény, meglehetősen durva helyzet alakult ki a kilencvenes évek elején. Felszínre került az a tény, hogy eddig soha nem volt ilyen különbség Európában a bérek vásárlóerejét illetően Európa keleti és nyugati fele között. Valamennyien olvastunk statisztikákat, és láthattuk, hogy még Magyarország és Románia között is háromszorosak a különbségek a bruttó bérek színvonalát tekintve, a vásárlóerőt figyelve egy a kettőhöz a különbség, pedig hát Kelet-Magyarország és Nyugat-Erdély, a Partium mindig is Magyarországgal egy szinten voltak e tekintetben. Ha tovább megyünk nyugatra, és az uniós átlagot vesszük, akkor a helyzet még rosszabb. Ezzel a kérdéssel kezdenie kellene valamit a közgazdaságtannak. A kérdés egyik legkényesebb része az, hogy ezt a dolgot, amit tényként lehet kezelni, mert gyakorlatilag hihetetlenül nagy különbségek alakultak ki, miként lehet megmagyarázni. Mi történt itt az elmúlt 50 évben, mert valamikor a múlt század elején, a II. világháborúig nem voltak akkora eltérések Belgium, Franciaország és az akkori Magyarország, Román Királyság bérszínvonala között. Tény és való, hogy mások voltak a körülmények, de ekkora különbségek nem voltak. Az is igaz, hogy a bérből és fizetésből élők aránya nem volt ekkora, mint most. Továbbra is marad a kérdés, hogy mi történt? A mai ember azt a kérdést teszi fel önmagának, hogy kaphatna ő annyi bért, ha nem is mint Svédországban vagy Luxemburgban de legalább, mint Spanyolországban vagy Portugáliában. Még nagyobb gond szerintem az, hogy a politika teljes gazdasági irracionalitással kezeli ezt a kérdést. Én ezt látom legalábbis Romániában és Magyarországon, és akkor valószínűleg a többi kelet-európai ország sem kivétel abban, hogy egy teljesen tudathasadásos állapot alakult ki.

A populizmus csúcsa az, ami az utóbbi években itt nálunk és Magyarországon történik. Azt nem próbálja senki elmagyarázni, hogy ez miért van. Igaz, hogy a társadalom nagyon nagy része szeretné, ha a bérek megközelítenék az európai átlagot. Mindenki szeretne jobban élni, ez vitán felül áll, ezt nem lehet megkérdőjelezni. Igen ám, de az embereknek azt sugallják, hogy ez valamilyen szubjektív döntésektől függ. Ha kimennek az utcára, és megkérdezik az embereket a béreikről, akkor mindenki azt válaszolja, hogy nem akar neki többet fizetni a munkaadója, ha magáncégnél dolgozik, akkor a tulajdonos, ha az államnál, akkor az állam. Ha bekapcsoljuk a televíziót, akkor íme mit hallunk: Magyarországon azt mondják, hogy a dolgozókat nem tudják úgy fizetni, mint az uniós átlag, a pilóták sztrájkolnak, mert nem kapják meg azt, amit az Európai Unióban. A kormány meg a politika ilyenkor mit tesz: az elmúlt időszakban azt, hogy megpróbál mellébeszélni, ígérget, mesél átkos múltról, meg mindenféle populista szövegek hangzanak el, nálunk is, Magyarországon is. De ettől még nem történik semmi. Még rosszabb, hogy egyes politikusok úgy lépnek, hogy figyelmen kívül hagyják a gazdasági alapszabályokat, egyszerűen eldöntik, hogy megemelik a minimálbért duplájára. Az állami szférában ez terheli a költségvetést, a magánszféra pedig muszáj lépést tartson az állami szférával, és ott is jelentős béremeléseket hajtanak végre. Az emberek elégedettek rövidtávon, a politikusok népszerűségi indexe megugrik, de nekem az az érzésem, de nemcsak nekem, hanem nagyon sok közgazdásznak, hogy ezt így nem szabad csinálni.

Ha mi meg tudnánk azt oldani, hogy újra elszigetelődjünk mint ország, és ez a bérkérdés valóban csak az országon belüli számháború legyen, akkor ezzel semmi gond, de Magyarország és Románia is nyitott gazdasággal rendelkező, globális világgazdaság részét képező ország. Az igaz, hogy a bértömeg része az önköltségekben 11-től 16 százalékig terjed, ami nem is olyan nagy arány, de ha nekünk tízszer kisebb az átlagbérünk, mint a nyugat-európai, gondoljunk bele: ha el akarjuk érni a nyugati bérszínvonalat, akkor én, mint vállalkozó, holnaptól a 15 százalékos bérköltséget felemelem a tízszer nagyobb nyugat-európai színvonalra, s akkor 15%-ból 150% lesz. Ez megvalósíthatatlan közgazdaságtanilag, mivel nem tudom eladni a ter-

1. táblázat – A béralku eredménye az EU-ban

Ország	Év	Infláció A	Termelékenység B	Európai keretformula C (A+B=C)	Béremelés D	Eredmény D-C=E
Ausztria	2001	2,3	0,5	2,8	2,7	-0,1
	2002	1,7	1,2	2,9	2,1	-0,8
Belgium	2001	2,4	0,7	3,1	3,8	0,7
	2002	1,6	1,5	3,1	3,6	0,5
Dánia	2001	2,3	1,1	3,4	2,4	-1,0
	2002	2,4	2,2	4,6	2,4	-2,2
Finnország	2001	2,7	3,9	6,6	3,3	-3,3
Franciaország	2001	1,8	-1,1	0,7	3,9	3,2
Németország	2001	2,4	1	3,4	2,1	-1,3
	2002	1,3	1,3	2,6	2,7	0,1
Görögország	2001	3,7	4,4	8,1	3,5	-4,6
	2002	3,9	3,5	7,4	5,4	-2.0
Portugália	2001	4,4	1,9	6,3	4,5	-1,8
	2002	3,7	0,3	4	3,1	-0,9
Svédország	2001	2,7	1,1	3,8	3	-0,8
	2002	2	2,2	4,2	3	-1,2
Anglia	2001	1,2	1,6	2,8	3,5	0,7
	2002	1,3	0,8	2,1	3	0,9
Átlag EU	2001					-0,5
	2002					-0,2

mékeimet. Amit itt megpróbálok elmondani, az nem egy szentencia, de itt van a politikusok nagy felelőssége, ők azt szuggerálják, hogy ez egy szubjektív döntéstől függ. A munkavállaló erre azt mondja, hogy ő ugyanannyit dolgozik, mint az ausztriai, mégis neki kevesebbet fizetnek. Sajnos egy sereg közgazdász is, nemcsak politikusok, amikor cikkeket írnak, igazságtartalmat csempésznek be hamis kijelentéseikbe. Bizonyos források szerint ahhoz, hogy egy kiló kenyeret vegyen, egy belga vagy egy osztrák 3 percet dolgozik, egy magyarországi 20 percet, egy romániai háromnegyed órát. Ez igaz, de ezzel teljesen hamis képet alakítanak ki az emberekben, és azt sugallják, hogy lényegében vagy menj el Belgiumba, vagy Ausztriába dolgozni, vagy alkalmazkodj a körülményekhez, és kényszerítsd ki, hogy holnaptól te is ötször vagy hatszor annyi fizetést kapjál. Egyesek el is hiszik, és kivonulnak az utcára.

Szakmai szempontból mi a hiba? A téves nézet a következő: emeljük meg a béreket, és utána próbáljunk meg hatékonyak lenni és a versenyképességünket is javítani. Ez a logikai képlet szerintem nem működik, illtetve nem jó. A fordítottja igaz volna, de ezt igazából nem nagyon szereti sem a kormányzat, sem az egyén. Szerintem a helyes logika az, hogy növeljem a teljesítményeket, legyek versenyképesebb, és utána ennek függvényében próbáljak több bérhez hozzájutni. A kérdést valamilyen szinten egy dolgozónak meg kellene értenie, vagy egyáltalán el kellene fogadnia az egész logikát, a döntéshozó viszont keményebben kellene a számításaira építsen. El kellene mondja, hogy ilyen feltételek vannak, ilyen körülmények között ilyen és ilyen színvonalú béreket tudok nyújtani. Aki így jár el, az gyakorlatilag racionális döntést hoz. Aki nem így jár el, az rövid távon lehet, hogy szimpatikus lesz, megtapsolják, szeretni fogják, de alapvetően csődbe viszi a cégét, vagy fizetésképtelenné teszi az országot.

A fenti táblázatban látni lehet, hogy fel van tüntetve az infláció (a harmadik oszlopban), majd a termelékenység országos átlag szintű alakulása B-vel jelölve. Utána következik az a bizonyos keretformula D oszlop, ami összeadja az inflációt a termelékenységgel a következő logika alapján: az inflációt egy bérszerződésnél figyelembe kell venni, ami ezután következik, az a termelékenység, tehát amikor béralku pozícióba kerül valaki, legyen az állami szektor vagy magánszféra, akkor el kell fogadni azt, hogy a termelékenység növekedését figyelembe véve racionálisan lehet bért növelni, de az inflációt is számításba kell venni. Hisz ahhoz, hogy a bér ne csökkenjen, a béremelésnek lépést kell tartania az infláció növekedésével. A két százalékot összeadva tehát racionálisan lehet bért emelni. Ha végignézzük a táblázatot, akkor láthatjuk, hogy a fejlett és a közepesen fejlett uniós országok többsége a 2001-es év folyamán arra törekedett, hogy a béralku folyamán a versenypozícióját növelje.

Könnyen el lehet képzelni, hogy a magyarországi bér emelést indokló infláció és termelékenység százalékos összege valahol 19–20 százalék felett kellett volna legyen, de erről szó nem volt. Mindenki tudja, hogy ez az emelés

2. táblázat – Kollektív szerződésekben megállapított béremelések az EU-ban (2001–2002) %

Ország	2001	2002
Magyarország	7	10
Szlovákia	6	6,5
Norvégia	4,8	5,5
Görögország	3,5	5,4
Írország	7,5	5
Luxemburg	4,5	4,3
Spanyolország	3,7	3,9
Hollandia	4,4	3,8
Belgium	3,8	3,6
Portugália	4,5	3,1
Németország	2,1	2,7
Dánia	2,4	2,4
Ausztria	2,7	2,1
Lengyelország	1,7	7,2

egy politikai döntés nyomán született. Lényegében világosan látszik a táblázatokból az Orbán kormány populizmusa és a Medgyesi kormány popu-lizmusa. Nyolc-tíz százalékkal nagyobb munkabéremelést generált e két kormány, mint amit a racionális munkatermelékenység és inflációs összhatás megengedett volna. Mi történt valójában? Az történt, hogy Magyarország versenyképessége csökkenőben van.

el, és Kelet-Európában irracionálisan járnak el egy ilyen kérdésben, akkor nincs mit csodálkozzunk azon például, hogy rövidtávon az emberek elégedettek, de muszáj az inflációt elengedni, muszáj megszorító intézkedéseket hozni. Az irracionális döntés egyik következménye ez. Ilyen helyzet volt Magyarországon a nyolcvanas évek során, olyanból osztogattak, ami nem volt meg. Akkor lett volna alapja, ha megtermelték volna, azaz gyakorlatilag egy megtermelt, létező pénzből lehet osztogatni, egy nem megtermelt pénzből nem lehet osztogatni, maximálisan azt lehet megtenni, amit szomszédaink is csináltak: eladósodtak, s ebből fizetgettek. Nekem semmi bajom nincs a politikusokkal, annak ellenére, hogy ilyenkor nagyon tudok haragudni rájuk. Alapvetően mit lehet elérni egy ilyesmivel? Egy rövidtávú látványos popularitást, de gyakorlatilag a kérdést nem lehet megoldani. Nagyon jól tudom hogy már sok pénzügyminiszter belebukott abba, hogy megpróbált racionális döntéseket hozni és megszorításokat szabni, de most a kérdés az, hogy mit akarunk: hat hónapot akarunk dúskálni, utána éveken át szorítgatni, vagy megpróbáljuk rávezetni a társadalmat, hogy itt termelékenységről, hatékonyságról van szó elsősorban.

Áttérek az én példámra, mert nem vagyok politikus, nem vagyok pénzügyminiszter. A cégeinknél ugyanolyan dilemmában vagyok mikroszinten, kicsiben, mert a béremelést

3. táblázat – Bruttó átlagbérek, adózási szint és nettó átlagbérek néhány európai országban (2002)

Ország	Bruttó Átlagbér	Adó	Hozzájárulás	Adó+ Hozzájárulás	Arány(%)	Nettó átlagbér
Románia	170	16,52	34	50,52	29,72%	119,48
Bulgária	140	10,3	15	25,3	18,07%	114,70
Szlovákia	322	29	41,2	70,2	21,80%	251,80
Magyarország	498	49,5	62,2	111,7	22,43%	386,30
Csehország	508	51,4	63,5	114,9	22,62%	393,10
Lengyelország	584	102	143	245	41,95%	339
Portugália	735	44	66	110	14,97%	625
Görögország	958	20	115	135	14,90%	823
Spanyolország	1680	185	84	269	16,01%	1411
Olaszország	1710	240	120	360	21,05%	1350
Belgium	2265	498	225	723	31,92%	1542
Franciaország	2055	206	185	391	19,03%	1664

Látjuk a táblázatokat, a csehek a magyarok előtt járnak, a szlovénok úgyszintén. A pártok sírnak, hogy elmennek a külföldi multinacionális befektetők, de a mai napig is a legtöbb politikus azt állítja, hogy ezek az események függetlenek a béremelésektől, ezeket nem kell kapcsolatba hozni. Ha az Európai Unió összes országa racionálisan jár

szorgalmazó nyomás cégszinten sem kicsi. 250 alkalmazottunkból mindahány béremelést szeretne. Ez eddig abszolút racionális. Elmondják nekem, hogy kicsi a bér, elpanaszolják, hogy nőnek a megélhetési költségek. Azt nem mondják, hogy én gonosz kapitalista vagyok, mert nem akarok többet fizetni, de gondolják. Én meg azt próbálom

a szakembereimmel kiszámolni, hogy alakult a termelékenység. Rájövünk, hogy baj van, mert a termelékenység sokat mond akkor, ha konstans, azonos a termelés, aránylag piaci áron számolod, akkor igazából ez egy jó mutató. Amikor viszont neked a termelési struktúrád változott, vagy az árak ingadozóak, tehát el tudsz érni kiugróan magas árakat a piacon, akkor neked ez a klasszikus mutató, ami ugye értékvolumen törve egy létszámmal, torz. Azt mutatja meg csak, hogy értékben egy alkalmazott tavaly termelt neked háromszázmilliót, idén pedig háromszázötven milliót. Azt ajánlom mindenkinek, aki ilyesmivel foglalkozik, akár mint vállalkozó, akár mint gazdasági vezető, és az ő vállaira nehezedik a döntés, hogy mennyi az indokolt béremelés, hogy ilyen szempontokat vegyen figyelembe.

Mi azt próbáltuk a nyomdában, hogy fizikai termelékenységet számoltunk, ami biztosan nem csal. A munkatermelékenységet mint fizikai mutatót kezelem. Nyilván nem lehet összehasonlítani bizonyos országos adatokkal, mert nem lehet összeadni egy traktort egy kiló sajttal. Cégen belül is hihetetlen problémákat okozott ennek a kiszámítása, mivel többféle terméket állítunk elő. Azon küszködünk már egy fél éve, hogy egy könyvet lényegében nem lehet összeadni egy számlatömbbel vagy egy plakáttal, és ezért direkt munkabérrel súlyozott átlagolt fizikai mutatót próbáltunk kikalkulálni. Ez csak egy cégre érvényes, semmi másra, tehát nem összehasonlítható egy másik nyomdával, mint fizikai mutató, de ezzel azt szeretném, hogy legalább egy cégnek a fejlődését próbáljuk meg nyomon követni. Ha e fizikai mutató alapján úgy gondoljuk, hogy a munkatermelékenység növekedett, akkor nyugodt szívvel meg lehet emelni a bértömeget a munkatermelékenység növekedésével maximum, mert az biztos, hogy ebben az esetben a cég versenyképessége nem romlik. Abban az esetben, ha javítani akarunk, akkor nem emelhetünk egy az egyben ugyanannyival, hanem valamivel a munkatermelékenység százalékos növekedésénél kisebb arányban kell a bértömeget emelni. Miért olyan fontos ez? Azért, mert gyakorlatilag én mint nyomda az ágazaton belüli más nyomdákkal versenyzek. Azon belül is a jó nyomdákkal. Mert ha én jó nyomda akarok lenni, akkor a legjobbakkal kell versenyezni. Ha a többi jó nyomda racionálisan dönt ezekben a kérdésekben, költségtakarékos, és racionálisan fejleszti a bért, akkor én gyakorlatilag nem viselkedhetek ellenkező előjellel, mert akkor egyértelműen versenyhátrányom lesz, mivel nő az önköltségem. Az élőmunka generálja a költségeket, mert itt létszámról és átlagbérekről van szó, s a kettő együtt adja a bértömeget. Nagy problémánk az, hogy nemcsak kicsi a bér, de sok az ember is. Látjuk azt, hogy ha a munkatermelékenységről beszélünk, akkor nem csak arról van szó, hogy Kovács hány köbméter földet ás ki. A munkatermelékenység is egy komplex fogalom.

A munkatermelékenységet determinálják nagyrészt a műszaki körülmények, hány embert foglalkoztatsz, és milyen átlagbérrel dolgozol. Lehet, azért bonyolultabb a feladat, mert a minőséget is figyelembe kell venni, a szaktudást, a szervezést, s ezen kívül ott vannak a külső tényezők, a beszállítók stb. Végeredményben sok minden determinálja az eredményességet. Igen ám, de én kapitalista vagyok ebben az esetben is. Miből tudok fejleszteni? Jó példa, hogy jön a multi, és ő hozza a technológiát. Akinek vannak ilyen irányú tapasztalatai, az tudja, hogy egy modern gépnek tökéletesen mindegy, hogy az kőtörő vagy nyomdagép, az ára minimum hat nullával végződik, euróban. Egy multi az új technológiát hozhatja kintről, az őáltala ott évek vagy évtizedek alatt összeszedett pénzből vagy befektetők bizalmából megkapott tőkéből.

Én, mint belső kapitalista, nincs honnan hozzam. Én meg kell termeljem. Tehát nekem, ami eredményben jelentkezik, azt be kell ruháznom. Én nem tudom elosztani, mert ha ezt tenném egy-két évig, biztosan lemaradnék. Ez egy másik gátja annak, hogy meddig lehet racionálisan bért fejleszteni. És az embereknek el kell magyarázni ezt a helyzetet. Hiába érvel valaki azzal, hogy márpedig ő jól teljesített, és béremelést akar, én nem tudom az ő teljesítményét mérni, csak a cégét.

Ez olyan, mint a focicsapatos példa, én hiába vagyok jó kapus, ha a többiek szerencsétlenkednek, és nem tudnak gólt rúgni, akkor úgyis kikap a csapat. Mindig a csapat teljesítményét nézik. Nálunk a csapat teljesítménye, vállalati szinten, nemzetgazdasági szinten, gyenge, ha összehasonlítom a svéd nagycsapattal, uniós nagycsapattal, még akkor is, ha elfogadom azt, hogy nincs egyértelmű összefüggés a GDP értékek és a munkabérek színvonala között, én mégis azt gondolom, hogy nyolcvan-kilencven százalékban van összefüggés.

Nálunk nagyon sokan tudatosan torzítanak, ezért ha csak béreket hasonlítunk össze, akkor úgy tűnhet, hogy annak ellenére, hogy a magyar egy főre eső GDP közelebb van az osztrák egy főre eső GDP-hez, a bérek távolabb esnek. Igen ám, de amint azt az előbb említettem, az osztrák jóléti állam, s a magyar béreket az osztrák bérekhez hasonlítva, lehet, hogy torz eredményeket kapunk. Meggyőződésem, hogy sokan nem értenek egyet az előbb mondottakkal, de vegyék ezt szakmai kihívásnak.

A munkatörvénykönyv álltal előírt jogi felelősség

KEREKES KÁROLY

Hiányosságok tömkelege az új Munka Törvénykönyvben.

Az 1989-es rendszerváltást követő időszak egyik legfontosabb munkaügyi szabályozása a Hivatalos Közlöny 2003. február 5-i, 72. számában közzétett Munkatörvénykönyv, amely a 2003/73-as számú törvény formájában jelent meg.

A Munkatörvénykönyv az egyéni és kollektív munkaviszonyok egészét, a munkaviszonyokkal kapcsolatos szabályozások alkalmazása feletti ellenőrzések módját és a munkaügyi bíráskodást szabályozza. Az európai uniós követelményeknek meg nem felelő, a szocialista rendszerből átörökölt, elavult, a piacgazdaság körülményei között nem alkalmazható szabályozás nem csak hogy megkésett, de parlamenti elfogadtatása is rendhagyó módon történt. Jogosan kifogásolható, hogy a több millió személyt érintő, alapvető társadalmi viszonyt szabályozó jogszabály elfogadását nem előzte meg egy széleskörű társadalmi vita, majd az azt követő parlamenti vita. Ezért a kormány felelősségvállalásával megszületett Munkatörvénykönyv – mint ahogy az utólag kiderült – számos bírálat tárgyát képezi, a szociális partnerek - munkáltatói érdekvédelmi szervezet és a munkavállalók szakszervezetei - részéről.

A Munkatörvénykönyvben kiemelt helyet foglal el a jogi felelősség szabályozása, amely a megváltozott tulajdonosi és termelési viszonyoknak megfelelően, újabb elemekkel bővült az eddigi szabályozásokkal szemben.

Az új Munkatörvénykönyv a jogi felelősség négy formáját írja elő: fegyelmi, vagyoni, kihágási és büntetőjogi felelősség.

Fegyelmi felelősség - a munkaviszony sajátos jellegéből kifolyólag - kizárólagosan a munkavállaló esetében állapítható meg. Az új szabályozás szerint a fegyelmi felelősség teljesebb megfogalmazást nyert, nem csak a munkahelyi kötelezettségek és viselkedési normák, hanem a belső szabályzat, a kollektív és egyéni munkaszerződésbeli kötelezettségek, a felettesi rendelkezések megszegése is maga után vonja a fegyelmi felelősséget.

A fegyelmi vétség elkövetésekor a munkáltató a következő fegyelmi büntetéseket hozhatja a munkavállalóval szemben: írásos figyelmeztetés, a munkaszerződés felfüggesztése legfeljebb 10 munkanapos időszakra, a tisztségből történő visszaminősítés, a visszaminősítés szerinti tisztségnek megfelelő bérezéssel, legfeljebb 60 napos időszakra, az alapbér 5–10 százalékos csökkentése 1–3 hónapos időszakra, az alapbér és/vagy az esetnek megfelelően a vezetési pótlék 5–10 százalékos csökkentése 1-3 hónapos időszakra, az egyéni munkaszerződés fegyelmi okból való felbontása. Újdonság az eddigi szabályozással szemben: a munkaszerződés fegyelmi okokból való felfüggesztése és a fegyelmi megrovás eltörlése. Az új Munkatörvénykönyv is előírja azt, hogy egyetlen fegyelmi intézkedést sem lehet elrendelni – abszolút semmisség terhe alatt – előzetes fegyelmi vizsgálat nélkül, szavatolva az érintett személy védekezési jogát. Szintén abszolút semmisség terhe alatt a fegyelmi büntetést előíró döntés a törvényes alaki és tartalmi feltételeknek kell hogy megfeleljen, amelyek nagyjából ugyanazok, mint a régi Munkatörvénykönyvben megfogalmazottak.

A vagyoni felelősség nem csak a munkavállaló, hanem a munkáltató esetében is megállapítható. A régi Munkatörvénykönyvben előírt anyagi felelősség a szocialista jogrendszer sajátos intézménye volt, a felelősség korlátolt jellege miatt a kártérítési kötelezettség – kivéve a bűncselekmény esetét – csupán az effektív kár megtérítésére vonatkozott. Az új szabályozás szerint a vagyoni felelősség magában foglalja az elmaradt haszon megtérítésének kötelezettségét is, a polgárjogi szerződéses felelősség elveinek megfelelően. Az új szabályozás már nem teszi lehetővé a kármegállapítást, felelősségmegállapítást és kármegtérítési módozatot tartalmazó megterhelési határozat kibocsátását, megszünteti ezen egyoldalú rendelkezést. Azon esetben, amikor a kárt okozó munkavállaló nem hajlandó önszántából megtéríteni a megállapított kárt, a munkáltató csak bírósági úton érvényesítheti igényét. Ha a kárt okozó munkavállaló egyetért a munkáltató kártérítési igényével, egyezkedésük a munkaszerződés kiegészítő okiratává válik, vagy egyszerű fizetési kötelezettség formáját ölti. Az új szabályozás nem teszi lehetővé a természetbeni kármegtérítést, ami viszont ellentmond a polgári jogi szabályozásnak.

Az elszenvedett kár fedezésére megállapított összegeket a munkavállaló havi részletekben a bérjáradékából visszatartás útján törleszti, a részletek nem haladhatják meg a havi nettó bér 1/3-át, és a többi esetleges visszatartással együtt nem léphetik át a munkabér felét.

Ez a régi szabályozás szerint is így volt, a változás csupán annyi, hogy abban az esetben, ha a kárt a munkabérből történő havi visszatartásokkal az első részlet visszatartásá-

tól számított 3 év folyamán nem lehet fedezni, a munkáltató bírósági végrehajtóhoz fordulhat a Polgári Eljárási Törvénykönyv előírásainak megfelelően.

A Munkatörvénykönyv viszont nem szabályozza azt, hogy a munkáltató miként téríti meg (részletekben vagy egy összegben) a munkavállalónak okozott kárt.

A kihágási felelősségre vonatkozó előírások többnyire munkáltatói kötelezettségek megszegését szankcionálja, az eddigieknél hatékonyabb védelmet nyújtva a munkavállalók számára a munkáltatói visszaélésekkel szemben (munkaszerződés meg nem kötése, a sztrájk megakadályozása, kiskorúak alkalmazása stb.).

A büntetőjogi felelősségre vonatkozó előírások kizárólagosan a munkáltató törvényellenes cselekedeteit szankcionálják.. A Munkatörvénykönyv szankcionálja a bérkifizetést elrendelő jogerős bírói határozatnak a munkáltató általi nem teljesítését, valamint a munkavállaló munkahelyre történő visszavételét elrendelő jogerős bírói határozat nem teljesítését. De bűncselekménynek számít a társadalombiztosítási rendszernek, a munkanélküliek biztosítási költségvetésének és az egészségügyi biztosítási költségvetésnek járó munkavállalói hozzájárulás be nem fizetése a munkáltató által.

A Munkatörvénykönyv valószínűleg módosításra szorul, ezt nem csak a társadalmi fejlődés, hanem a jelenlegi hiányosságok felszámolása követeli meg, amelyek keretében a jogi felelősség szabályozása is megfelelően módosulhat.

Rezumatul revistei în limba română

Managementul resurselor umane și democrația - Ce viitor are a patra castă?

BODÓ BARNA

Autorul în prima parte a lucrării se referă la dificultățile pe care le prezintă definirea noțiunii de democrație. Nu întâmplător nimeni nu a reușit să definească această noțiune, care să fie unanim acceptată. Explicația stă în cerința ca definiția trebuie să dea răspuns la o serie de probleme, ce nu pot fi neglijate. Asemenea probleme ar fi problema egalității, dar nu în sens juridic, deoarece este vorba mai de grabă de egalitate de șansă, modul de tratare a diversității în general, a diversității culturale, dreptul la viață normală, non intervenția din afară în aceste probleme. Democrația nefiind o marfă de export, nimeni nu poate expropria dreptul de a decide asupra soartei altora, toată lumea fiind responsabilă pentru soarta ei. Ambianța omului de pretutindeni constituie o comunitate specială, existența căreia nu poate fi neglijată. Principiile și regulile generale ale democrației trebuie să fie aplicate în acest cadru local, deoarece ele numai astfel vor putea să se afirme.

Se formulează întrebarea, cui revine să răspundă la acest ansamblu de dileme: politologului, economistului, sociologului, psihologului? Autorul este de părere că răspunsul revine nouă tuturor. Aceasta este singura șansă. Trebuie să exprimăm cât mai tare prioritățile, care valori sunt prioritare pentru noi.

În continuare se ocupă de istoricul formării democrației, de formarea democrației moderne, de contribuția unor mari gânditori, care au căutat să răspundă la întrebarea cum funcționează societatea. Printre aceștia, pe primul loc amintește pe Adam Smith și pe David Ricardo, care au pornit din baza economică și au ajuns la deducții generale politice. Deasemenea amintește pe marii utopiști (Saint-Simon, Owen, Fourier) care au contribuit esențial la formarea gândirii sociale, dar menționează și Uniunea partidelor creștin democrate din Europa, care înpreună cu membrii EDU vor o economie de piață ecologică. Expresia de ”social” în mod echivoc se referă la justețea socială.

Democrația, după părerea autorului, este dreptul la legiferare în numele poporului, aprobarea de legi care să fie aplicate de popor. Prin aceasta ajunge la noțiunea de interes. Interesul burghezului este să se mențină ordinea. Este clar că aceasta este interesul primelor trei caste. Dar de ce ar fi acest lucru interesul și celei de a patra castă, acelor oameni ai muncii care numai virtual sunt participații puterii. Din această cauză casta a patra a cărei demnitate este în creștere, dorește schimbarea și o nouă ordine în spatele ei. Defapt este vorba de valori, de valori fundamentale, ca munca, familia, patria. Ultima ridică probleme. Pentru casta a patra patria este acolo unde individul are șanse, unde așa simte că poate realiza, valorile personale de care dispune, Dacă nu simte aceasta, atunci noțiunea de patrie devine fără conținut.

În continuare se tratează noțiunea de binele public,problema de prezență statului în lumea economică, comportamentul acestuia ca participant în economie. Problema capitală constă în așteptările noastre față de stat: ce sarcini revin statului? Important este ca individul să aibă încredere în stat,

în organele statului. Din păcate comportamentul salariaților din diferitele instituții de stat, în această privință, deocamdară, lasă mult de dorit.

Influența pătrunderii capitalului activ extern asupra deosebiriilor existente pe piața forței de muncă în diversele regiuni ale ungariei în perioada 1992-2001.

FAZEKAS KÁROLY

Ungaria, ca urmare a pătrunderii capitalului activ străin după 1990, a intervenit o ruptură considerabilă între spațiul "câștigător", situat în jurul axei Budapesta-Viena, Budapesta-Graz, spațiu relativ dezvoltat, care se caracterizează cu un procent ridicat de utilizare a forței de muncă și un nivel ridicat al productivității muncii și între spațiile periferice "păgubașe", situate în partea de sud și de est a țării, mai puțin urbanizate, care se caracterizează printr-un nivel scăzut de utilizare a forței de muncă și procent mare de șomaj.

În acelaș timp participarea întreprinderilor de interes străin în numărul total al întreprinderilor a atins 27%, în capitalul propriu a crescut la 42%, în privința valorii adăugate la 45%, iar în export la 81%. În această situație este firesc că pătrunderea capitalului străin a avut o influență economică importantă, a influențat diferențele regionale privind piața forței de muncă și a ocupării forței de muncă. Datele pe care sunt prezentate în lucrare se referă la societățile comerciale.

În legătură cu concentrarea absolută și relativă a întreprinderilor de proprietate indigenă și străină în perioada 1993-2001 se arată că în 2002 din întreprinderile cu un efectiv de peste cinci salariați, 27% a angajaților lucrau în întreprinderi cu capital majoritar străin și 3% în întreprinderi cu capital străin sub 50%. Conform datelor statistice ale Biroului Central de Statistică și Biroul de Impozite, în 2001 efectivul total de salariați a fost de 2,233 mii, din care 591 mii (26,5%) au lucrat în întreprinderi de proprietate exclusiv străină, 508 mii (22,7%) în întreprinderi cu capital majoritar străin. În lucrare se prezintă date privind concentrarea teritorială a populației active folosită în întreprinderile de proprietate națională și de proprietate internațională în anul 2000 (Fig.1). Din aceste date reiese că indicele de corelație calculat la salariții din întreprinderile indigene și străine în spațiile(regiunile) mici a fost de 0,367, din care reiese că între forța de muncă ocupată în întreprinderi de proprietăți diferite, în privința concentrării absolute, diferența nu a fost prea mare. În fig.2 ni se prezintă date privind mărimea indicelui de concentrație relativă în spațiile (regiunile) aparținând cvartarului superior. Reiese că în Ungaria diferențele regionale existente în privința folosirii forței de muncă, în esență se datorează influenței a trei grupe de factori: tradițiile industriale, situația geografică și nivelul de pregătire școlară a populației.

În Fig.3 ni se prezintă formarea în timp a coeficienților regresivi standardizați în funcțiile de aproximare ale indicatorilor de concentrare relativă între 1993 și 2001. Aceste date corespund cu rezultatele din studiile empirice privind concentrarea teritorială a întreprinderilor. Ele arată că nivelul de pregătire școlară constituie factor deosebit de important în ceea ce privește explicarea repartizării teritoriale atât la întreprinderi naționale, cât și la cele internaționale.

În continuare autorul se ocupă cu diferențele ce apar în nivelul de salarizare, al productivității muncii și al cheltuielilor de salarii pe unitate de produs.

În fig. nr.4 ni se prezintă date privind schimbările apărute în perioada 1993 – 2000 la efective folosite în întreprinderile naționale și internaționale, în procentele populației active, față de situația din 1993.

În fig.nr.5 se prezintă date privind proporția regională a salariilor, a productivității muncii și cheltuielile de salarii pe unitate de produs la întreprinderile industriei de prelucrătoare în 2000.

Lucrarea se încheie cu tragerea de concluzii privind efectele pătrunderii capitalului străin în economia maghiară în perioada 1992-2001.

Capacitatea de concurență, noua provocarea zilelor noastre și șansele viitoarelor membre EU

PITTI ZOLTÁN

Pornind de la constatarea că în literatura de specialitate indigenă maghiară lipsește definirea noțiunii de capacitate de concurență, autorul face referiri la câțiva autori de vazâ (Paul A.Samuelson, Michael Porter), ca apoi să constate că, drept urmare a proceselor ce se desfășoară în lume, problema a depășit cadrele școlilor teoretice. Deși analizele privind capacitatea de concurență au un trecut de mai multe decenii, de o adevărată ruptură, ca urmare a rivalizării dintre marile puteri, a dinaminazării economiei, a exploziei în dezvoltarea sistemelor informaționale, putem să vorbim doar de la mijlocul deceniului al optelea al secolului trecut. Rezultatele de "început" au putut fi măsurate în comparea economiilor naționale și a ramurilor industriale, ca apoi drept urmare a formării imperiilor mondiale, atenția s-a concentrat mai degrabă asupra evaluării realizărilor obținute de partenerii de concurență și în cadrul lor la analizarea

capacității de concurență a produselor. În prezent se poate constata, ca urmare a caracteristicilor de funcționare a UE, orientarea atenției la compararea unităților regionale, mai bine zis la dezvăluirea problemelor de inegalitate.

Analizele efectuate arată că conținutul capacității de concurență și formele de apariție prezintă deosebiri în privința cerințelor la diversele economii naționale, la grupele de state și acoperă sarcini modificate. Problema cheie pentru SUA este păstrarea poziției fruntașe în economia lumii, drept urmare sarcina principală a cercetărilor este descoperirea pericolului care amenință poziția de conducător.

Pentru UE problema capacității de concurență apare în raportarea acesteia la SUA, la Japonia și la Orientul îndepărtat, având drept scop păstrarea capacității de concurență (recuperarea rămânerii în urmă în domeniul modernizării tehnicii), înbunătățirea poziției în economia mondială.

Pentru economia maghiară problema cheie a capacității de concurență este preluarea cuceririlor de integrare fără zguduiri, câștigarea de teren pe piețele UE, păstrarea pozițiilor pe piața internă.

Pornind de la constatarea că problema cea mai dificilă o constituie concretizarea problemelor de capacitate cu referire la economia națională, la diversele ramuri ale acesteia, respective la întreprinderi, care deseori prezintă interese contrarii, coordonarea cărora este deosebit de dificilă, autorul în continuare încearcă să prezinte diferitele aspecte ale acestor probleme, prin prezentarea comparațiilor în acest domeniu.

Față de trecut, când aceste comparații s-au putut efectua cu succes, prin folosirea câtorva indicatori, în prezent, în urma creșterii pretențiilor, indicatorii folosiți (de ex.PIB-ul), nu ne mai pot satisface, iar indicatori noi care ar putea ajuta efectuarea de comparații internaționale încă nu au apărut. Dificultatea efectuării de comparații este îngreunată și de faptul că, până când statul dorește să obțină informații mai profunde cu privire la funcționarea pieții și asupra factorilor care influențează deciziile luate de întreprinderi, participanții economici vin cu pretenția ca statul să nu se limiteze doar la colectarea informațiilor, ci să fie un adevărat furnizor pentru întreprinderi în obținerea de informații necesare la luarea de decizii.

Rând pe rând autorul prezintă modalități de efectuarea de comparații între diversele economii naționale, între diversele ramuri industriale, între întreprinderi, modalități de comparare a produselor, arătând și date privind locul ocupat de diversele state, între care și pozițiile câștigate de Ungaria în rândul statelor pe baza acestor comparații.

În încheiere autorul se ocupă cu capacitatea de concurență "internă" a participanților economici, cu capacitatea de concurență a produselor, exprimându-și părerea că în perioada care a rămas până la aderarea Ungarie la UE, problema centrală a "păstrării dezvoltării economice" va fi formarea performanțelor de intensitate a muncii și a capitalului, împreună cu acesta, formarea caracteristicilor capacității de concurență internă și externă.

De ce depinde randamentul unui om? Pentru ce se folosește teoria acțiunii?

PÉTER GÁBOR

În lucrarea sa autorul pornește de la necesitatea efectuării unei reforme umane, ca urmare a situației noi care a apărut pentru individ în țara noastră după evenimentele din decembrie 1989. În regimul comunist a existat o lume paternală, au existat organizații sindicale, calitatea de membru de partid, uniunea femeilor etc. În această situație fiecărui membru al societății, în orice situație, se indica de sus, ce anume trebuie să facă. Răspunderea aparținea nu individului, ci de regulă organizației.

După decembrie 1989 situația s-a schimbat radical și în această privință. Poarta s-a deschis larg pentru individ. Întrebarea care se pune, cam sună în felul următor: oare putem măsura posibilitățile care au apărut, putem să ne folosim de aceste posibilități noi. Răspunsul este pozitiv. Dar este nevoie neapărat ca, pe lângă alte reforme (sociale, economice etc.) să se facă reforme și în domeniu uman, deoarece până nu se realizează reformă conștientă umană, nimic nu se va schimba față de situația din trecut. Autorul menționează rezultatele obținute în diverse domenii de țări similare, unde s-au introdus reforme umane la diverse nivele (Rep.Cehă, Maghiară, Slovenă etc.)

Pentru susținerea necesității de efectuarea de reforme și în domeniu uman, autorul face referire la teoria acțiunilor apărută în al patrulea deceniu al secolului trecut, la sistemul de necesități formulat de Eric Berne și ajunge la posibilitate de structurare a timpului și în final la problema activității. Este cunoascut că pentru oricare individ unele activități sunt plăcute, altele din contră nu sunt plăcute. Nimeni nu contestă că dacă efectuează activități plăcute, randamentul muncii, atât cantitav, cât și calitativ va fi incomparabil mai mare față de situația în care este nevoit să efectueze activități care nu îi convin.

Autorul este de părere că ambianța în care trăim, în care muncim are caracter determinant. Cu această problemă se ocupă teoria ce poartă numele de teroria acțiunii. Rezultatele aceastei teorii, sunt cuprinse în trei teze.

1.Fiecărui individ revine o multitudine de acțiuni, conținu-

tul și succesiunea lor se modifică ca urmare a studiilor efectuate de individ, a experienței acumulate pe parcurs, de dezvoltarea care apare în timp la individ.

2. Având libertatea de a alege, individul din mulțimea de acțiuni va alege cele cu valoare superioară (pretenția de calitate). Dacă în alegere este limitat de condiții externe sau interne, va încerca să realizeze din acțiunile inferioare care urmează. Această situație va avea drept consecință indispoziție, apariția de probleme mai mici sau mai mari de natură psihică sau fiziologică.

3. Fiecare individ are nevoi în mod continu de o cantitate corespunzătoare de acțiuni (pretenție cantitativă). La această pretenție schimbări obișnuesc să apară mai lent și de regulă în măsură mai mică.

Din punct de vedere al dispoziției generale cea mai mare importanță prezintă teza a treia, întrucât individul are nevoie permanent de un volum corespunzător de acțiuni.

Pentru un conducător este deosebit de important să cunoască ce fel de acțiuni și câte revin fiecărei sfere de actvitate, deoarece numai astfel va putea repartiza corespunzător sarcinile pe posturi de muncă.

Cele spuse sunt valabile și pentru unitățile cu caracter nelucrativ.

Factorii demografici privind sursele forței de muncă în județul Mureș

GYÖRFI MÁRIA

Lucrarea prezintă o analiză demografică în Județul Mureș pe baza datelor de recensământul din 2002.

În privința tendințelor privind situația demografică la toate capitolele siutuația este asemănătoare situației din toată țara. Populația este în descreștere (-4,8% față de 1992). Una din caracteristicile demografice este mișcarea migratoare, datorită acestui fenomen în județ pierderile în numărul populației sunt mai mari decât cele care se datorează diminuării sporului natural. Datorită acestui fenomen se constantă o tendință de creștere a ponderii femeilor.

Se prezintă în lucrare structura pe ocupație și cea social-economică. Se scoate în evidență drept aspect pozitiv că 12,7% din populație continuă studiile în învățământul superior. Este aspect negativ că ponderea populației inactive prezintă creștere (64,1%), ca urmare în județ pe 1000 de persoane active revin 1787 de inactivi. Acest număr este și mai mare în mediul sătesc (2391), față de mediul urban (1349). 89,1% a populației active(185.713) desfășoară activitate în câmpul muncii. Din cei întrebați 22.676 a declarat că este șomer, dintre care 7446 (32,8%) era în căutarea primului loc de muncă (ceeace înseamnă că după terminarea studiilor încă nu a găsit loc de muncă).

Este surprinzător că ponderea micilor industriași și a muncitorilor auxiliari care sunt fără muncă este mai mare, decât rata generală a șomajului.

O altă cifră interesantă se referă la domiciliul celor care lucrează: 65% a angajaților trăiesc în mediu urban, ca de altfel și marea majoritate a întreprinzătorilor (77%). În schimb cei care lucrează individual, respective membri de familie care îi ajută, locuiesc în mediu rural.

Rolul școlii în formarea culturii economice

GAZDAG ILDIKÓ

În lucrare autorul ne împărtășește de unele constatări la care a ajuns pe baza experienței personale de mai mult de un deceniu. În lucrare își exprimă părerea de necesitatea introducerii în învățământul de toate gradele a unei vederi și metode care diferă fundamental de conținutul și de metodele aplicate în învățământ înainte de schimbările care au apărut în sistemului social-economic după 1990.

Marea majoritate a societății erau nepregătiți pentru o viață în care este prezent riscul, nesiguranța. Cu greu pot accepta schimbările intervenite în sistemul de valori. Prezintă dificultate întroducerea culturii noi în gândirea care vizează economia, societatea. Esența acestei culturi noi este acceptarea riscului, convietuirea cu factorii de nesiguranță, acomodarea rapidă la noile condiții, ceeace mai mult sau mai puțin nu era cunoscut în regimul care a dispărut.

În lucrare se arată concret esența noii culturi economice, a economiei de piață, principiile de bază a căreia prezintă avantajul că ele pot fi aplicate și în alte domenii ale vieții. Este vorba de acele principii de bază care funcționează într-o economie de piață normală, ca spiritul de întreprizător, întrecerea corectă între participanți, respectarea regulilor concurenței, tendința permanetă spre realizarea unei eficiențe în activitate. Aceste aptitudini natural se condiționează reciproc, deoarece aptitudinea nu se poate manifesta fără un control, fără aprecieri.

Un element important al culturii economice este relația cu întrecerea, cu concurența. Aceasta înseamnă acceptarea valorii morale de bază, conform căreia respectarea pe termen lung a regulilor, se pot obține rezultate incomparabil mai mari, decât prin atitudini incorecte. Dar înseamnă și acceptarea stressului ce apare în anumite situații de concurență. Se impune persistență în viața economică, fiind nevoie de dominarea situațiilor critice.

Dezvoltarea culturii economice, întărirea societății civile, a

economiei poate fi accelerată de învățământ, dacă se pune la dispoziția lui corespunzătoare fonduri bănești. Instruirea influențează direct și indirect economia. Influența directă se concrtizează prin faptul că partenerii economici vor fi mai inteligenți, mai bine pregătiți, drept urmare se vor putea aplica cu eficiență noua tehnologie. Influența indirectă este mai importantă, ea se manifestă în ridicarea nivelului de cultură generală, ca urmare se vor schimba relațiile între oameni, alta va fi stilul comunicației, individul va înțelege mai bine aceea societate în care trăiește, ca atare va considera că societatea este și a sa.

La întrebarea ”ce așteaptă economia de la instituția de învățământ, de la școală?”, Răspunsul este simplu: cât mai mult spirit de întreprinzător. În această privință deja sunt anumite rezultate. Pe lângă disciplinele teoretice de specialitate a apărut un program bazat pe activitate practică, prin includerea instruirii modului de organizare, de activizare a întreprinderilor. Înființarea în sens juridic a unei întreprinderi se poate învăța ușor din cărți, din presă, prin participare la diverse cursuri. Dar pentru a activiza cu succes o întreprindere este nevoie de mult mai mult, întrucât întreprinderea este forma superioară de viață și de comportament, un sistem specific de valori, de spirit, aptitudini, de deprinderi, care trebuie să se sprijine pe cunoștințe de specialitate bogate. Aceasta se va putea realiza în acele instituții de învățământ, care dispun de un personal didactic cu înaltă specializare, bine dotat material, dotat cu mijloace moderne, cu o reglentare juridică adecvată a activității practice a elevilor. Acesta din urmă în prezent lipsește complet. Asigurarea în învătământul superior a pregătirii peronalului didactic pentru predarea acestor discipline, întrucât în prezent ele sunt predate, în majoritatea cazurilor, sub formă de completare a normei de cadre cu diplomă de filosofie, de istorie, de ingineri. Până când se vor rezolva aceste probleme este neapărat nevoie de organizarea de cursuri speciale pentru cadrele didactice care lucrează în prezent, în cadrul Academiei de vară ”Bolyai” și continuarea cursurilor de metodologie începute anul trecut de Asociația Economiștilor Maghiari din România.

Situația învățământului economic în limba maghiară în Ardeal

SOMAI JÓZSEF

Asociația Economiștilor Maghiari din România (AEMR) , de vreo trei-patru ani, a luat în studiu problema învătământului profesional economic în limba maghiară, având în vedere că legea actuală a învățământului, dă posibilitate la reîntroducerea învățământului profesional în limba maternă. Ministerul Învățământului a aprobat reorganizarea învățământului profesional pe scară largă. Conform recentei concepții oficiale acest învățământ se grupează pe trei profiluri: 1.prestări de servicii, 2. resursele naturale și protecția mediului, și 3.profil tehnic. Învățământul economic liceal a fost întrodus în grupa prestărilor. Din grupa a doua fac parte învățământul agricol, producția de alimente, economia forestieră, profesiunile legate de prelucrarea lemnului, precum și protecția mediului. Grupei tehnice aparțin așanumitele profiluri industriale, ca mecanica, producția de mașini, electrotehnica, tehnica de calcul, industria construcțiilor, transportrul, industria de piele și cea textilă, meteorologia. In anul școlar 2002-2003 învățământul teoretic avea o pondere de 67%, față de învățământul profesional ponderea căreia se cifradoar la 33%. Ținând cont de directivele UE, scopul este mărirea ponderii învățământului profesional la 49%. Învățământul profesional în limba maghiară este departe de aceste cifre (28%), ceea ce impune acordarea unei atenții deosebite acestuia. Trebuie depuse eforturi pentru crearea unui puternic învățământ profesional modern în limba maghiară, care să poată concura pe piața forței de muncă, nu numai cantitativ, dar mai ales calitativ. După părerea autorului primul pas în această direcție este asigurarea autonomiei școlare, în sensul ca fiecare școală să aibă posibilitate ca în mod liber să stabilească profilul său, ținând cont de necesitățile locale, de trendul de dezvoltare a localității și a împrejurimii.

Studiind învățământul profesional în limba maghiară cea mai proastă situație se poate constata la clasele profesionale tolerate de liceele teoretice, cărora conducerea liceelor nu dă atenție cuvenită. Neapărat trebuie reînființate licee independente de învățământ profesional economic. Aceste forme de organizare a învățământului profesional, desființate cu mulți ani în urmă, au tradiție bogată în Ardeal. Din păcate, într-o serie de orașe transilvănene (Cluj, Oradea, Satu Mare, Târgu Mureș) cu populație maghiară importantă, unde au funcționat cândva opt licee economice, nu au fost reînființate licee economice cu limbă de predare maghiară. Acolo unde există instituții de învățământ profesional în limba maghiară, din motive mai ales obiective (lipsă de cadre didactice cu pregătire corespunzătoare, lipsă de manuale în limba maghiară, slabă dotare infrastructurală etc.) nivelul calitativ de pregătire lasă de dorit. După investigațiile făcute în aceste școli învață 1059 de elevi. Cele 57 de discipline de specialitate sunt predate de 38 cadre didactice cu pregătire de specialitate

(66,6%), numărul manualelor în limba maghiară este doar 11 (20,9%), manuale auxiliare 21 (48,8%), bibliotecă de specialitate se găsește numai la un singur liceu, laboratoare/ateliere nu există de loc la două licee, reviste de specialitate nu s-au găsit la nici un liceu.

Învățământul postliceal a pornit cu programe noi, adecvate cerințelor, ținându-se cont de cererea pe piața forței de muncă. În această privință putem evidenția orașele Odorheiu Secuiesc, Brașov, Târgu Mureș, Satu Mare. În schimb în județele Arad, Bihor, Alba, Bistrița-Năsăud nu există învățământ postliceal profesional economic în limba maghiară.

Drept concluzie se propune luarea urgentă a următoarelor măsuri pentru amelioararea situației:

- înființarea de școli profesionale independente,
- formarea unei rețele de școli profesionale adecvată necesităților populației locale
- revizuirea pregătirii cadrelor didactice, organizarea de cursuri de perfecționare pentru cadrele didactice de specialitate,
- formarea unui sistem adecvat de salarizare pentru învățământul profesional, având în vedere salarizare acestor specialiști în producție,
- editarea de manuale, dicționare, organizarea de biblioteci de specialitate în cadrul fiecărui institut de învățământ,
- dotarea laboratoarelor și atelierelor școlare cu aparate, instalații infrastructurale la nivel mondial.
- mobilizarea organizațiilor civile, neguvernamentale pentru participare la aplicarea acestor măsuri.

Reforma și mamagementul resurselor umane

PÉTER GÁBOR

Péter Gábor, directorul firmei SKR Consulting din Sfântu Gheorghe a ținut o prelegere despre reforma umană și managementul resurselor umane.

În prelegere, dl. director a subliniat că, managementul modern al resurselor umane studiază modalitatea de exploatare optimă al persoanei, considerat forță de producție. Acest tip de gândire a rezultat faptul că pentru ocuparea unui post trebuie găsită persoana care va fi capabilă să îndeplinească sarcinile postului respectiv în modul cel mai eficient. Domeniul capacităților este foarte interesant, în timp ce calitățile și deficiențele proprii ne sunt cunoscute, de obicei nu ne cunoaștem capacitățile. O persoană are trei resurse: timp, energie și capacități. Educația noastră de obicei ne împiedică să fim atenți la propria persoană, să ne analizăm capacitățile, astfel nu ne bazăm viitorul pe capacitățile cele mai importante. Una din cele mai importante capacități este cea de conducere.

Un alt domeniu foarte important în managementul resurselor umane este analiza nevoilor. Astfel, dacă pentru un conducător este important creșterea productivității, atunci el trebuie să cunoască foarte bine propriile nevoi, dar și ai angajaților, respectiv nivelul și modul de satisfacere a acestora.

În cazul selectării personalului este recomandabil luarea în considerare a culturii conducătorului postului respectiv. Pentru post trebuie găsită persoana a cărei cultură (sistem de valori) corespunde cu cultura conducătorului.

Concluzia domnului director a fost că, dacă reușim să găsim persoana de care avem nevoie, atunci putem obține rezultate excelente. Importanța factorului uman este foarte mare în toate domeniile vieții.

Salariile și capacitatea de cocurență în Europa de Est în pragul aderării la Uniunea Europeană

COLȚEA TIBERIU

Autorul, economist diplomat, fondator și coproprietar al unui grup de întreprinderi, înființat cu zece ani în urmă, care în prezent funcționează sub forma unui holdig. Numitul este managerul general al holdingului. Conform afirmațiilor autorului, dintre întreprinderile aparținând holdingului, patru funcționează cu rezultate mulțumitoare, toate dispunând cu exclusivitate de capital indigen. Autorul a ales această temă, având în vedere că, după părerea lui, problema salarizării, încercările de rezolvare a ei a creat o situație deosebit de dură, fără excepție în toate țările din regiune, începând din primii ani ai ultimului deceniu al secolului al XX-lea și care se menține și în prezent, constituind principala cauză a diferenței mari existente între vestul și estul continentului. Datele statistice arată că, dealtfel, chiar între România și Ungaria, diferența dintre salariile brute este o diferență de 300%, în favoarea țării vecine, deși se știe că regiunile de est ale Ungariei și cele din vest ale țării noastre, în această privință, au fost aproximativ la același nivel. Dacă mergem mai spre apus și luăm în considerare media din Uniunea Europeană, situație se prezintă și mai prost. Această situație ar trebui să constituie o preocupare, științei economice. Cea mai delicată parte a acestei probleme, care este de fapt o situație reală, cum se poate explica? Ce s-a întâmplat în cei 50 de ani, deoarece înainte de primul război mondial, nici chiar între cele două războaie mondiale nu au existat diferențe așa de mari între nivelul salariilor din Belgia,

Franța și Ungaria de atunci și din regatul român. Este adevărat că împrejurările erau altele, dar asemenea diferențe nu au existat. Omul de astăzi se întreabă cum ar putea să primească un salar egal cel puțin cu cel din Spania sau Portugalia. Autorul este de părere că politica tratează în mod cu totul irațional, sub aspect economic, această problemă. Această situație se poate constata atât în România, cât și în Ungaria și este convins că și în celelalte țări din estul Europei. Aceasta se datorează politicii populiste practicată în toate aceste țări. Răspunderea aparține complet politicienilor, care sugerează că rezolvarea depinde de decizii subiective. Greșala constă în faptul că se inversează problema: să majorăm salariile și apoi să încercăm să realizăm o eficiență mai mare și să îmbunătățim capacitatea noastră de concurență pe piață. Realitatea ar fi contrariul, dar aceasta în practică nu este pe placul nici al guvernelor, nici al individului. Ar trebui să se arate populației că aceasta este situația, în asemenea împrejurări nu se poate asigura decât salarii la nivele corespunzătoare. Cine procedează astfel, aduce practic decizii raționale. Cine nu procedează astfel, pe termen scurt poate să câștige simpatia salariaților, dar practic va duce întreprinderea în faliment.

În lucrarea sa autorul analizează datele statistice ale rezultatelor negocierilor în statele membre UE, în anii 2001 și 2002, în lumina ratei inflației și a indicatorilor de creștere a productivității muncii. Din aceste date se poate concluziona că majorarea salariilor în mod rațional se poate realiza ținându-se cont atât de rata inflației, cât și de creșterea productivității muncii. Datele din tabelul 1. arată clar că atât țările dezvoltate, cât și cele mai puțin dezvoltate, în anul 2001 au căutat la negocierile duse în privința majorării salariilor, au căutat să asigure creșterea capacității de concurență pe piață.

În continuare se prezintă cum a procedat autorul în cadrul întreprinderii să negocieze majorarea salariilor, natural acomodându-se de specificul activității din unitate (tipografie), ținând cont de cele arătate în aliniatul precendent. Dificultatea problemei la nivelul întreprinderii se concretizează în faptul că productivitatea nu se poate lua în considerare la nivelul locurilor de muncă, ci numai la nivelul întreprinderii. Nu se poate lua în considerare separat performanța de la locul de muncă, ci performanța realizată la nivelul întregii întreprinderi. Aceasta asigură capacitatea de concurență pe piață, realizările pe piață, realizări care determină posibilitățile unității în privința majorării salariilor.

Răspunderea conform reglementărilor cuprinse în noul cod al muncii

KEREKES KÁROLY

Autorul formulează drept critică faptul că înainte de prezentare proiectul nu a fost supus unei ample discuții sociale și dezbaterea ei în parlament de asemenea a lăsat mult de dorit. Drept urmare reglementările cuprinse în noul Cod al Muncii au fost și sunt criticate de partenerii sociali, atât de organizațiile angajaților, cât și de cea a patronilor. Răspunzător pentru această situție este guvernul.

În lucrare se tratează modul de reglementare a diferitelor forme de răspundere conform noului Cod al Muncii (răspunderea disciplinară, răspunderea patrimonială, răspunderea contravențională și răspunderea penală). Se arată că, față de vechea reglementare, noul cod aduce o serie de modificări, ca bunăoară la răspunderea disciplinară avertismentul în scris, suspendarea contractului individual de muncă pe maximum zece zile lucrătoare, retrogradarea din funcție, pe maximum 60 de zile , reducerea salariului de bază, precum și după caz și a îndemnizației de conducere cu 5-10%, pe o durată de 1-3 luni. Se interzice aplicarea amenzilor disciplinare. În locul răspunderii materiale s-a introdus răspunderea patrimonială, care poate fi stabilită nunumai față de angajat, ci și față de patron, care este obligat să-l despăgubească pe salariat în situația în care acesta din urmă a suferit un prejudiciu material din culpa angajatorului în timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu, sau în legătură cu serviciul. În ceea ce privește pe salariat, acesta în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, răspunde pentru pagubele materiale produse angajatorului din vina și în legătură cu munca lui. Conform noii reglementări, răspunderea nu se limitează numai la paguba efectivă, ci se extinde și la câștigul nerealizat. Până când noul Cod al Muncii reglementează amănunțit procedura de reparare a daunelor cauzate de salariat patronului, nu se pronunță în legătură cu procedura ce ar trebui aplicată la recuperarea daunelor produse salariatului de cel care angajează.

Lucrarea se încheie cu formularea necesității de modificare fără întârziere a Codului, având în vedere lipsurile pe care le are, lipsuri care ar fi putut fi evitate dacă textul proiectului în prealabil ar fi fost supus unei largi dezbateri publice.

...

Expunerile în secții au fost urmate de vii discuții.